

ΣΥΝΘΕΤΟΝΤΑΣ ΟΡΑΜΑΤΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ- ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ

Κοινωνική Αλληλεγγύη Οικονομία και Κοινά

Αποανάπτυξη και βασικό καθολικό εισόδημα

T | I | E | S | S
ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΕΛΛΑΔΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

ΣΥΝΘΕΤΟΝΤΑΣ
ΟΡΑΜΑΤΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-
ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ
ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ

ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΑ

ΑΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ
ΒΑΣΙΚΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας
Αριστοτέλους 3, 54624
Θεσσαλονίκη
T +30 2310 282829
F +30 2310 282832
E info@gr.boell.org

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Υπεύθυνη έκδοσης:	Όλγα Δρόσου
Σε συνεργασία με:	Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών και Κοινωνικών Ερευνών
Συγγραφείς:	Σοφία Αδάμ, Αλέξανδρος Κιουπκιολής, Βασίλης Κωστάκης, Vincent Liegey, Χριστίνα Παπαδοπούλου, Πάνος Πετρίδης
Μετάφραση:	Βαγγέλης Περράκης, Αστέριος Τσιουμάνης, Ακης Φιλοθέου
Επιμέλεια μετάφρασης:	Παναγιώτης Τριτσιμπίδας
Επιμέλεια:	Σοφία Αδάμ, Βαγγέλης Περράκης
Σχεδιασμός/ layout:	Αλεξάνδρα Χαΐτογλου
Διατίθεται ηλεκτρονικά στο	www.gr.boell.org
Παραγγελίες στο	info@gr.boell.org

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο δεν εκφράζουν κατ' ανάγκην την άποψη του εκδότη

Το συλλογικό έργο «Συνθέτοντας οραματικές αφηγήσεις για τον κοινωνικό - οικολογικό μετασχηματισμό ΚΑΛΟ και κοινά. Αποανάπτυξη και βασικό καθολικό εισόδημα» με εκδότη το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας διατίθεται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	4
Μέρος Α: ΚΑΛΟ και Κοινά: Κοινοί τόποι και αποκλίσεις. Όρια και δυνατότητες	7
A.1. Ψηφιακά κοινά, ομότιμη παράγωγη και κοσμοτοπικισμός: προς μία μετακαπιταλιστική οικονομία – Βασίλης Κωστάκης	10
A.2. ΚΑΛΟ και κοινωνικο-οικολογικός μετασχηματισμός – Σοφία Αδάμ	18
A.3. Η έλλειψη του πολιτικού στα κοινά και η μετα-ηγεμονική στρατηγική του κοινωνικού μετασχηματισμού: μαθαίνοντας από τα κινήματα – Αλέξανδρος Κιουπκιολής	38
A.4. Η έμφυλη διάσταση στην ΚΑΛΟ και τα Κοινά – Ομάδα Εργασίας για το φύλο	69
Μέρος Β: Αποανάπτυξη και βασικό καθολικό εισόδημα	73
B.1. Το πανόραμα της αποανάπτυξης – Πάνος Πετρίδης	76
B.2. Άνευ Όρων Βασικό Εισόδημα Δικαίωμα στην ελευθερία, στην ευτυχία και στην ευημερία. Ένα εργαλείο για έναν καλύτερο κόσμο – Χριστίνα Παπαδοπούλου	86
B.3. Αποανάπτυξη και Καθολικό Βοήθημα Αυτονομίας – Vincent Liegey	103

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σύγχρονη εποχή, κεντρικές φαντασιακές σημασίες αποτελούν η αέναη μεγέθυνση της οικονομίας που συνδέεται με μία συνοδευτική αύξηση άλλων μεγεθών όπως η κατανάλωση, η παραγωγικότητα, η αποτελεσματικότητα κ.λπ. Η συζήτηση έχει ενταθεί τις τελευταίες τρεις δεκαετίες με την ανάδυση της έννοιας της «πράσινης» ή «βιώσιμης ανάπτυξης» να επιχειρεί να επανανοηματοδοτήσει το κυρίαρχο παραγωγικό και οικονομικό μοντέλο. Παρά τις όποιες επιμέρους αλλαγές, τα δεδομένα δείχνουν ότι οι πιέσεις αυξάνουν τόσο σε σχέση με τις κοινωνικές ανισότητες, όσο και με το φυσικό περιβάλλον δημιουργώντας ένα εκρηκτικό μείγμα χωρίς να υπάρχει ιστορικό προηγούμενο (αέναα αυξανόμενο χάσμα ανισοτήτων, καταστροφή βιόσφαιρας). Επομένως, τόσο η κλασσική νεοφιλελεύθερη λογική και πρακτική, όσο και οι μεταρρυθμιστικές προτάσεις βιώσιμης ανάπτυξης δείχνουν να αδυνατούν να απαντήσουν στα πιεστικά ερωτήματα.

Στην κατάσταση αυτή, οι κυρίαρχες τάξεις και ελίτ απαντούν με την περαιτέρω εμπέδωση του κυρίαρχου μοντέλου διαχείρισης των πραγμάτων πάνω στην αρχή ότι δεν υπάρχει εναλλακτική, πέρα ίσως από κάποιες μικρές και επιμέρους μεταρρυθμίσεις, καθώς θεωρούν ότι κάθε άλλος δρόμος πέρα από τον υπάρχοντα οδηγεί σε ολοκληρωτισμούς και ανελευθερία. Ωστόσο, την ίδια στιγμή ανελεύθερες δημοκρατίες και φιλελεύθερες ολιγαρχίες ακμάζουν στο εσωτερικό της ΕΕ, και απολυταρχικά καθεστώτα σε ολόκληρο πλέον τον πλανήτη.

Παράλληλα όμως, σε ολόκληρη την υφήλιο παρουσιάζονται προτάσεις, εγχειρήματα και κινήματα που θέτουν σε αμφισβήτηση τον κυρίαρχο τρόπο αντίληψης και διαχείρισης της ζωής, έρχονται στην πράξη σε ρήξη με το κυρίαρχο φαντασιακό της αέναης ανάπτυξης και τον οικονομισμό, αναπτύσσουν και διεκδικούν μορφές αμεσότερης δημοκρατίας, συμμετέχουν σε συνεταιρισμούς και δίκτυα αλληλέγγυας οικονομίας, δραστηριοποιούνται γύρω από τα κοινά και την αποανάπτυξη, το βασικό καθολικό εισόδημα αλλά και μερικώς αποχρηματοποιημένες μορφές του όπως το καθολικό βοήθημα αυτονομίας.

Η συζήτηση για τον κοινωνικό-οικολογικό μετασχηματισμό προς ένα μετα-καπιταλιστικό μέλλον ατομικής και κοινωνικής ισότητας και ελευθερίας καθίσταται σήμερα απαραίτητη όχι μόνο διότι είναι πλέον πρόδηλο ότι ο γάμος «ελεύθερης οικονομίας» και φιλελεύθερης δημοκρατίας ήταν κατά ουσίαν θεωρητικός και ιδεολογικός, αλλά κυρίως διότι δεν υπάρχει καμιά εγγύηση ότι ένα μετα-καπιταλιστικό αύριο, δεν μπορεί να είναι εξίσου απολυταρχικό και ανελεύθερο (π.χ. τεχνοφασισμός).

Το καινούργιο αναδύεται μέσα από το παλιό. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι μια προσπάθεια πλήρους αιτιοκρατικής επεξήγησης της ανάδυσής του δεν μπορεί να οδηγηθεί στο κενό. Ούτε όμως ότι και τα μέσα που επιλέγουμε ως προεικονιστικά ενός μελλοντικού

μετασχηματισμού, θα διατηρηθούν (ή ότι θα πρέπει να διατηρηθούν) ως έχουν χωρίς να υποστούν καμία μετατροπή μέχρι να οδηγηθούμε σε ένα σχετικά επιθυμητό μέλλον. Ούτε, φυσικά, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι αυτή η καινούργια μορφή θα επιφέρει το τέλος των διενέξεων, των συγκρούσεων, του αγώνα και θα οδηγήσει σε μια κοινωνία «ορθολογικού» διαλόγου και επικοινωνίας όπου τα ανθρώπινα πάθη θα έχουν απεμποληθεί.

Στο πλαίσιο αυτό, αποφασίσαμε σε συνεργασία με το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ (γραφείο Θεσσαλονίκης) τη διοργάνωση δύο εργαστηρίων έχοντας ως φιλοδοξία την παρουσίαση συγκεκριμένων οραματικών εναλλακτικών αφηγήσεων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση μιας πραγματιστικής συζήτησης πάνω στην οργάνωση των ανθρώπινων κοινωνιών.

Σκοπός των εργαστηρίων ήταν να παρουσιαστούν μέσα από μια ενδελεχή ανάλυση ιδέες και θεωρίες που τυγχάνουν μικρότερης προσοχής ή θεωρούνται περισσότερο ριζοσπαστικές, καθώς και να επιχειρηθεί ένας συγκερασμός προσεγγίσεων από διαφορετικά επιστημονικά πεδία, στοχεύοντας στην ανάδειξη θεωριών και πρακτικών που σχετίζονται με τη δημιουργία ενός νέου κοινωνικού φαντασιακού, κι ενός αντίστοιχου ανθρωπολογικού τύπου, βασισμένου στην ατομική και κοινωνική ελευθερία και δικαιοσύνη, την περιβαλλοντική ισορροπία και την έμφυλη, κοινωνική και διαγενεακή ισότητα.

Τα εργαστήρια έλαβαν χώρα τον Απρίλιο και τον Μάιο του 2019 στη Θεσσαλονίκη, υπό τον τίτλο «Συνθέτοντας οραματικές αφηγήσεις για τον κοινωνικό-οικολογικό μετασχηματισμό». Τα κείμενα που συγκεντρώνονται στο συγκεκριμένο τόμο αποτελούν -σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό- επεξεργασμένες μορφές των κεντρικών ομιλιών των εργαστηρίων. Οι συγγραφείς, προσπάθησαν να απαντήσουν σε μια σειρά ερωτημάτων που τους είχαν τεθεί και τα οποία παρατίθενται στην αρχή του κάθε μέρους του βιβλίου.

Στο πρώτο μέρος, περιλαμβάνονται τα κείμενα των τριών βασικών ομιλητ(ρι)ών του πρώτου εργαστηρίου με τίτλο: «Κοινωνική Αλληλέγγυα Οικονομία και Κοινά. Κοινοί τόποι, αποκλίσεις, όρια και δυνατότητες», καθώς κι ένα κείμενο της ομάδας εργασίας πάνω στο φύλο που συστήθηκε στο πλαίσιο του εργαστηρίου.

Ήδη από τον υπότιτλο γίνεται κατανοητό ότι τα κείμενα και οι θέσεις των συγγραφέων δεν συγκροτούν από κοινού μια ενοποιημένη θεωρία ή αντιπρόταση, αλλά ενέχουν ίσως τα σπέρματά της, καθώς προσπαθούν να αναδείξουν μη διαδεδομένες πτυχές των ζητημάτων που αναλύουν, να προβληματοποιήσουν άλλα, και να προτάξουν κάποιες θέσεις θέτοντας έτσι τις βάσεις για περαιτέρω κριτική ανάλυση και επεξεργασία. Η όποια προσπάθεια συγκρότησης μιας συνεκτικής θεωρίας στο πλαίσιο που μας αφορά, αλλά και όπως αναδεικνύουν τα ίδια τα κείμενα, θα πρέπει πλέον να θέσει στον πυρήνα της την πολλαπλότητα και την ετερογένεια.

Πιο συγκεκριμένα, ο Βασίλης Κωστάκης αναλύοντας τη βασισμένη στα κοινά ομότιμη παραγωγή και τον κοσμοτοπικισμό αναδεικνύει τρόπους με τους οποίους τα κοινά μπορούν να γίνουν κυρίαρχο σύστημα. Η Σοφία Αδάμ παίρνει ως παράδειγμα το συνεταιρισμό εργαζομένων, ως μια κυτταρική μορφή της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ),

για να αναλύσει τη συμβολή της ΚΑΛΟ στη διαδικασία του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού, τους κοινούς τόπους και τις αποκλίσεις ανάμεσα στην ΚΑΛΟ και τα κοινά ως θεωρία και πρακτική, την οπτική του φύλου και τη σχέση της ΚΑΛΟ με τη δημοκρατία και τις δημόσιες πολιτικές. Ο Αλέξανδρος Κιουπκιολής φωτίζει αναλυτικά το έλλειμμα του πολιτικού στις θεωρίες των κοινών (Ostrom, ψηφιακά κοινά, αντικαπιταλιστικά κοινά) προτάσσοντας μία μετα-ηγεμονική στρατηγική για τον κοινωνικό μετασχηματισμό που αντλεί και συνθέτει τη γνώση και το περιεχόμενό της από τα κινήματα. Το πρώτο μέρος κλείνει με το κείμενο της ομάδας εργασίας πάνω στο φύλο, η οποία θέτει σημαντικά ζητήματα σχετικά με τη συμμετοχή, την εκπροσώπηση, τη σύνθεση, τη χρήση της γλώσσας και την αναγκαιότητα εκπαίδευσης των ατόμων που συμμετέχουν στα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ πάνω στα έμφυλα ζητήματα.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου περιλαμβάνονται τα κείμενα των τριών βασικών ομιλητριών του δεύτερου εργαστηρίου με τίτλο: «Αποανάπτυξη και βασικό καθολικό εισόδημα». Ο Πάνος Πετρίδης καταθέτει μια εισαγωγή στην αποανάπτυξη αναλύοντας πλευρές της όπως η οικολογία, η έμφυλη διάσταση, η μετα-ανάπτυξη, προτείνοντας στρατηγικές για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Η Χριστίνα Παπαδοπούλου παρουσιάζει το βασικό καθολικό εισόδημα και την αναγκαιότητά του σήμερα, τονίζει τη διάκρισή του από το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, και παρουσιάζει σύγχρονα παραδείγματα και προτάσεις εφαρμογής του. Τέλος, ο Vincent Liegey πηγαίνει τη συζήτηση ακόμη πιο πέρα, ασκώντας κριτική στην εγχρήματη μορφή του βασικού καθολικού εισοδήματος και αντιπροτείνοντας το μερικώς αποχρηματοποιημένο «καθολικό βοήθημα αυτονομίας» ως όχημα για την έξοδο από τον οικονομισμό και τον καπιταλισμό.

Τα ζητήματα που πραγματεύονται οι συγγραφείς του βιβλίου είναι σε μεγάλο βαθμό αλληλοσυμπληρούμενα. Παράλληλα αναδεικνύονται έτσι και οι δυνατότητες που διανοίγει η θεωρία και η πρακτική γύρω από τα κοινά, την ΚΑΛΟ, την αποανάπτυξη και το βασικό καθολικό εισόδημα. Η πρόταση σύνδεσής τους με τα κινήματα αλλά και μιας μεταξύ τους συναρμογής. Η ανάγκη διάχυσής τους στην κοινωνία αναπτύσσοντας συνθετικές και πλουραλιστικές στρατηγικές για το ξεπέρασμα του υπάρχοντος. Πάνω απ' όλα όμως, με τον τρόπο τους, υπογραμμίζουν ότι ο καπιταλιστικός ρεαλισμός δεν αποτελεί την καθολική πολιτισμική λογική της ύστερης νεωτερικότητας, παρέχοντας νέες οπτικές πέρα από τον καπιταλισμό, και θέτοντας πιθανές βάσεις για να βρεθούν από κοινού μορφές λόγου και δράσης και νέα πλαίσια πειραματισμού και αγώνα. Όλα αυτά είναι σημαντικά και αναγκαία τόσο για τη σημερινή μας συνθήκη όσο και για τις δυσκολίες που θα αντιμετωπίσουμε κατά την ίδια τη διαδικασία του κοινωνικού-οικολογικού μετασχηματισμού.

Βαγγέλης Περράκης, Αστέριος Τσιουμάνης, Άκης Φιλοθέου¹

¹ Μέλη του Διεπιστημονικού Ινστιτούτου Περιβαλλοντικών και Κοινωνικών Ερευνών – TIESS με ερευνητικά αντικείμενα την πολιτική θεωρία και φιλοσοφία, τις περιβαλλοντικές επιστήμες και πολιτικές, και τις πολιτικές επιστήμες (άκρα δεξιά, λαϊκισμός), αντιστοίχως.

Συνθέτοντας οραματικές αφηγήσεις για τον κοινωνικο-οικολογικό μετασχηματισμό

Κ.Αñ.Ο. και **κοινά:**

κοινός τόπος και αποκλήσεις, όρια και δυνατότητες

Σάββατο **20/4**

Δηλώσεις συμμετοχής

 <https://dipke.org>

 info@dipke.org

T | I | E | S | S

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

  HEINRICH BÖLL STIFTUNG
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Ελλάδα

ΜΕΡΟΣ Α: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ (ΚΑΛΟ) ΚΑΙ ΚΟΙΝΑ: ΚΟΙΝΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΙΣΕΙΣ, ΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Η πρώτη σύνθεση, το εργαστήριο «ΚΑΛΟ και κοινά: κοινοί τόποι και αποκλίσεις, όρια και δυνατότητες» πραγματοποιήθηκε το Σάββατο 20 Απριλίου 2019 στο χώρο του TIESS, στην Θεσσαλονίκη. Αποτέλεσε την προσπάθεια να υπάρξει ένας γόνιμος διάλογος μεταξύ ακαδημαϊκών, ερευνητριών και ανθρώπων από τα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ, τα κινήματα και την κοινωνία των πολιτών. Βασικός στόχος του εργαστηρίου ήταν να παρουσιαστεί και να διευρυνθεί το θεωρητικό πλαίσιο, μέσω μιας διεπιστημονικής προσέγγισης. Να αναδειχθούν καλές πρακτικές και παραδείγματα. Να συζητηθούν προβληματισμοί και αντινομίες. Να παρουσιαστεί η σχέση τόσο της ΚΑΛΟ όσο και των κοινών με την άμεση και την αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Να διαχυθούν στην κοινωνία εκείνες οι οραματικές αφηγήσεις οι οποίες απελευθερώνουν δυνατότητες δικαιοσύνης και ελευθερίας.

Η δομή του εργαστηρίου αποτελούνταν από τις τρεις κεντρικές ομιλίες του **Βασίλη Κωστάκη** (Ψηφιακά κοινά), της **Σοφίας Αδάμ** (ΚΑΛΟ) και του **Αλέξανδρου Κιουπκιολή** (Θεωρητικές προσεγγίσεις των κοινών και πολιτική στρατηγική), οι οποίες επιχείρησαν να απαντήσουν στις παρακάτω ερωτήσεις που τους είχαμε θέσει:

- Ποιες προσεγγίσεις της ΚΑΛΟ/ των κοινών έχουν μια σαφή στόχευση στον κοινωνικο-οικολογικό μετασχηματισμό;
- Είναι η ΚΑΛΟ/ τα κοινά μη καπιταλιστικά; Σε ποια σημεία εντοπίζονται οι διαφορές;
- Πώς μπορεί να απελευθερωθεί η ομότιμη παραγωγή από την εμπορευματική παραγωγή;
- Αποτελεί η εμπλοκή στα κοινά μια πολιτική πράξη από μόνη της;
- Πώς αντιμετωπίζουν τα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ/ της ομότιμης παραγωγής/ των κοινών τα έμφυλα ζητήματα και πιο συγκεκριμένα την ισότητα των φύλων;
- Τα ψηφιακά κοινά και η ομότιμη παραγωγή συνδέονται με την ΚΑΛΟ μόνο μέσα από τον ανοιχτό συνεργατισμό; Υπάρχουν άλλοι τρόποι σύνδεσης;
- Το παράδειγμα των κοινών και της ΚΑΛΟ είναι συνυφασμένο με την τοπική κλίμακα;
- Ποια η σχέση των κοινών, της ΚΑΛΟ και της ομότιμης και αποκεντρωμένης παραγωγής με την άμεση δημοκρατία και ποια με την αντιπροσωπευτική;

- Υπάρχουν παραδείγματα δημόσιων πολιτικών που προστατεύουν ή αναπτύσσουν την ΚΑΛΟ/ τα κοινά; Σε ποιες χώρες; Σε ποια κλίμακα (τοπική αυτοδιοίκηση, κεντρική κυβέρνηση); Μέσα από ποια διαδικασία προέκυψαν; Ποιες προκλήσεις αντιμετωπίζουν;

Οι εισηγήσεις αποτέλεσαν τη βάση για να ανοίξει μια συζήτηση με σκοπό την επικέντρωση σε ζητήματα αιχμής και την ανάδυση νέων ερωτημάτων, μέσω των οποίων συγκροτήθηκαν ομάδες συζήτησης, οι οποίες εργάστηκαν παράλληλα κάνοντας στο τέλος μία δεκάλεπτη παρουσίαση. Μετά τις παρουσιάσεις η συζήτηση άνοιξε στην ολομέλεια καταθέτοντας εκ νέου προβληματισμούς και προτάσεις για τη συνέχεια.

Οι ομάδες εργασίας συγκροτήθηκαν γύρω από τα παρακάτω ζητήματα: α) στρατηγικές μετάβασης προς μια μετα-καπιταλιστική κοινωνία, β) τοπική κλίμακα – παγκόσμια κλίμακα, γ) η έμφυλη διάσταση εντός των εγχειρημάτων, δ) δημοκρατία: άμεση – αντιπροσωπευτική, ε) βιωσιμότητα εγχειρημάτων, χρηματοδότηση, πόροι και ζ) θεσμική προστασία των κοινών (πατέντες vs creative commons) – δημόσιες πολιτικές. Αν και όλες οι ομάδες έθεσαν πολύ σημαντικά ζητήματα και προβληματισμούς, μόνο η ομάδα για το φύλο απέστειλε σε μορφή κειμένου την παρουσίασή της, η οποία και δημοσιεύεται εδώ (Κεφ. Α.4.).

Το ολόημερο εργαστήριο πάνω στην ΚΑΛΟ και τα κοινά παρακολούθησαν περίπου 40 άτομα με σχεδόν ισόρροπη συμμετοχή φύλων.

A.1. Ψηφιακά κοινά, ομότιμη παράγωγη και κοσμοτοπικισμός: προς μία μετα-καπιταλιστική οικονομία

Βασίλης Κωστάκης¹

Τι είναι τα κοινά;

Τα κοινά (commons) είναι ένα οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα.

Τα κοινά περιλαμβάνουν πόρους τους οποίους οι κοινότητες διαχειρίζονται σύμφωνα με κανόνες και πρότυπα που έχουν οι ίδιες καθορίσει. Συνεπώς, τα κοινά αποτελούνται από τρία αλληλένδετα επίπεδα: τον πόρο, την κοινότητα και το ρυθμιστικό πλαίσιο.

Δεν υπάρχει πιο στενός ορισμός για τα κοινά, διότι αυτά αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου και από περιοχή σε περιοχή.

Παραδείγματα κοινών:

- κοινότητα βοσκών με τον βοσκότοπό τους και τους κανόνες διαχείρισής τους
- κοινότητα ψαράδων με τον ψαρότοπό τους και τους κανόνες διαχείρισής τους
- εργατικός συνεταιρισμός με τα μέλη του και τους κανόνες διαχείρισής του
- κοινότητες ελεύθερου λογισμικού υπό τη Γενική Άδεια Δημόσιας Χρήσης GNU
- η Βικιπαίδεια και η κοινότητά της με τις άδειες Creative Commons.

Τι είναι η «τραγωδία των κοινών»;

Φανταστείτε ένα ελεύθερο βοσκοτόπι όπου οι κτηνοτρόφοι πηγαίνουν τις αγελάδες τους να βοσκήσουν. Κίνητρο των κτηνοτρόφων τα ζώα τους να φάνε όσο περισσότερο γίνεται. Φτάνουμε σύντομα σε ένα σημείο όπου ο διαμοιρασμένος πόρος, το βοσκοτόπι, έχει καταστραφεί από την υπέρμερη εκμετάλλευσή του. Η «τραγωδία των κοινών» χρησιμοποιείται για να δείξει την αναγκαιότητα είτε ιδιωτικοποίησης του πόρου είτε του ελέγχου του από το κράτος. Στην πραγματικότητα ο πόρος που περιγράφει η παραπάνω ιστορία δεν είναι κοινό, αλλά ένας χώρος ελεύθερης πρόσβασης όπου δεν υπάρχει ρυθμιστικό

¹ Καθηγητής στο Πολυτεχνείο του Τάλιν (TalTech), ερευνητής στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ και επισκέπτης καθηγητής στο Αυτόνομο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης.

πλαίσιο και οι βοσκοί δεν επικοινωνούν μεταξύ τους. Συνεπώς, πρόκειται για την «τραγωδία των απορρυθμισμένων πόρων» και όχι για μια «τραγωδία των κοινών».

Τι είναι η ομοτιμία και ποια η σχέση της με τα κοινά;

Η ομοτιμία (άνθρωπος προς άνθρωπο - peer to peer/P2P) είναι ένας τύπος κοινωνικών σχέσεων.

Η ομοτιμία αναφέρεται σε συστήματα στα οποία κάθε άνθρωπος ή μέλος μιας κοινότητας έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στη δημιουργία και τη διατήρηση ενός κοινού πόρου, ενώ παράλληλα επωφελείται από αυτόν. Τέτοιου είδους σχέσεις υπήρχαν στις πρώτες ανθρώπινες κοινότητες τροφосуλλεκτών. Είναι, όμως, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, με την ευρεία διάδοση του διαδικτύου, που οι ομότιμες σχέσεις επανέρχονται στο προσκήνιο.

Η δυναμική των ολιγομελών κοινοτήτων τώρα μπορεί να κλιμακωθεί.

Οι διασυνδεδεμένοι στο διαδίκτυο υπολογιστές μπορούν να αλληλεπιδρούν. Παράλληλα, τουλάχιστον ένα μέρος της υποδομής του διαδικτύου, όπως η υποδομή μεταφοράς δεδομένων, βασίζεται στη λογική της ομοτιμίας. Σε αυτό το πλαίσιο η βιβλιογραφία άρχισε να χαρακτηρίζει την ανταλλαγή αρχείων ήχου και βίντεο ως διαμοιρασμό αρχείων P2P.

Ας υποθέσουμε τώρα ότι πίσω από τους υπολογιστές βρίσκονται χρήστες, οι οποίοι διαθέτουν πλέον το εργαλείο που τους επιτρέπει να αλληλεπιδρούν και να συνεργάζονται εύκολα και σε παγκόσμια κλίμακα. Η ομοτιμία μπορεί να θεωρηθεί ως μια σχεσιακή δυναμική μέσω της οποίας οι άνθρωποι μπορούν να συνεργάζονται ελεύθερα και να δημιουργούν αξία μέσω διαμοιρασμού των πόρων.

Η τεχνολογική υποδομή δε χρειάζεται να είναι πλήρως ομότιμη, προκειμένου να προαχθούν οι ανθρώπινες σχέσεις ομότιμου τύπου. Για παράδειγμα, συγκρίνετε το Facebook ή το Bitcoin με τη Βικιπαίδεια ή τα έργα ελεύθερου λογισμικού / ανοιχτού κώδικα: όλα τα εγχειρήματα αξιοποιούν την ομότιμη δυναμική, αλλά με διαφορετικούς τρόπους και με διαφορετικούς πολιτικούς προσανατολισμούς.

Επομένως, η ομοτιμία αποτελεί έναν τρόπο συσχετισμού ο οποίος επιτρέπει σε οργανωμένους σε δίκτυα ανθρώπους να συνεργάζονται, να παράγουν και να ανταλλάσσουν αξία. Με τη

βοήθεια του διαδικτύου, πληροφορίες μπορούν να διαμοιράζονται και να αντιγράφονται με χαμηλό κόστος. Στο πλαίσιο αυτό, τα ομότιμα δίκτυα διασυνδεδεμένων υπολογιστών που χρησιμοποιούνται από συνεργαζόμενους χρήστες παρέχουν σημαντικές λειτουργίες για τα κοινά.

Ωστόσο, η ομοτιμία δεν αναφέρεται μόνο στον ψηφιακό κόσμο ούτε σχετίζεται μόνο με την υψηλή τεχνολογία. Η ομοτιμία περιγράφει τις σχέσεις που αναπτύσσονται κατά το κοινωνείν ή το κοινοποιείν (commoning), με την έννοια ότι περιγράφει την ικανότητα να συμβάλλει κάποιος στη δημιουργία και τη συντήρηση ενός κοινού.

Τι είναι η βασισμένη στα κοινά ομότιμη παραγωγή και γιατί έχει σημασία;

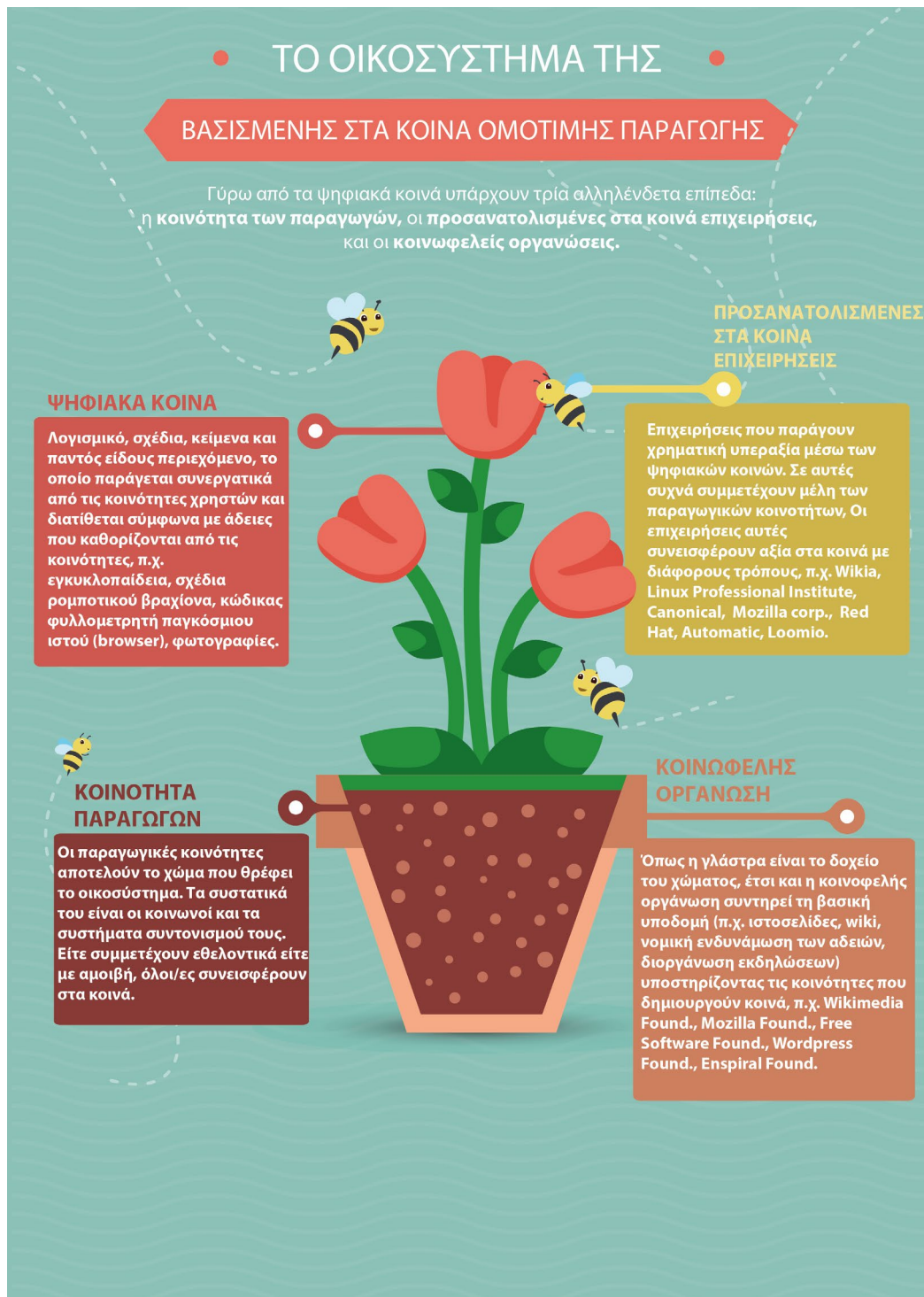
Η ομοτιμία είναι ένας πολύ παλιός τύπος ανθρώπινων σχέσεων. Μέχρι πρότινος, ομότιμες σχέσεις είχαμε σε ολιγομελείς ομάδες (οικογένεια, εργατικό συνεταιρισμό, χωριά, κ.λπ.). Με τις νέες τεχνολογικές υποδομές, π.χ. το διαδίκτυο, παρατηρούμε την κλιμάκωση των ομότιμων σχέσεων. Εγχειρήματα όπως το ελεύθερο λογισμικό GNU/Linux ή η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια Βικιπαίδεια αποτελούν γνωστά παραδείγματα βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής.

Η βασισμένη στα κοινά ομότιμη παραγωγή (ή, χάριν συντομίας, ομότιμη παραγωγή) ανατρέπει βασικές υποθέσεις της κυρίαρχης οικονομικής θεωρίας, δηλαδή ότι: οι άνθρωποι παράγουν υποκινούμενοι αποκλειστικά από την ανάγκη για μεγιστοποίηση του χρηματικού κέρδους και ο ανταγωνισμός και η ιδιοκτησία είναι η πεμπτούσια της προόδου και της καινοτομίας.

Είναι το GNU/Linux, το λογισμικό που χρησιμοποιούν οι 500 ισχυρότεροι υπολογιστές, η εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα; Ο Apache Web Server, που αποτελεί το πιο δημοφιλές λογισμικό στην αγορά διαδικτυακών εξυπηρετητών (server); Η Βικιπαίδεια που έβγαλε εκτός αγοράς την ψηφιακή εγκυκλοπαίδεια Encarta της Microsoft;

Η ομότιμη παραγωγή έχει καπιταλιστικές και μετα-καπιταλιστικές πλευρές. Από τη μία, τα εγχειρήματα ομότιμης παραγωγής βασίζονται στη βιωσιμότητά τους σε συμμαχίες με το κυρίαρχο σύστημα. Από την άλλη, διαρρηγνύουν τον πυρήνα του συστήματος δείχνοντας προς άλλα μονοπάτια.

Ο τρόπος οργάνωσης ενός εγχειρήματος ομότιμης παραγωγής έχει παρομοιαστεί με ένα λουλούδι σε γλάστρα:

«The New Ecosystem of Value Creation». Κείμενο: Vasilis Kostakis, Stacco Troncoso, Marie Utratel.

Σχέδιο: Vasilis Kostakis & Elena Martinez. Άδεια: CC BY-SA.

Τι είναι ο κοσμοτοπικισμός;

Ας ξεκινήσουμε με ένα παράδειγμα.

Μικροκαλλιεργητές στη βόρεια Γαλλία χρειάζονται αγροτικά μηχανήματα για τις εργασίες τους. Οι μεγάλες πολυεθνικές εταιρίες σπάνια κατασκευάζουν μηχανήματα για αγροτική παραγωγή μικρής κλίμακας. Κι όταν το κάνουν, το κόστος συντήρησης είναι υψηλό και οι αγρότες αναγκάζονται να προσαρμόσουν τις τεχνικές τους και τον τρόπο ζωής τους στη λογική των μηχανών.

Έτσι αυτή η κοινότητα αποφασίζει να παράγει τα δικά της αγροτικά μηχανήματα. Η κοινότητα μοιράζεται τα σχέδια και την τεχνογνωσία της με τον κόσμο – ως ένα παγκόσμιο ψηφιακό κοινό. Παράλληλα, μια κοινότητα αγροτών μικρής κλίμακας στις ΗΠΑ έχει παρόμοιες ανάγκες. Αποφασίζει να κάνει το ίδιο με την κοινότητα από τη Γαλλία. Στη συνέχεια, οι δύο κοινότητες αρχίζουν να επικοινωνούν, να συνεργάζονται και να δημιουργούν συνέργειες συνεισφέροντας στα ίδια ψηφιακά κοινά.

Αυτή είναι η ιστορία του γαλλικού συνεταιρισμού L'Atelier Paysan και του μη κερδοσκοπικού δικτύου αγροτών, FarmHack (ΗΠΑ) που παράγουν ψηφιακά κοινά (σχέδια) για αγροτικά μηχανήματα. Στο δίκτυο αυτό πλέον προστίθενται κοινότητες από διάφορα μέρη του κόσμου.

Τα ψηφιακά κοινά (σχέδια, γνώση, λογισμικό) συναντιούνται με νέες και παλιές εργαλειομηχανές επιτόπιας κατασκευής (από την τρισδιάστατη εκτύπωση και τα CNC² μηχανήματα μέχρι την ηλεκτροκόλληση και τα κατσαβίδια). Αυτή η συνάντηση επιτρέπει την αποκέντρωση της κατασκευής και της μεταποίησης. Κοινότητες προσανατολισμένες στα κοινά σχεδιάζουν ευρύ φάσμα αντικειμένων, π.χ., αγροτικά μηχανήματα, ανεμογεννήτριες, σπίτια, προσθετικούς βραχίονες. Χρησιμοποιώντας εργαλεία και μηχανές επιτόπιας κατασκευής τα παραπάνω αντικείμενα μπορούν να κατασκευαστούν τοπικά.

Οτιδήποτε είναι «ελαφρύ» (σχέδια, γνώση, λογισμικό) γίνεται παγκόσμιο, ενώ οτιδήποτε είναι «βαρύ» (μηχανήματα) είναι τοπικό και, ιδανικά, διαμοιρασμένο.

² ΣτΕ. Μηχανήματα CNC (Computer Numerical Control). Πρόκειται για μηχανές χάραξης και κοπής που χρησιμοποιούν κωδικοποιημένες λειτουργίες μέσω υπολογιστή δίνοντας τη δυνατότητα δημιουργίας βιομηχανικών εξαρτημάτων με ακρίβεια και χωρίς την άμεση συμμετοχή του ανθρώπου.

Η μετακίνηση των ηλεκτρονίων ανά τον κόσμο έχει μικρότερο οικολογικό αποτύπωμα από τη μετακίνηση σιδήρου, άνθρακα, πλαστικού και άλλων υλικών. Στο μοντέλο του «σχεδιάζουμε παγκόσμια, κατασκευάζουμε τοπικά», τα υλικά ταξιδεύουν λιγότερο, η γνώση διαμοιράζεται, και οι άνθρωποι συνεργάζονται υποκινούμενοι από ένα πλήθος κινήτρων.

Με την αντίληψη του κοσμοπολιτισμού όλοι οι άνθρωποι ανήκουν σε μια παγκόσμια κοινότητα και μοιράζονται έναν κοινό τρόπο σκέψης και ένα κοινό μέλλον. Ο κοσμοτοπικισμός περιγράφει τη δυναμική της συνάντησης των ψηφιακών κοινών με τις δυνατότητες για περισσότερο τοπικοποιημένη παραγωγή. Ο κοινός τρόπος σκέψης και το κοινό μέλλον των ανθρώπων διαμορφώνεται μέσα από το κοινωνείν, την ομότιμη παραγωγή κοινών.

Τεχνολογικά προβλήματα και προκλήσεις

Από τη μία, οι σύγχρονες τεχνολογίες παίζουν καταλυτικό ρόλο στην υποστήριξη και τη διεύρυνση των ομότιμων σχέσεων και των κοινών. Από την άλλη, τεχνολογίες, όπως οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, καταναλώνουν μεγάλες ποσότητες ενέργειας κατά την παραγωγή, χρήση και ανακύκλωσή τους. Επίσης, εργάτες και εργάτριες, ανάμεσά τους πολλές φορές παιδιά, δουλεύουν κάτω από άθλιες συνθήκες για να φτάσουν τα τεχνολογικά εργαλεία σε προσιτές τιμές στα πλουσιότερα μέρη του κόσμου. Ο κοσμοτοπικισμός («σχεδιάζουμε παγκόσμια, κατασκευάζουμε τοπικά») βασίζεται μεν σε τεχνολογίες αιχμής, φαίνεται δε να μπορεί να αλλάξει ριζικά τον τρόπο με τον οποίο αυτές σχεδιάζονται, κατασκευάζονται, διακινούνται και χρησιμοποιούνται.

Πώς μπορούν τα κοινά να γίνουν το κυρίαρχο σύστημα;

Το σημερινό κυρίαρχο σύστημα είναι ο καπιταλισμός. Στον καπιταλισμό ενυπάρχουν και άλλα συστήματα, όπως είναι τα κοινά. Είναι όμως ο καπιταλισμός εκείνο το σύστημα που καθορίζει στον μεγαλύτερο βαθμό τους θεσμούς, π.χ., το κράτος και την αγορά. Για να γίνουν τα κοινά το κυρίαρχο σύστημα και να υποσκελίσουν το κράτος και την αγορά, πρέπει να υφίστανται κοινωνοί ή κοινοποιοί (commoners). Πρέπει να δημιουργηθούν συμμαχίες ανάμεσα σε όλα τα κινήματα που έχουν ως συστατικό τους στοιχείο τα κοινά: η «νέα αριστερά», το κίνημα της αποανάπτυξης, τα κινήματα του ελεύθερου λογισμικού και των ψηφιακών ελευθεριών κ.λπ.

Συνοπτικά προτείνεται:

- Οι κοινωνοί να μοιράζονται τους ψηφιακούς πόρους (κοινά γνώσης, λογισμικού, σχεδίων κ.λπ.) και τους φυσικούς (π.χ. κοινόχρηστα εργαλεία και μηχανές επιτόπιας κατασκευής) όπου αυτό είναι δυνατό.
- Οι κοινωνοί να δημιουργήσουν τις δικές τους συλλογικές επιχειρήσεις για την οικονομική βιωσιμότητά τους. Προτείνεται, π.χ., η δημιουργία ανοικτών συνεταιρισμών, δηλαδή συνεταιρισμών που θα μοιράζονται παραγωγικούς πόρους (π.χ. ψηφιακά κοινά) μόνο με άλλα εγχειρήματα προσανατολισμένα στα κοινά.
- Η δημιουργία και χρήση νομικών αδειών που θα προστατεύουν την υφαρπαγή των κοινών, χωρίς αντάλλαγμα, από καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Κοινά για τους κοινωνούς, εμπόρευμα για τους καπιταλιστές.
- Η οργάνωση των ανοικτών συνεταιρισμών σε συμμετοχικά επιχειρηματικά οικοσυστήματα προσανατολισμένα στα κοινά, τα οποία θα δημιουργούν εισόδημα για τους κοινωνούς. Σε παγκόσμια κλίμακα, χρειαζόμαστε τη δημιουργία επιχειρηματικών ομοσπονδιών που είναι προσανατολισμένες στα κοινά.
- Η δημιουργία τοπικών θεσμών που θα δίνουν φωνή στις προσανατολισμένες στα κοινά επιχειρήσεις. Χρειαζόμαστε Επιμελητήρια των Κοινών (όπως είναι τα Εμπορικά Επιμελητήρια στην κλασική αγορά).
- Η δημιουργία τοπικών συνελεύσεων/συναντήσεων από πολίτες/κοινωνούς, έτσι ώστε να δημιουργήσουν επαφές εκείνες/οι που ενδιαφέρονται για τα κοινά. Χρειαζόμαστε Συμμαχίες για τα Κοινά.
- Η δημιουργία τοπικών και παγκόσμιων συμμαχιών ανάμεσα σε πολιτικά κόμματα στον οποίων την ατζέντα τα κοινά διαδραματίζουν βασικό ρόλο. Χρειαζόμαστε μια Κοινή Ατζέντα Συζήτησης για τα Κοινά³.

³ Bauwens, M., Kostakis, V. and Pazaitis, A. (2019) Peer to Peer: The Commons Manifesto. London: University of Westminster Press.

ΚΡΑΤΟΣ, ΑΓΟΡΑ, ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

ΟΛΑ ΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΙΝΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ
ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

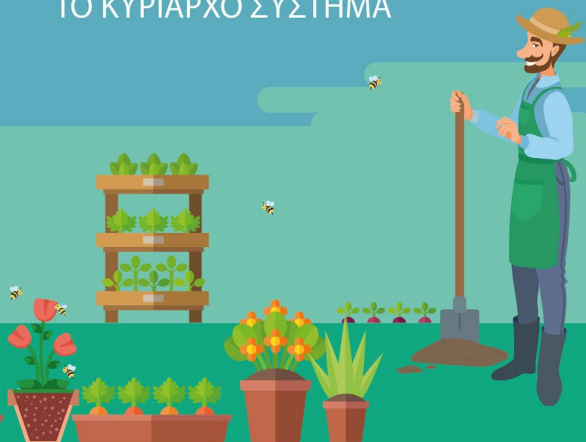
ΟΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ

ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ ΩΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ
ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ
ΑΛΛΑΓΩΝ,
ΟΧΙ ΩΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ ΑΥΤΩΝ.

ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΚΟΙΝΩΝΟΙ
ΓΙΑ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ ΤΑ ΚΟΙΝΑ
ΤΟ ΚΥΡΙΑΡΧΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Όπως στο οικοσύστημα ενός
εγχειρήματος ομότιμης παραγωγής η
κοινωνική οργάνωση υποστηρίζει
την από τα κάτω παραγωγή, έτσι στο
ευρύτερο πλαίσιο τον ρόλο μπορεί να
αναλάβει το “κράτος” (π.χ. δήμος,
περιφέρεια, κεντρική διοίκηση).

Η παρούσα εισήγηση εξετάζει τη συμβολή των πρακτικών της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ) στη διαδικασία του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού. Στην πρώτη ενότητα, θεωρούμε σκόπιμο να ξεκινήσουμε από τον εννοιολογικό προσδιορισμό του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού και να προχωρήσουμε στην αποσαφήνιση των όρων που περιλαμβάνονται μέσα στη σύνθεση της ΚΑΛΟ. Στη δεύτερη ενότητα, η συμβολή της ΚΑΛΟ στη διαδικασία του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού θα διερευνηθεί μέσα από τρία αλληλένδετα επίπεδα: α) τη διερεύνηση ενός μεμονωμένου συνεταιρισμού εργαζομένων ως διαφορετικού μοντέλου οργάνωσης της παραγωγής σε σχέση με μια τυπική καπιταλιστική επιχείρηση, β) την εξέταση της ΚΑΛΟ ως στρατηγικής μετασχηματισμού, γ) τη θέση των πρακτικών της ΚΑΛΟ στη μετακαπιταλιστική κοινωνία. Στην τρίτη ενότητα, θα διερευνήσουμε τους κοινούς τόπους και τις αποκλίσεις ανάμεσα στην ΚΑΛΟ και τα κοινά, ως θεωρία και πρακτική. Στην τέταρτη ενότητα, θα εξετάσουμε την ΚΑΛΟ μέσα από την οπτική του φύλου σε μια προσπάθεια να ανοίξουμε περισσότερο τη σχετική συζήτηση παρά να δώσουμε απαντήσεις. Στην τελευταία ενότητα, θα διερευνήσουμε τη σχέση της ΚΑΛΟ με τη δημοκρατία και τις δημόσιες πολιτικές.

Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Ορίζοντας τον κοινωνικο-οικολογικό μετασχηματισμό

Προκειμένου να διερευνήσουμε τη συμβολή της ΚΑΛΟ στη διαδικασία του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού, είναι σκόπιμο να προσδιορίσουμε τι ακριβώς εννοούμε όταν μιλάμε για κοινωνικο-οικολογικό μετασχηματισμό ή ορθότερα γιατί χρησιμοποιούμε αυτόν τον όρο.

Θα λέγαμε ότι με αυτόν τον όρο ομπρέλα επιχειρούμε να συμπεριλάβουμε όλες τις αφηγήσεις αλλά και τις πρακτικές που αναζητούν (Brand & Wissen 2017):

- Την υπέρβαση της κοινωνικο-οικολογικής κρίσης την οποία βιώνουμε (αποδεχόμενες

¹ Συντονίστρια Προγραμμάτων Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας, Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Γραφείο Θεσσαλονίκης, Διδάσκουσα στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Κοινωνική Αλληλέγγυα Οικονομία του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου.

ότι η κρίση δεν είναι απλά χρηματοπιστωτικής φύσης, αλλά δομική και πολύπλευρη).

- Τη μετάβαση σε μια μετακαπιταλιστική κοινωνία αποφεύγοντας να ορίσουμε εκ των προτέρων οποιαδήποτε έκβαση ως προς τις λειτουργικές αρχές στις οποίες θα βασίζεται (κοινότητα, κράτος, αγορά). Με άλλα λόγια, μία στρατηγική κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού δίνει έμφαση στην αφετηρία από την οποία θέλουμε να απομακρυνθούμε προσδιορίζοντας σε αδρές γραμμές τα ζητήματα που θέλουμε να απαντήσουμε με διαφορετικό από τον κυρίαρχο τρόπο. Και αυτά μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα:
- Παραγωγή για τις κοινωνικές ανάγκες και με σεβασμό στα περιβαλλοντικά όρια.
- Αλλαγή των παραγωγικών σχέσεων στην κατεύθυνση της οριζοντιότητας και της συλλογικότητας.
- Αλλαγή των σχέσεων διανομής του κοινωνικού πλούτου με τρόπο που να μην παράγει ανισότητες και να σέβεται τα όρια του πλανήτη για τις σημερινές και μελλοντικές γενιές και για όλα τα είδη που κατοικούν στον πλανήτη.
- Αλλαγή του φαντασιακού μας και του ευρύτερου ανθρωπολογικού τύπου σε μια κατεύθυνση προώθησης της συλλογικής ευημερίας σε βάρος της ατομικής συσσώρευσης.
- Γίνεται, λοιπόν, σαφές, ότι κάθε διαφορετική αφήγηση και πρακτική κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού δίνει διαφορετική έμφαση στα επιμέρους ζητήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Στην παρούσα εισήγηση θα ασχοληθούμε με την πιθανή συμβολή της ΚΑΛΟ σε αυτήν την υπόθεση. Για να το κάνουμε, όμως, αυτό, είμαστε υποχρεωμένες να προσδιορίσουμε τα βασικά συστατικά της.

Κοινωνική Οικονομία, Αλληλέγγυα Οικονομία και η Σύνθεσή τους

Όπως έχουμε αναφέρει (Αδάμ & Παπαθεοδώρου 2010), η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που διεξάγονται από επιχειρήσεις, κυρίως συνεταιρισμούς, ενώσεις και κοινωνίες αλληλοβοήθειας, οι οποίες εμφορούνται από τις ακόλουθες αρχές:

- προτεραιότητα στις υπηρεσίες προς τα μέλη και την κοινότητα και όχι στο κέρδος,
- αυτόνομη διοίκηση,
- δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων,
- προβάδισμα στα μέλη και στην εργασία έναντι του κεφαλαίου στη διανομή των κερδών.

Η αλληλέγγυα οικονομία περιλαμβάνει εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που στοχεύουν στον εκδημοκρατισμό της οικονομίας στη βάση της συμμετοχής των πολιτών και διακρίνονται από μία διττή στόχευση:

- οικονομική, διότι επιχειρούν να δημιουργήσουν οικονομικές σχέσεις με βάση την αμοιβαιότητα και σε συνδυασμό με πόρους από την αγορά και την αναδιανομή του κράτους·
- πολιτική, διότι επιχειρούν να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν αυτόνομους δημόσιους χώρους όπου συζητούνται σκοποί και μέσα.

Είναι σημαντικό σε αυτό το σημείο να εντοπίσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στις δύο έννοιες. Και οι δύο αναφέρονται σε οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες εκφεύγουν της καπιταλιστικής λογικής για μεγιστοποίηση του κέρδους. Ωστόσο, καθώς η κοινωνική οικονομία αναφέρεται σε οικονομικές δραστηριότητες που διεξάγονται από επιχειρήσεις συνδέεται με ένα περισσότερο θεσμισμένο τμήμα πρακτικών και υπονοεί την, έστω και σε ένα βαθμό, υιοθέτηση αγοραίων μεθόδων άντλησης εσόδων και συνακόλουθα της εγχρήματης συναλλαγής. Από την άλλη, η αλληλέγγυα οικονομία φιλοξενεί ευκολότερα άτυπες πρακτικές οι οποίες δεν βασίζονται στην αγοραία ή/και εγχρήματη συναλλαγή.

Τόσο η κοινωνική όσο και η αλληλέγγυα οικονομία επιδιώκουν την οικονομική δημοκρατία μέσα από τη διατήρηση της αυτονομίας τους και την έμφαση σε δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο προσεγγίσεις έγκειται στο γεγονός ότι ενώ η κοινωνική οικονομία επιδιώκει την οικονομική δημοκρατία κυρίως στο επίπεδο της μικροκλίμακας της μεμονωμένης επιχείρησης, η αλληλέγγυα οικονομία επιδιώκει την εξάπλωση της οικονομικής δημοκρατίας με έναν τέτοιο τρόπο ώστε να προκαλέσει έναν ευρύτερο κοινωνικό μετασχηματισμό σε δημοκρατική κατεύθυνση. Συνεπώς, μία δεύτερη διαφοροποιητική γραμμή εντοπίζεται στην ειρηνική ή ανταγωνιστική συνύπαρξη των επιμέρους πρακτικών με την υπάρχουσα κοινωνικο-οικονομική οργάνωση. Τουλάχιστον αυτή τη θέση πρεσβεύουν διεθνή δίκτυα όπως το RIPESS (RIPESS 2015) και αυτή τη διαφορά αναγνωρίζουν και διεθνείς οργανισμοί όπως ο ILO (2010).

Η αλληλέγγυα οικονομία μπορεί να ιδωθεί ως κοινωνικό κίνημα ή ένα κίνημα ομπρέλα επιμέρους κινήματων (Kawano 2010) χωρίς μία σαφή συνταγή για την επίτευξη του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού, περισσότερο μια διαδικασία παρά ένα διακριτό μοντέλο οικονομικής οργάνωσης (Miller 2010) ή μια εναλλακτική οδός στο κυρίαρχο αναπτυξιακό παράδειγμα (Dacheux & Goujon 2012).

Η συμβολή της ΚΑΛΟ στον κοινωνικο-οικολογικό μετασχηματισμό . Είναι ένας μεμονωμένος συνεταιρισμός μη καπιταλιστική επιχείρηση;

Ακολουθώντας τη γραμμή σκέψης και άλλων ερευνητών (Marcuse 2015), θα ιχνηλατήσουμε το ρόλο της ΚΑΛΟ στη διαδικασία του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού εξετάζοντας ένα μεμονωμένο κύτταρό της, τον συνεταιρισμό εργαζομένων. Η επιλογή δεν είναι τυχαία καθώς η σχετική βιβλιογραφία εστιάζει σε αυτήν την περίπτωση επειδή θεωρείται η πλέον προωθητική από τη σκοπιά των παραγωγικών σχέσεων που αναπτύσσει στο εσωτερικό της (Jossa 2012). Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ακόμα και εντός των συνεταιρισμών εργαζομένων παρατηρείται μεγάλη ποικιλομορφία. Σε ορισμένους, τα εργαζόμενα μέλη αμείβονται ατομικά για την εργασία τους και μετά καταθέτουν ένα ποσό στο συνεταιρισμό για την κάλυψη οριζόντιων εξόδων. Αυτές οι περιπτώσεις θυμίζουν περισσότερο συνεταιρισμούς παραγωγών (producer cooperatives) παρά συνεταιρισμούς εργαζομένων (Safri 2011). Μ' αυτήν την έννοια, απουσιάζουν βασικά στοιχεία του συνεταιρισμού εργαζομένων όπως είναι η συλλογική ιδιοκτησία και οργάνωση της παραγωγής.

Ας δούμε, λοιπόν, τι επιτυγχάνει ένας μεμονωμένος συνεταιρισμός εργαζομένων υιοθετώντας έναν ιδεατό τύπο όπου τα μέλη έχουν συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, οργανώνουν συλλογικά την εργασία τους, έχουν συλλογικά έσοδα, και δεν απασχολούν άτομα που δεν είναι μέλη.² Πρώτον, αντιστρέφει τη σχέση κεφαλαίου εργασίας στο εσωτερικό του καθώς υποκαθιστά τον ατομικό ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής και εργοδότη με τους συνεταιρισμένους εργαζόμενους/ες ως συλλογικό υποκείμενο (Gradin 2015). Υπ' αυτό το πρίσμα, καταργεί το διευθυντικό δικαίωμα και αλλάζει τις παραγωγικές σχέσεις στην κατεύθυνση της οριζοντιότητας και συλλογικότητας. Δεύτερον, και ακριβώς λόγω της πρώτης διάστασης, καταργεί την αποξένωση των εργαζομένων από το περιεχόμενο της εργασίας τους (Marcuse 2015).

Τι γίνεται, όμως, με άλλες κεντρικές καπιταλιστικές έννοιες όπως είναι το πλεόνασμα ή/και το κέρδος; Ένας συνεταιρισμός εργαζομένων θεωρητικά θα έπρεπε να ενδιαφέρεται να δημιουργήσει πλεόνασμα, δηλαδή περισσότερα έσοδα από αυτά που απαιτούνται για την κάλυψη του σταθερού και μεταβλητού κόστους προκειμένου να ανταποκριθεί σε μελλοντικές έκτακτες ανάγκες και αλλαγές ή/και για να διευρύνει την οικονομική του

² Στην περίπτωση που ο συνεταιρισμός εργαζομένων έχει εργαζόμενους/ες μη μέλη, τότε έχουμε εκμεταλλευτική σχέση με την έννοια ότι αποσπάται υπεραξία από τον/η εργαζόμενο/η από το συλλογικό αυτήν τη φορά εργοδότη.

δραστηριότητα (αυξάνοντας συνακόλουθα και τον αριθμό των μελών-εργαζομένων) ή/και να ενισχύσει ομοειδή εγχειρήματα ή άλλες κοινωνικές δράσεις.

Το διεθνές συνεταιριστικό κίνημα (Fajardo Garcia et al. 2017), κάνει μία διάκριση ανάμεσα στο πλεόνασμα και το κέρδος. Το πρώτο παράγεται από τις συναλλαγές του συνεταιρισμού με τα μέλη του. Το δεύτερο από τις συναλλαγές του συνεταιρισμού με μη μέλη. Στην περίπτωση του συνεταιρισμού εργαζομένων που εξετάζουμε εδώ, η συναλλαγή των μελών με το συνεταιρισμό είναι ακριβώς η εργασία που παρέχουν. Αφήνοντας προς το παρόν στην άκρη το μέρος του πλεονάσματος που επανεπενδύεται στο συνεταιρισμό και το μέρος του πλεονάσματος που αποδίδεται σε άλλες κοινωνικές χρήσεις, το παραγόμενο πλεόνασμα οφείλεται στο ότι τα εργαζόμενα μέλη έχουν αμειφθεί λιγότερο από ό,τι έχουν παραγάγει. Υπ' αυτήν την έννοια, αυτό το πλεόνασμα είναι μια μορφή συλλογικά παραγόμενης υπεραξίας. Ωστόσο, η δημιουργία αυτού του πλεονάσματος δεν αποτυπώνει μία εκμεταλλευτική σχέση καθώς υπάρχει συλλογική παραγωγή και ιδιοποίηση της υπεραξίας (Ruccio 2011).

Αλλά, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε με ευκολία ότι ένας μεμονωμένος συνεταιρισμός εργαζομένων επιλύει με ευκολία το κοινωνικό ζήτημα. Και αυτό για τρεις βασικούς λόγους. Πρώτον, η παραγωγή για την αγορά προϋποθέτει την αποδοχή του νόμου της αξίας. Η ίδια η έννοια της αξίας βασίζεται στην έννοια της κοινωνικά αναγκαίας εργασίας δηλαδή του μέσου χρόνου εργασίας που απαιτείται με βάση την ανάπτυξη των υφιστάμενων παραγωγικών δυνάμεων για την παραγωγή ενός προϊόντος για το οποίο υπάρχει ζήτηση στην αγορά. Με άλλα λόγια, μπορούμε να μιλάμε για δίκαιη διανομή της αξίας (και της υπεραξίας) αν πίσω από τον ορισμό της αξίας κρύβεται η ιδέα ότι η εργασία αποτιμάται με βάση την ικανότητα να πληρώσεις για την αγορά ενός προϊόντος; (Kristjanson-Gural 2011). Κάθε μεμονωμένος συνεταιρισμός είναι αναγκασμένος να αποδεχτεί τον τρόπο με τον οποίο μέσα στον καπιταλισμό οι συγκεκριμένες κάθε φορά εργασίες αποτιμώνται με βάση την κοινωνικά αναγκαία εργασία και οι διαφορετικές κάθε φορά αξίες χρήσης των προϊόντων συγκρίνονται ως ανταλλακτικά ισοδύναμα στο πλαίσιο της γενικευμένης εμπορευματικής παραγωγής (Roberts 2011). Επομένως, το ζήτημα του προσδιορισμού των αμοιβών των συνεταιρισμένων εργαζομένων αποκτά κεντρική σημασία. Με ποια κριτήρια προσδιορίζεται η αμοιβή του κάθε μέλους; Με βάση το χρόνο εργασίας; Με βάση την παραγωγικότητα ή με βάση τις ανάγκες αναπαραγωγής των ίδιων των μελών (ιδιόκτητη ή ενοικιαζόμενη κατοικία, εξαρτώμενα μέλη, πρόσθετες δυσκολίες, κ.λπ.).

Δεύτερον, η συλλογική ιδιοποίηση της υπεραξίας δεν αναιρεί τη συμμετοχή του

μεμονωμένου συνεταιρισμού στις ευρύτερες άνισες καπιταλιστικές σχέσεις. Και αυτό γιατί το κοινωνικό ζήτημα δεν εξαντλείται στη συλλογική παραγωγή και ιδιοποίηση της υπεραξίας, αλλά σχετίζεται και με τον τρόπο που αυτή διανέμεται ευρύτερα στην κοινωνία (Ruccio 2011). Καθώς ένας μεμονωμένος συνεταιρισμός συμμετέχει στο ευρύτερο κύκλωμα της εμπορευματικής παραγωγής, αναγκαστικά διανέμει μερίδιο αυτής της υπεραξίας σε άλλα κεφάλαια (τυπικές καπιταλιστικές ή συνεταιριστικές επιχειρήσεις) με τη μορφή της προμήθειας μέσω παραγωγής, υποστηρικτικών υπηρεσιών, πληρωμής τόκων σε δάνεια και με τη μορφή φόρων στο κράτος. Επιπλέον, η μετατροπή της αξίας σε ανταλλακτική αξία βασίζεται και στη θέση που έχει ο μεμονωμένος συνεταιρισμός στο ευρύτερο κύκλωμα της εμπορευματικής παραγωγής (Kristjanson-Gural 2011). Όπως γνωρίζουμε, οι επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου καθώς και οι επιχειρήσεις που λειτουργούν σε κλάδους υψηλής ζήτησης, έχουν μεγαλύτερη ικανότητα να επιτύχουν καλύτερες ανταλλακτικές αξίες από ό,τι οι επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας ή/και οι επιχειρήσεις που λειτουργούν σε κλάδους χαμηλής ζήτησης. Και είναι, επίσης, σημαντικό να θυμόμαστε ότι η ζήτηση στον καπιταλισμό σχετίζεται με την ικανότητα να πληρώσεις για το προϊόν ή την υπηρεσία, και όχι με το αν το συγκεκριμένο προϊόν ή η υπηρεσία απαντά σε μια σημαντική κοινωνική ανάγκη (π.χ. υπηρεσίες φροντίδας για ηλικιωμένα άτομα).

Τρίτον, είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι το κοινωνικό ζήτημα δεν εξαντλείται στη διανομή της συλλογικά παραγόμενης υπεραξίας στα εργαζόμενα μέλη του συνεταιρισμού. Από τη σκοπιά της κοινωνικής και περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, έχει σημασία να διανέμεται μέρος της υπεραξίας για την εξυπηρέτηση ευρύτερων κοινωνικών αναγκών (την ενίσχυση άλλων συνεταιρισμών, τη δημιουργία κοινοτικών δομών για τη φροντίδα των μη παραγωγικών μελών της κοινότητας, την αποκατάσταση της ενδεχόμενης φθοράς του φυσικού περιβάλλοντος από την ίδια τη λειτουργία του συνεταιρισμού, κ.λπ.).

Είναι ακριβώς αυτή η διαδικασία του οικονομικού πειραματισμού σε ένα συνεταιρισμό εργαζομένων που μας εμπνέει για τη συμβολή του στη διαδικασία του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού, δηλαδή ότι μέσα από συλλογικές ηθικές αποφάσεις οργανώνει διαφορετικά την εργασία, την αποζημιώνει με βάση διαφορετικά κριτήρια από τα αγοραία και εμπλέκεται σε συναλλαγές με άλλους συνεταιρισμούς μέσα από τη δημιουργία αλληλέγγυων δικτύων (Graham-Gibson 2006). Η υποστήριξή μας, επομένως, στους συνεταιρισμούς, δεν βασίζεται στην αντίληψη ότι ένας μεμονωμένος συνεταιρισμός έρχεται σε ρήξη με το σύνολο της καπιταλιστικής λογικής, αλλά ότι δημιουργεί ρήγματα που αναδεικνύουν ότι η καπιταλιστική λογική, αν και ηγεμονική, δεν μπορεί να γίνει ποτέ

ολοκληρωτική.

Είναι η ΚΑΛΟ η κατάλληλη στρατηγική για τον κοινωνικο-οικολογικό μετασχηματισμό;

Σε ένα πρώτο επίπεδο, η βασική συνεισφορά του συνεταιρισμού εργαζομένων είναι ότι ολοκληρώνει το πρόταγμα της δημοκρατίας από τη σφαίρα της πολιτικής στη σφαίρα της οικονομίας. Ωστόσο, είναι σημαντικό να μην περιχαράκωνουμε τη λειτουργία των συνεταιρισμών στην οικονομική σφαίρα, αναπαράγοντας τις διχοτομήσεις της σημερινής κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας, αλλά να αντιληφθούμε τη διαδικασία μετασχηματισμού ταυτόχρονα στη σφαίρα της οικονομίας, της πολιτικής και της ιδεολογίας. Ο Baldacchino (1990) αντλώντας επιχειρήματα από τη διαπραγμάτευση της ηγεμονίας στο έργο του Gramsci, θεωρεί ότι η επιτυχία των εργατικών συνεταιρισμών προϋποθέτει και συμβάλλει (σ)τη συγκρότηση μίας αντι-ηγεμονίας απέναντι στο καπιταλιστικό υπόδειγμα όταν υπάρχει ευρύτερη στήριξη μέσα από τη συγκρότηση εναλλακτικών θεσμών και τη διάχυση μίας διαφορετικής κουλτούρας. Επιπλέον, για τον Dobrohoczki (2006), το συνεταιριστικό κίνημα αποδυναμώνει την αλλοτρίωση των σύγχρονων κοινωνιών καθώς διευρύνει το πεδίο της επικοινωνιακής δράσης όπως ορίζεται στο έργο του Χάμπερμας από τη σφαίρα της πολιτικής στη σφαίρα της οικονομίας. Ο τρόπος με τον οποίο το κάνει είναι ενισχύοντας τις ικανότητες των μελών των συνεταιρισμών με την εκπαίδευση στη σύλληψη εννοιών και θεωριών που μπορούν να αντιστρατευτούν την καπιταλιστική ιδεολογική ηγεμονία μέσα από την ανάπτυξη διαφορετικών προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης.

Σε κάθε περίπτωση, η σημασία των συνεταιρισμών ως στρατηγικής μετασχηματισμού εξαρτάται και από την τοποθέτησή μας ως προς το ζήτημα του μετασχηματισμού (Wright 2014). Είναι προφανές ότι μία αντίληψη η οποία αντιμετωπίζει τον μετασχηματισμό ως ολοσχερή καταστροφή της υπάρχουσας ρύθμισης πριν τεθούν οι νέες βάσεις, στέκεται κριτικά σε οποιοδήποτε πείραμα φέρει ίχνη του παρόντος και είναι καταδικασμένο να το κάνει γιατί ξεπηδά από αυτό. Συνεπώς, η συμβολή των συνεταιρισμών στη μετασχηματιστική διαδικασία μπορεί να αξιολογηθεί θετικά μόνο στο βαθμό που αντιμετωπίζουμε την ίδια τη διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού όχι ως απλή άρνηση, αλλά ως διαλεκτική υπέρβαση η οποία αρνείται ενώ ταυτόχρονα αναπαράγει (Jossa 2005).

Υπ' αυτό το πρίσμα, η οικονομική σύμπραξη των συνεταιρισμών, η δυνατότητά τους να δημιουργούν οριζόντια και κάθετα κυκλώματα οικονομικής συνεργασίας, η εγκόλπωση

τους ακόμα και με οικονομικούς όρους στην καρδιά των κοινωνικών κινημάτων, η υπό όρους υποστήριξή τους από τους κρατικούς θεσμούς, μπορεί να λειτουργήσει συνδυαστικά και να επιτρέψει την ανάπτυξη μίας παράλληλης δύναμης εντός της καπιταλιστικής πραγματικότητας.

Βέβαια, ο καθημερινός αγώνας για επιβίωση μέσα σε ένα εχθρικό περιβάλλον με τις ανταγωνιστικές πιέσεις της αγοράς, μπορεί, όπως συχνά αποδεικνύεται, να αναγκάσει τα μέλη των εγχειρημάτων ΚΑΛΟ να στρέψουν όλη την προσοχή τους στη διατήρηση της δικής τους πραγματικότητας ή/και να αφομοιώσουν σταδιακά ολοένα και περισσότερο την καπιταλιστική λογική, χάνοντας από το πρίσμα τους την αναγκαιότητα ευρύτερων συστημικών αλλαγών και την απεύθυνση στη συλλογική τους βάση ή/και την κοινότητα (Marcuse 2015). Και είναι ακριβώς γι' αυτούς τους λόγους, που είναι προτιμότερο να αντιληφθούμε το συνεταιριστικό κίνημα ως ένα από τα πεδία του κοινωνικού ανταγωνισμού, και όχι ως τη μοναδική συνταγή για το πέρασμα στην μετα-καπιταλιστική κοινωνία.

Έχει θέση η ΚΑΛΟ στη μετα-καπιταλιστική κοινωνία;

Σύμφωνα με τον Jossa (2005b 2012), ένα οικονομικό σύστημα βασισμένο σε συνεταιρισμούς εργαζομένων συνιστά ένα διαφορετικό τρόπο παραγωγής σε σχέση με τον καπιταλιστικό. Πρόκειται για ένα σύστημα που βασίζεται στην οργάνωση της εργασίας από συνεταιρισμένους/ες εργάτες/ριες και στη διατήρηση του μηχανισμού της αγοράς. Η ανάλυσή του βασίζεται στο έργο του Sène ο οποίος θεωρεί ότι η κεντρική αντίφαση στον καπιταλισμό είναι ο ανταγωνισμός κεφαλαίου-εργασίας. Καθώς ένας συνεταιρισμός εργαζομένων αντιστρέφει τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας, ξεπερνάει τη βασική αντίφαση στον καπιταλισμό και συνεπώς αποτελεί διακριτό τρόπο παραγωγής. Επιπλέον, ο Jossa (ό.π.) θεωρεί ότι οι συνεταιρισμοί εργαζομένων απαντούν με διαφορετικό τρόπο στο ζήτημα του ανταγωνισμού καθώς η δική τους πρακτική δεν λειτουργεί με βάση την αρχή «ο θάνατός σου η ζωή μου», αλλά με βάση την αρχή «ζήσε και άφησε και τους άλλους να ζήσουν». Έτσι, ένα τέτοιο σύστημα παραγωγής αναμένεται να μην εμφανίζει το πρόβλημα της ανεργίας (καθώς τα μέλη του συνεταιρισμού θα προτιμήσουν να μειώσουν τις ώρες εργασίας παρά να προχωρήσουν σε απολύσεις σε περίπτωση μείωσης της ζήτησης).

Η όλη συζήτηση συμπυκνώνεται στο εξής ερώτημα: ο καπιταλισμός ταυτίζεται με την αγορά; Και εδώ οι απαντήσεις διαφέρουν σημαντικά. Για ορισμένους, το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής δεν είναι η αγορά γενικά, αλλά η

εμπορευματοποίηση των συντελεστών παραγωγής και κυρίως της εργασίας (Howard & King 2001). Για άλλους, ο καπιταλισμός ταυτίζεται με την ίδια την εμπορευματική παραγωγή. Επομένως, καθώς οι συνεταιρισμοί παράγουν για να πουλήσουν στην αγορά, αποτελούν τμήμα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Οι Boillat, Gerber και Funes-Monzote (2012), διακρίνουν τρεις βασικές κατηγορίες των θεωρητικών προσεγγίσεων που σκιαγραφούν την μετα-καπιταλιστική κοινωνία: α) το συμμετοχικό σχεδιασμό, β) το σοσιαλισμό της αγοράς, και γ) την εργατική αυτοδιαχείριση.

Στην πρώτη κατηγορία, ανήκουν συγγραφείς όπως ο Άλμπερτ (2004) ο οποίος στο πλαίσιο του ρεύματος που ονομάζεται Parecon (PARticipatory ECONomics) έχει οικοδομήσει ένα μοντέλο το οποίο βασίζεται σε συμβούλια αυτοδιαχειριζόμενων επιχειρήσεων και τοπικές επιτροπές όπου παραγωγοί και καταναλώτριες έρχονται σε συνεννόηση εκθέτοντας τις προτεραιότητές τους. Αυτές οι τοπικές μονάδες εκλέγουν αντιπροσώπους σε ένα μεγάλο δίκτυο ενδιάμεσων οργάνων διαφορετικής κλίμακας (κλαδικά, περιφερειακά και εθνικά) με στόχο να διαμορφωθεί ο μακροοικονομικός σχεδιασμός. Τα βασικά αγαθά διανέμονται χωρίς αντίτιμο, ενώ τα υπόλοιπα με βάση κουπόνια ανταλλαγών. Η κριτική που ασκείται σε αυτό το μοντέλο είναι ότι δεν εξηγεί με βάση ποια κίνητρα θα λειτουργούν οι παραγωγοί και οι καταναλωτές σε αυτές τις επιτροπές ώστε να επιτυγχάνεται η πολυπόθητη συνεννόηση δεδομένου του σημερινού ανθρωπολογικού τύπου.

Στην δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι προσεγγίσεις οι οποίες αποδέχονται την καταλληλότητα του μηχανισμού της αγοράς για τη διαχείριση της πληροφορίας και την κατανομή των πόρων. Προσδοκούν σε μια ανταγωνιστική οικονομία όπου οι εργάτες θα κατέχουν τα μέσα παραγωγής σε ατομική βάση και θα πωλούν για την αγορά, αλλά θα τιθασεύονται οι αρνητικές επιπτώσεις του καπιταλισμού (ανισότητες, έλλειμμα δημοκρατίας, περιβαλλοντική καταστροφή). Ουσιαστικά, αυτό που προτείνεται είναι μια εξισωτική κατανομή των μέσων παραγωγής και της ιδιοκτησίας. Η κριτική που ασκείται είναι ότι οι θιασώτες του σοσιαλισμού της αγοράς επιχειρούν να εφαρμόσουν τον τέλει ανταγωνισμό των νεοκλασικών οικονομικών στο κοινωνικό σώμα, αγνοώντας τις διαλυτικές συνέπειες της ατομικής ιδιοκτησίας και του ανταγωνισμού στο ίδιο το κοινωνικό σώμα.

Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν οι προσεγγίσεις που προωθούν την αυτοδιαχείριση σε επίπεδο επιχείρησης με κοινοτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Δεν επιτρέπεται η αγοραπωλησία των μέσων παραγωγής και η μισθωτή εργασία. Οι εργαζόμενοι/ες αγοράζουν

με δάνειο τον εξοπλισμό και τις πρώτες ύλες, πωλούν στην αγορά, και από τα έσοδα καλύπτουν την αποπληρωμή του δανείου, τους φόρους και τις αμοιβές τους. Οι φόροι πηγαίνουν σε ένα επενδυτικό ταμείο τη διαχείριση του οποίου ασκεί ένα συμβούλιο με εκπροσώπους όλων των επιπέδων (κοινοτικών, περιφερειακών, κρατικών δομών και τραπεζών). Αυτό το ταμείο χρηματοδοτεί επενδύσεις διαφόρων ειδών με βάση κριτήρια όπως η αξία χρήσης, η κερδοφορία, η κοινωνική δικαιοσύνη και η περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Και πάλι δηλαδή βλέπουμε ένα σύστημα το οποίο αποδέχεται σε ένα βαθμό την αγορά. Η εμπειρία της Γιουγκοσλαβίας είναι πλούσια σε αυτήν την κατεύθυνση και μπορεί να δείξει τη δύσκολη διαπραγμάτευση ανάμεσα στα συμφέροντα των αυτοδιαχειριζόμενων παραγωγών και της ευρύτερης κοινότητας όταν διατηρείται η εμπορευματική παραγωγή και η διαμεσολάβηση του χρήματος (Flaherty 1992).

Είναι λοιπόν δόκιμο να ισχυριστούμε ότι δεν έχουμε συνταγή για τη βασική λειτουργική αρχή ή τις βασικές λειτουργικές αρχές με βάση τις οποίες θα μπορέσουμε να οργανώσουμε την μετα-καπιταλιστική κοινωνία. Επίσης, δεν μπορούμε να αποφανθούμε αν οι συνεταιρισμοί θα έχουν τότε ακριβώς τα ίδια χαρακτηριστικά με αυτά που έχουν σήμερα. Μπορούμε, όμως, ενδεχομένως να προτείνουμε βασικές κατευθύνσεις για το μέλλον: α) την υπέρβαση του νόμου της αξίας, δηλαδή του δίπολου εμπορευματοποίηση εργασίας και γενικευμένη εμπορευματική παραγωγή μέσα από τη δημιουργία άλλων μηχανισμών για την ανάδειξη κοινωνικών αναγκών, β) την προώθηση μίας αντίληψης για τη δημοκρατία με βάση την οποία η συμμετοχή στις αποφάσεις καθορίζεται κάθε φορά από την κλίμακα στην οποία οι τελευταίες αναφέρονται και επιδρούν. Αυτές οι κατευθύνσεις διαπερνούν και μία άλλη σχετική συζήτηση, τη συζήτηση για τα κοινά, στην οποία ερχόμαστε τώρα.

ΚΑΛΟ και κοινά: πρόσφατες συναντήσεις

Ο ορισμός και οι προσεγγίσεις των κοινών δεν εμπίπτουν στους σκοπούς της παρούσας συνεισφοράς. Αποτελούν θεματικές οι οποίες καλύπτονται και με το παραπάνω από τις υπόλοιπες εισηγήσεις. Αυτό που μας ενδιαφέρει, όμως, είναι να ανιχνεύσουμε κοινούς τόπους ανάμεσα στις πρακτικές της ΚΑΛΟ και των κοινών.

Έχει ήδη αναδειχθεί ότι το εσωτερικό ενός εγχειρήματος ΚΑΛΟ, ενός συνεταιρισμού εργαζομένων συνεχίζοντας στο ίδιο παράδειγμα, μπορεί να προσεγγιστεί ως ένα κοινό εργασίας (de Peuter & Dyer-Witthoford 2010). Ως κοινό εργασίας προσδιορίζεται η δημοκρατική οργάνωση της παραγωγικής και αναπαραγωγικής εργασίας: ο χώρος εργασίας

μετατρέπεται σε κοινό πόρο, η εργασία μετατρέπεται σε πρακτική του κοινωνείν και το πλεόνασμα που παράγεται σε κοινό πλούτο.

Επιπλέον, η οπτική των κοινών συναντιέται με τις πρακτικές της ΚΑΛΟ και με άλλους τρόπους. Πρώτον, προσφέροντας εργαλεία για την ενίσχυση της δημοκρατικής διακυβέρνησης και διαχείρισης εντός των συνεταιρισμών (π.χ. ψηφιακά εργαλεία ανοιχτού κώδικα όπως το Ioomio και trello) τα οποία διευκολύνουν την επικοινωνία μεταξύ των μελών, την πληροφόρηση, τη λογοδοσία, τον έλεγχο και τη συναπόφαση μειώνοντας τον κίνδυνο απομάκρυνσης των μελών από την καθημερινή λειτουργία του εγχειρήματος. Δεύτερον, η προσέγγιση των κοινών προσφέρει ένα καινούριο αναλυτικό πλαίσιο για να εξετάσουμε το ζήτημα της αναγκαίας συνεργασίας μεταξύ των εγχειρημάτων της ΚΑΛΟ αλλά και των σχέσεων τους με την ευρύτερη κοινότητα.³ Δηλαδή, απέναντι στην κριτική που έχει ασκηθεί στο παραδοσιακό συνεταιριστικό κίνημα ότι επικεντρώνεται στη συλλογική ωφέλεια των μελών του έναντι της ευρύτερης κοινωνικής ωφέλειας (Vieta 2010), η οπτική των κοινών επιτρέπει τη συνεξέταση των κοινών εργασίας, των κοινω-οικολογικών κοινών, και των δικτυακών κοινών ως διαφορετικών στιγμών στην οικοδόμηση ενός μετα-καπιταλιστικού κυκλώματος, ως διαφορετικών στιγμών της κυκλοφορίας των κοινών (de Peuter & Dyer-Witthoford 2010) ή αλλιώς ως διακριτών γνωρισμάτων του νέου κύματος συνεργατισμού που αυτοπροσδιορίζεται ως Αλληλέγγυα Οικονομία (Vieta 2010).

Αντίστροφα, η ΚΑΛΟ, διεκδικώντας τη θεσμική της αναγνώριση ως ένα σύνολο διαφορετικών οικονομικών πρακτικών, προσφέρει πρακτικές λύσεις στις απόπειρες οικοδόμησης κοινών με όρους που δεν τροφοδοτούν τον ηγεμονικό τρόπο παραγωγής. Διάφορες παράλληλες κινήσεις που ξεδιπλώθηκαν την τελευταία περίοδο φέρνουν εκ νέου στο προσκήνιο της αναγκαιότητας ώσμωσης ανάμεσα στις πρακτικές των κοινών και της αλληλέγγυας οικονομίας. Αφενός τα μέλη-παραγωγοί σε διάφορα εγχειρήματα βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής (commons-based peer to peer production, π.χ. wikipedia) δεν μπορούν να εξασφαλίσουν μια αξιοπρεπή διαβίωση μέσα από τη δημιουργική τους προσφορά σε αυτά τα σχήματα, με αποτέλεσμα να αναγκάζονται να εργαστούν σε τυπικές καπιταλιστικές επιχειρήσεις και να προσφέρουν μόνο σε εθελοντική βάση τις εν λόγω υπηρεσίες τους, ένα μοντέλο που δεν είναι βιώσιμο σε βάθος χρόνου και οδηγεί στην

³ Στην περίπτωση των συνεταιρισμών, αυτές οι δύο διαστάσεις αποτυπώνονται στις διεθνείς συνεταιριστικές αρχές (6^η αρχή: Συνεργασία μεταξύ των συνεταιρισμών, 7^η αρχή: Ενδιαφέρον για την κοινότητα), (Διεθνής Συνεταιριστική Ένωση, 2015, <https://www.ica.coop/en/media/library/research-and-reviews/guidance-notes-cooperative-principles> (πρόσβαση 15/6/2019).

εξασθένιση του ενδιαφέροντος και της συμμετοχής. Αφετέρου η άνοδος της οικονομίας διαμοιρασμού (sharing economy, βλ. Airbnb, Uber) έχει ήδη οδηγήσει σε πλήθος αρνητικών επιπτώσεων μέσα από την εμπορευματοποίηση όλων των πόρων (π.χ. άδεια διαμερίσματα) και την περαιτέρω απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων καθώς αφαιρείται οποιαδήποτε προστασία της μισθωτής εργασίας και όλοι/ες μετατρέπονται σε απομονωμένους ελεύθερους επαγγελματίες.

Η πρώτη απάντηση που δόθηκε στην οικονομία του διαμοιρασμού, είναι ο βασισμένος στην πλατφόρμα συνεργατισμός (Scholz 2016) ο οποίος διαφοροποιείται από την οικονομία του διαμοιρασμού διότι α) βασίζεται σε συλλογικά δικαιώματα ιδιοκτησίας ως προς την τεχνολογία που χρησιμοποιείται, β) βασίζεται στη συλλογική οργάνωση της παραγωγής καθώς την πλατφόρμα κατέχουν συνεταιρισμοί εργαζομένων/ή ένας δήμος ή ένας συνεταιρισμός παραγωγών/χρηστών της εν λόγω υπηρεσίας, και γ) επιθυμεί τη διάχυση των ευρύτερων αποτελεσμάτων της καινοτομίας στο ευρύτερο κοινωνικό σώμα και όχι την εγκόλπωσή τους στην κερδοφορία των λίγων. Παράδειγμα αποτελούν οι συνεταιρισμοί αυτό-απασχολούμενων όπως το Loconomics στις Η.Π.Α. Ωστόσο οι Pazaitis, Kostakis και Bauwens (2017) προτείνουν το μοντέλο του ανοιχτού συνεργατισμού το οποίο αποτελεί τη σύνθεση της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής και της αλληλέγγυας οικονομίας. Ο ανοιχτός συνεργατισμός ρητά (δηλαδή καταστατικά) στοχεύει στην ευρύτερη κοινωνική ωφέλεια υιοθετώντας πολυεταιρικά σχήματα στα οποία εκπροσωπούνται παραγωγοί, χρήστες, αλλά και μικτές ιδιότητες (βλ. producers, prosumers). Προτείνεται μάλιστα η δημιουργία τριών θεσμών για την εξυπηρέτηση του οικοσυστήματος του ανοιχτού συνεργατισμού: α) η παραγωγική κοινότητα των κοινών που σχεδιάζονται παγκόσμια αλλά παράγονται τοπικά, β) η επιχειρηματική σύμπραξη η οποία εκπροσωπεί θεσμικά αυτήν την κοινότητα, και γ) το κοινωφελές σωματείο το οποίο αναλαμβάνει και προωθεί την εξυπηρέτηση της ευρύτερης κοινωνικής ωφέλειας (Papadimitropoulos 2018).

Αυτές οι παράλληλες κινήσεις, δείχνουν ότι έχουν βαθύνει οι επεξεργασίες για την αναγκαιότητα υπέρβασης της σημερινής κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας μέσα από το σχεδιασμό πρακτικών προτάσεων στο σήμερα.

Η έμφυλη διάσταση στην ΚΑΛΟ

Η διερεύνηση της έμφυλης διάστασης στην ΚΑΛΟ οφείλει να ξεκινήσει από τον τρόπο με τον οποίο η ίδια η φεμινιστική θεωρία έδωσε το έναυσμα για να βγουν οι πρακτικές της

ΚΑΛΟ στην επιφάνεια. Δεν θα μπορούσαμε να αγνοήσουμε εδώ τη σημαντικότερη συμβολή δύο γυναικών που έγραψαν και μίλησαν ως ένα πρόσωπο για να καταδείξουν τη μεγάλη τους σύμπνοια ως προς τις ερευνητικές αγωνίες αλλά και την ανάγκη τους να υπερβούν τον ατομικιστικό ανταγωνισμό του σύγχρονου ακαδημαϊκού κόσμου. Θα αναφερθούμε, λοιπόν, στο έργο της Gibson-Graham (2006) η οποία με πλούσιο υπόβαθρο στη μαρξική πολιτική οικονομία, εμπνέεται από το δεύτερο και τρίτο κύμα του φεμινισμού και επιχειρεί μια αποδόμηση και αναδόμηση της οικονομικής πραγματικότητας με τα εργαλεία που προσφέρει η οικονομική γεωγραφία.

Η αφετηρία είναι ότι απαιτείται μια ανακατασκευή του λόγου για τον καπιταλισμό σε συνέχεια ανάλογων προσπαθειών που έγιναν από το φεμινιστικό κίνημα για την ανακατασκευή του λόγου για το σεξισμό, την πατριαρχία, και την ανδρική κυριαρχία. Ο βασικός λόγος είναι ότι ο μαρξισμός στην προσπάθειά του να κατανοήσει και να αλλάξει το τέρας του καπιταλισμού δημιούργησε ένα άλλο τέρας, βάζοντας φρένο στην αντικαπιταλιστική φαντασία. Αυτό συμβαίνει διότι ο τρόπος με τον οποίο ο μαρξισμός προσεγγίζει τον καπιταλισμό είναι βαθιά ουσιοκρατικός: α) ο καπιταλισμός είναι ενιαίος, δηλαδή ένα συμπαγές σύστημα με αντοχές απέναντι στην κρίση, β) ο καπιταλισμός είναι μοναδικός, όταν εμφανίζεται γίνεται μοναδικά κυρίαρχος, γ) ο καπιταλισμός είναι ολοκληρωτικός, όλα αφομοιώνονται, υποτάσσονται στο πέρασμά του. Η ερευνητική στόχευση είναι να αναδειχθεί η πολυκεντρικότητα του καπιταλισμού, δηλαδή ότι αφενός οι αμιγώς καπιταλιστικές πρακτικές αποτελούν μάλλον τη μειονότητα στο σύγχρονο κόσμο και ότι αφετέρου υπάρχουν πολλοί καπιταλισμοί στο σύγχρονο κόσμο. Με αυτόν τον τρόπο, οι πρακτικές που περιλαμβάνονται στην παράδοση της κοινοτικής οικονομικής ανάπτυξης ή της αλληλέγγυας οικονομίας, δεν χρειάζεται πλέον να προσδιοριστούν σε σχέση με ένα μοναδικό κυρίαρχο σύστημα, αλλά μπορούν να αναδείξουν την ποικιλομορφία και τη δύναμή τους ως ποικίλες οικονομίες οι οποίες οργανώνουν με διάφορους τρόπους τις συναλλαγές, την εργασία και την ίδια τη δομή της επιχείρησης. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι οι μη καπιταλιστικές πρακτικές σύμφωνα με το έργο της Gibson-Graham δεν αφορούν αναγκαστικά χειραφετικά παραδείγματα, αλλά μπορεί κάλλιστα να βασίζονται σε εκμεταλλευτικές σχέσεις (βλ. επιβίωση της δουλείας σε διάφορα μέρη του σύγχρονου κόσμου).

Πέρα από αυτήν τη θεμελιακή συμβολή στην προσέγγιση της ΚΑΛΟ, η έμφυλη διάσταση στην καθημερινή λειτουργία των εγχειρημάτων παραμένει υπό διερεύνηση και από ό,τι φαίνεται όχι με μεγάλη σπουδή (Bauhardt 2014). Μια φεμινιστική προσέγγιση θα μπορούσε συνεπώς να θέσει μια σειρά από ενδιαφέροντα ερωτήματα τα οποία δύσκολα απαντώνται

από την υφιστάμενη βιβλιογραφία: ο παραγωγικός προσανατολισμός προς τις αξίες χρήσης σε ποιο βαθμό εξετάζει την έμφυλη κατανομή ρόλων στην παραγωγή και την κατανάλωση των προϊόντων και των υπηρεσιών; Η πρόσδεση σε ένα κοινοτικό μοντέλο ανάπτυξης σε ποιο βαθμό αμφισβητεί τους υπάρχοντες έμφυλους ρόλους που έχουν συγκροτηθεί σε επίπεδο τοπικής κοινότητας; Υπάρχει κάποιος λόγος να υποθέσουμε ότι οι συνεργατικές επιχειρήσεις είναι παράδεισος έμφυλης ισότητας απλώς και μόνο λόγω του δημοκρατικού χαρακτήρα τους; Πώς επιδρά ο έμφυλος καταμερισμός των υπηρεσιών φροντίδας και αναπαραγωγικής εργασίας στην έμφυλη κατανομή ρόλων και εργασιακών καθηκόντων σε ένα συνεταιρισμό και αντίστροφα;

Ως προς τις εμπειρικές μελέτες, αυτές είναι λιγοστές, αφορούν κυρίως στις γυναίκες με αποτέλεσμα να μην λαμβάνουν υπόψη άλλες διακρίσεις με βάση την ταυτότητα φύλου και το σεξουαλικό προσανατολισμό, τα αποτελέσματα είναι μικτά και επιπλέον περιορίζονται σε συγκεκριμένες χώρες (κυρίως της Λατινικής Αμερικής) και σε συγκεκριμένες μελέτες περιπτώσεων.⁴ Η Heras (2014) αναφέρεται σε μελέτη για τις ανακτημένες επιχειρήσεις στην Αργεντινή όπου η διαδικασία της ανάκτησης δεν μετασχημάτισε την έμφυλη κατανομή ρόλων εντός της επιχείρησης παρόλο που υπήρχε αξιόλογη συμμετοχή γυναικών στο απασχολούμενο προσωπικό. Επιπλέον, δεν παρατηρήθηκαν αλλαγές στους έμφυλους ρόλους εντός του νοικοκυριού ως αποτέλεσμα της συμμετοχής στον αγώνα για την ανάκτηση της επιχείρησης αναπαράγοντας τις πρότερες ρυθμίσεις.

Η απροσδιοριστία των μέχρι σήμερα λιγοστών εμπειρικών αποτελεσμάτων συνηγορεί υπέρ της προώθησης της έμφυλης ερευνητικής διάστασης στην ΚΑΛΟ αλλά και της διεκδίκησης της δημοκρατίας με βάση το φύλο ως αυτόνομης διάστασης. Δηλαδή με όλα τα εργαλεία που υπάρχουν στο οπλοστάσιό μας, εκπαίδευση, διεκδίκηση ισότιμης εκπροσώπησης σε όργανα διοίκησης, κοινωνικοποίηση της αναπαραγωγικής εργασίας, κ.λπ. Τέλος, αξίζει να διερευνηθεί η αντιμετώπιση όλων των ζητημάτων της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας στο πλαίσιο της ΚΑΛΟ τόσο σε εγχειρήματα που προέρχονται αμιγώς από μέλη της κοινότητας όσο και σε εγχειρήματα που έχουν μέλη ετεροκανονικά και μη εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται αυτές τις διαφορές στο εσωτερικό τους αλλά και στην επικοινωνιακή τους στρατηγική ευρύτερα.

⁴ Αυτό αποτελεί περιορισμό των περισσότερων μελετών στο πλαίσιο της ΚΑΛΟ κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά στην Ελλάδα.

ΚΑΛΟ, δημοκρατία και κράτος

Παρά τις σημαντικές διαφωνίες τους αναφορικά με το ζήτημα της επανάστασης και τις αρχές οικονομικής οργάνωσης (Adam, 2013), τόσο ο Proudhon όσο και ο Marx ισχυρίζονταν ότι δεν πρέπει το συνεταιριστικό κίνημα να λαμβάνει υποστήριξη από το κράτος, αλλά πρέπει να βασίζεται στις δικές του δυνάμεις. Άλλωστε, όπως αναφέρει και η Dinerstein (2017) είναι πολύ δύσκολο να «μεταφραστούν» οι μετασχηματιστικές πρακτικές της ΚΑΛΟ σε δημόσιες πολιτικές. Κάθε τέτοια «μετάφραση» διατρέχει τον κίνδυνο να αγνοήσει ακριβώς εκείνα τα χαρακτηριστικά των πρακτικών της ΚΑΛΟ που συμβάλλουν περισσότερο στη διαδικασία του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού ή/και να καταλήξει σε δημόσιες πολιτικές που δεν είναι ιδιαίτερα καινοτόμες.

Από την άλλη, ο Jossa (2005a) υποστηρίζει ότι δεν μπορεί να υπάρξει σύμπραξη κράτους και συνεταιριστικού κινήματος στο βαθμό που οι εργαζόμενες τάξεις δεν έχουν ακόμα καταλάβει την πολιτική εξουσία. Αν και εφόσον, όμως, καταλάβουν την πολιτική εξουσία, τότε μπορεί να επανεκτιμηθεί η κρατική υποστήριξη προς τους συνεταιρισμούς. Σύμφωνα με ένα τέτοιο σκεπτικό, και με την προσδοκία ότι εφαρμόζει ένα πρόγραμμα μετάβασης στο σοσιαλισμό του 21ου αιώνα, η κυβέρνηση της Βενεζουέλας ενίσχυσε ενεργά τους συνεταιρισμούς αυξάνοντας σημαντικά τον αριθμό τους, ακόμα και αν αρκετοί από αυτούς τους κρατικά ενισχυμένους συνεταιρισμούς παρέμειναν ανενεργοί στην πράξη (Azzellini 2013). Σε λιγότερο μαχητικούς όρους, μία άλλη προσέγγιση ισχυρίζεται ότι υπάρχουν περιθώρια συνδιαμόρφωσης ανάμεσα στο κράτος και το πεδίο της ΚΑΛΟ με αποτέλεσμα το σχεδιασμό δημόσιων πολιτικών που εκφεύγουν της νεοφιλελεύθερης ρύθμισης (Vaillancourt 2009). Τέλος, μία προσέγγιση των κοινών (Bauwens & Kostakis 2015) προτείνει ένα νέο ρόλο στο κράτος, το κράτος ως εταίρο (partner state) με την έννοια του αρωγού στην προσπάθεια των ανθρώπων να αναπτύξουν τη συλλογική γνώση, να δημιουργήσουν, να αναπτύξουν και να συντηρήσουν τα κοινά.

Θα ήταν ίσως ενδιαφέρον, αλλά σίγουρα εκτός των σκοπών της παρούσας συμβολής, η θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση των σχέσεων κράτους και πρακτικών της ΚΑΛΟ ιστορικά και στο σήμερα. Θα αρκεστούμε, απλά στη διαπίστωση ότι δεν πρόκειται για εύκολες σχέσεις καθώς ακολουθούνται διαφορετικές λειτουργικές αρχές ακόμα και αν υπάρχουν οι καλύτερες των προθέσεων και από τις δύο πλευρές της εξίσωσης. Αυτό, όμως, που θα ισχυριστούμε είναι ότι ανεξάρτητα από τις προσδοκίες αυτής της διάδρασης αναφορικά με τη δυνατότητα να επιφέρει τον κοινωνικο-οικολογικό μετασχηματισμό, οι δημόσιες

πολιτικές για την ΚΑΛΟ έχουν πολύ άμεσες και υλικές επιπτώσεις στα εγχειρήματα που την απαρτίζουν. Ένα θεσμικό πλαίσιο για την ΚΑΛΟ οριοθετεί το πεδίο, αναγνωρίζοντας ορισμένες πρακτικές και αποκλείοντας άλλες, ορίζει υποχρεώσεις συμμόρφωσης, εισάγει κίνητρα δημιουργίας, ενισχύει οικονομικά και επιβαρύνει φορολογικά, καθορίζει τις μορφές δικτύωσης και οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των εγχειρημάτων, ρυθμίζει τη διεπαφή με το κράτος και την αγορά (Αδάμ, Καβουλάκος και Κορνηλάκης 2018). Ως εκ τούτου, ένας αντικρατισμός ο οποίος αγνοεί συνειδητά το θεσμικό πλαίσιο, δεν αποφεύγει την αφομοίωση, αλλά τελικά και τον αυτοπροσδιορισμό του έναντι της κρατικής ρύθμισης.

Επίλογος

Η συμβολή αυτή επιχείρησε να ανοίξει τη συζήτηση αναφορικά με τη συμβολή της ΚΑΛΟ στη διαδικασία του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού. Ο τελευταίος προσδιορίστηκε περισσότερο ως απομάκρυνση από μια αφετηρία, δηλαδή το υπάρχον μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης παρά ως τελική κατάληξη περιγράφοντας τον τρόπο μίας νέας κοινωνικής-οικονομικής οργάνωσης και σχέσης με το περιβάλλον. Ακροθιγώς, αγγίξαμε την ιδιαιτερότητα ενός μεμονωμένου συνεταιρισμού ως ιδιαίτερης μορφής επιχείρησης στο σύγχρονο κόσμο, συζητήσαμε την καταλληλότητα της ΚΑΛΟ ως στρατηγικής μετάβασης και σκεφτήκαμε πάνω στη σχέση αυτοδιαχείρισης, αγοράς και μετα-καπιταλιστικής κοινωνίας. Στη συνέχεια, ανιχνεύσαμε τις σχέσεις ΚΑΛΟ και κοινών διαβάζοντας παράλληλες κινήσεις ώσμωσης ανάμεσα στο λόγο και την πράξη των δύο προσεγγίσεων. Επιπλέον, αναδείξαμε την ανάγκη για τη διερεύνηση της έμφυλης διάστασης στην ΚΑΛΟ, ενώ καταλήξαμε στα όρια της σχέσης της ΚΑΛΟ με το κράτος και τις δημόσιες πολιτικές.

Δεν θεωρούμε ότι δίνουμε απαντήσεις στα μεγάλα ερωτήματα των καιρών μας για την ανάγκη υπέρβασης του υπάρχοντος. Αν μας ενδιαφέρει η ΚΑΛΟ και τα κοινά είναι γιατί ανοίγουν το δρόμο να αναστοχαστούμε πάνω στην οικονομία με όρους ικανοποίησης κοινωνικών αναγκών. Αυτός ο δρόμος είναι πολλά υποσχόμενος αλλά παραμένει ακόμα ανεξερεύνητος, σαν ένα αόρατο χέρι της ζωής που μέλλει να κάνει την εμφάνισή του.

Βιβλιογραφία

Adam, S. (2013). 'The transformative potential of cooperatives: old debates still pending their resolution', paper presented at the International Conference on 'Changing Cities: Spatial, morphological, formal & socio-economic dimensions', organized by the Department of Planning and Regional Development, University of Thessaly, in collaboration with the Technical Chamber of Greece, 18 - 21 June 2013, Skiathos Island, Greece

Azzellini, D. (2013). 'From Cooperatives to Enterprises of Direct Social Property in the Venezuelan Process', in C. P. Harnecker (Ed.), *Cooperatives and Socialism. A View from Cuba*, New York: Palgrave Macmillan.

Baldacchino, G. (1990). 'A War of Position: Ideas on a Strategy for Worker Cooperative Development', *Economic and Industrial Democracy*, 11, 463-482.

Bauhardt, C. (2014). 'Solutions to the crisis? The Green NewDeal, Degrowth, and the Solidarity Economy: Alternatives to the capitalist growth economy from an ecofeminist economics perspective', *Ecological Economics*, 102, 60-68.

Bauwens, M., Kostakis, V. (2015). 'Towards a new reconfiguration among the state, civil society and the market', *Journal of Peer Production*, 7, <http://peerproduction.net/issues/issue-7-policies-for-the-commons/peer-reviewed-papers/towards-a-new-reconfiguration-among-the-state-civil-society-and-the-market/>

Boillat, S., Gerber, J. F., Funes-Monzote, F. R. (2012). 'What economic democracy for degrowth? Some comments on the contribution of socialist models and Cuban agroecology', *Futures*, 44, 600-607.

Brand, U., Wissen, M. (2017). 'Socio-Ecological Transformation', in D. Richardson, N. Castree, M. F. Goodchild, A. Kobayashi, W. Liu and R. A. Marston (Eds.), *The International Encyclopedia of Geography*, Hoboken, New Jersey, U.S.A.: Wiley-Blackwell.

Dacheux, E., Goujon, D. (2012) 'The solidarity economy: an alternative development strategy?', *International Social Sciences Journal, Unesco*, 62/203-204, 205-215, http://www.socioeco.org/bdf_fiche-document-1959_en.html

de Peuter, G., Dyer-Witheford, N. (2010). 'Commons and Cooperatives', *Affinities: A*

Dinerstein, A. C. (2017). 'Co-construction or prefiguration? The problem of the 'translation' of social and solidarity economy practices into policy', in P. North and M. Scott Cato (Eds.), *Towards Just and Sustainable Economies*, Bristol, U.K.: Policy Press, University of Bristol, 57-71.

Dobrohoczki R (2006) 'Co-operatives as spaces of cultural resistance and transformation in alienated consumer society', In: III Conferencia Internacional La obra de Carlos Marx y los desafíos del Siglo XXI., https://www.nodo50.org/cubasigloXXI/congreso06/conf3_dobrohoczki.pdf

Fajardo-García, G., Fici, A., Henry, H., Hiez, D., Meira, D.A., Muenker, H.H., Snaith, I. (2017). *Principles of European Cooperative Law. Principles, commentaries and national reports*, Cambridge: Intersentia.

Flaherty, D. (1992) 'Self-management and the future of socialism. Lessons from Yugoslavia', *Science & Society*, 56 (1), 92-108

Gibson-Graham, J.K. (2006) *A Post-Capitalist Politics*, Minneapolis and London: University of Minnesota Press.

Gradin, S. (2015) 'Radical Routes and Alternative Avenues: How Cooperatives Can Be Non-capitalist', *Review of Radical Political Economics*, 47 (2), 151-158.

Heras, A. I. (2014). 'Males and Females in Social Solidarity Economy. Voices from Latin America', <http://www.anthropology-news.org/index.php/2014/09/17/males-and-females-in-social-solidarityeconomy/>

Howard, M. C., King, J. E. (2001) 'Where Marx was right: towards a more secure foundation for heterodox economics', *Cambridge Journal of Economics*, 25 (6), 785–807.

ICA (2015) 'Guidance Notes to the cooperative principles', <https://guides.co/g/guidance-notes-to-the-co-operative-principles/79707>

ILO (2010) 'Social and Solidarity Economy: Building a Common Understanding', First

edition of the ILO Social and Solidarity Economy Academy, 25 -29th October 2010, ITC ILO, Turin, Italy, https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/publications/WCMS_546398/lang--en/index.htm

Jossa, B. (2012) ‘Cooperative Firms as a New Mode of Production’, *Review of Political Economy*, 24 (3), 399-416.

Jossa, B. (2005) ‘Marx, Marxism and the cooperative movement’, *Cambridge Journal of Economics*, 29 (1), 3-18.

Kawano, E. (2010) “Crisis and Opportunity: The Emerging Solidarity Economy Movement”, in E. Kawano, Th. N. Masterson and J. Teller-Elsberg (Eds.), *Solidarity Economy I: Building Alternatives for People and Planet*, Amherst, MA: Center for Popular Economics.

Kristjanson-Gural, D. (2011) “Value, cooperatives, and class justice”, *Rethinking Marxism*, 23 (3), 352-363.

Marcuse, P. (2015) ‘Cooperatives on the Path to Socialism?’, *Monthly Review*, 66 (9).

Miller, E. (2010) ‘Solidarity Economy: Key Concepts and Issues’, in E. Kawano, Th. N. Masterson and J. Teller-Elsberg (Eds.), *Solidarity Economy I: Building Alternatives for People and Planet*, Amherst, MA: Center for Popular Economics.

Papadimitropoulos, E. (2018) ‘From Socialism to Open Cooperativism: Convergences and Divergences in the Work of Castoriadis, Olin Wright and Bauwens & Kostakis’, *Global Journal of Human-Social Science*, 18 (4).

Pazaitis, A., Kostakis, V. and Bauwens, M. (2017) ‘Digital economy and the rise of open cooperativism: the case of the Enspiral Network’, *Transfer*, 1-16.

Poirier, Y. (2014) ‘Social Solidarity Economy and related concepts. Origins and Definitions: An International Perspective’, http://www.socioeco.org/bdf_fiche-document-3293_en.html

RIPESS (2015) ‘Global Vision for a Social Solidarity Economy: Convergences and Differences in Concepts, Definitions and Frameworks’, http://www.ripess.org/wp-content/uploads/2015/02/RIPESS_Global-Vision_EN.pdf

Roberts, B. (2011) 'Exploitation, appropriation, and subsumption', *Rethinking Marxism*, 23 (3), 341-351.

Ruccio, D. F. (2011) 'Cooperatives, surplus, and the social', *Rethinking Marxism*, 23 (3), 334-340.

Safri, M. (2011) 'Worker Cooperatives: A Class Analysis', *Rethinking Marxism*, 23 (3), 329-333.

Scholz, T. (2016) *Platform Cooperativism. Challenging the Corporate Sharing Economy*, New York: Rosa Luxemburg Stiftung.

Vaillancourt, Y. (2009) 'Social Economy in the Co-Construction of Public Policy', *Annals of Public and Cooperative Economics*, 80 (2), 275-313.

Vieta, M. (2010) 'The New Cooperativism' (Editorial), *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture, and Action*, 4 (1), 1-11.

Wright, C. (2014) 'Marxism and the Alternative Economy', *Worker Cooperatives and Revolution: History and Possibilities in the United States*, Bradenton, Florida: BookLocker.com Inc, 119-199.

Αδάμ, Σ., Καβουλάκος, Κ. Ι., Κορνηλάκης, Α. (2018) Το θεσμικό πλαίσιο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα. Η εμπειρία της δημόσιας διαβούλευσης και μια κριτική αποτίμηση του Ν. 4430/2016, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ, <https://gr.boell.org/el/2018/07/17/thesmiko-plaisio-tis-koinonikis-allileggyas-oikonomias-stin-ellada>

Αδάμ, Σ., Παπαθεοδώρου, Χ. (2010) 'Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Μια Κριτική Προσέγγιση', *Μελέτη 8, Παρατηρητήριο Κοινωνικών, Οικονομικών, Δημοσιονομικών Εξελίξεων, Φτώχειας και Ανισοτήτων*, Αθήνα: ΙΝ.Ε. Γ.Σ.Ε.Ε.

A.3. Η έλλειψη του πολιτικού στα κοινά και η μετα-ηγεμονική στρατηγική του κοινωνικού μετασχηματισμού: μαθαίνοντας από τα κινήματα¹

Αλέξανδρος Κιουπκιολής²

Εισαγωγή

Οκτώ χρόνια μετά το 2011, όταν η ιστορία «αφυπνίστηκε» (Badiou, 2012) στην Αραβική Άνοιξη, στο κίνημα 15 Μ στην Ισπανία, «στο κίνημα των Πλατειών» στην Ελλάδα και στο παγκόσμιο Occupy, μια ζοφερή εικόνα έχει επανέλθει στον κόσμο. Η παγκόσμια ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού διατηρεί σταθερά τη θέση της ενώ αντιδραστικές, ακραίες δεξιές πολιτικές βρίσκονται σε άνοδο. Οι στιγμές των δημοκρατικών εξεγέρσεων, των μαζικών κινητοποιήσεων, της συλλογικής ενδυνάμωσης, των εκλάμψεων μιας πραγματικής, εξισωτικής δημοκρατίας και ο ενθουσιασμός των λαών για μια επερχόμενη προοδευτική αλλαγή φαίνεται να ανήκουν σε ένα μακρινό παρελθόν. Οι ποικίλες πρωτοβουλίες πολιτών γύρω από τα κοινά στην Ιταλία και τη Λατινική Αμερική, ή τα «δημοτικά σχήματα της αλλαγής» στην Ισπανία δίνουν κάποιες αχτίδες φωτός σ' αυτό το καταθλιπτικό τοπίο, όμως παραμένουν μικρές κουκίδες ελπίδας σε έναν χάρτη όπου επικρατεί το σκοτάδι.

Προς το παρόν, οι οικονομικές κρίσεις δεν είναι πλέον τόσο οξείες όσο ήταν το 2011. Όμως η επικείμενη οικολογική καταστροφή, η λαϊκή δυσαρέσκεια απέναντι στις συμβατικές ελιτίστικες πολιτικές, οι καταστρεπτικές συνέπειες του νεοφιλελευθερισμού στην κοινωνική δικαιοσύνη, την ισότητα και την ουσιαστική δημοκρατία παραμένουν ο ιστορικός ορίζοντας της βαθιά υλικής, πολιτισμικής και κοινωνικοπολιτικής μας κρίσης. Είναι καιρός να δράσουμε, περισσότερο από ποτέ. Αλλά είναι επίσης καιρός να κάνουμε ένα βήμα πίσω και να ξανασκεφτούμε τις στρατηγικές μας για μια εξισωτική κοινωνική αλλαγή. Αυτός ο αναστοχασμός μπορεί να είναι δημοκρατικά και ιστορικά συναφής μόνο αν λάβει υπόψη τα πολιτικά μαθήματα του 20ού αιώνα και αν εμπλακεί στενά με τη σημερινή συλλογική σκέψη, τα εν εξελίξει πειράματα και τις πραγματικές διαδικασίες κοινωνικού μετασχηματισμού. Το παρόν άρθρο, συμφωνώντας με πολλούς ακτιβιστές και προασπιστές των κοινών ανά τον κόσμο, υποστηρίζει ότι οι σύγχρονες θεωρίες και πρακτικές των κοινών σκιαγραφούν τον ορίζοντα μιας εφικτής ιστορικής αλλαγής, η οποία βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη, παρά τις ασυνέχειές της. Όμως ισχυρίζεται ότι οι σύγχρονες θεωρίες και πρακτικές της κοινοποίησης

¹ μτφρ. Β. Περράκης, Α. Τσιουμάνης, Α. Φιλοθέου, επιμ. Π. Τριτσιμπίδας

² Επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Α.Π.Θ. με γνωστικό αντικείμενο «Σύγχρονες Πολιτικές Θεωρίες». Αυτή η δημοσίευση αποτελεί μέρος ενός ερευνητικού έργου που έχει λάβει χρηματοδότηση από το European Research Council (ERC) στα πλαίσια του προγράμματος Horizon 2020 research and innovation (grant agreement 724692).

[commoning] στερούνται ακόμα μια επαρκή πολιτική στρατηγική για τη μετάβαση, την ευρεία κινητοποίηση και τη διεξαγωγή ενός αντι-ηγεμονικού αγώνα. Σε αυτό το πλαίσιο ο κύκλος των δημοκρατικών κινητοποιήσεων του 2011 μπορεί να προσφέρει πολύτιμες ιδέες για τη χάραξη μιας ισχυρής στρατηγικής κοινωνικού μετασχηματισμού προς την κατεύθυνση της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας, του πλουραλισμού, της ανοικτότητας, του μοιράσματος, της οριζόντιας αυτοκυβέρνησης – δηλαδή για τα κοινά της εποχής μας.

Πράγματι, οι κινητοποιήσεις στις πλατείες το 2011 χρησιμοποίησαν μια συγκεκριμένη πολιτική μεθοδολογία η οποία ανανεώνει και μετασχηματίζει την αντι-ηγεμονική πολιτική του παρελθόντος όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Antonio Gramsci και πιο πρόσφατα από τον Ernesto Laclau και τη Chantal Mouffe. Υποστηρίζω ότι αυτή η καινούργια μεθοδολογία συλλογικής δράσης και αντίστασης, η οποία προκύπτει από τις εμπειρίες των κινητοποιήσεων και της αυτοοργάνωσης των πολιτών κατά το κύμα των αγώνων του 2011, συνιστά μια γερή βάση για να χτιστεί η λαϊκή αντι-εξουσία από τα κάτω. Αντανακλάται στους δημοτικούς συνδυασμούς και «τις δημοτικές αρχές της αλλαγής» στην Ισπανία, μεταξύ άλλων, όμως αναγγέλλει ένα πολύ ευρύτερο ορίζοντα δυνατοτήτων και δράσεων.

Για να αναδείξει την αξία και το νόημα αυτής της πολιτικής δημιουργίας, το άρθρο αυτό καταπιάνεται με ποικίλα ρεύματα σκέψης και έρευνας πάνω στα κοινά με σκοπό (α) να δείξει πώς μπορούν να μας βοηθήσουν να οραματιστούμε τη δημοκρατική ανανέωση στην εποχή μας, και (β) να αποκαλύψει μια «έλλειψη του πολιτικού» που τα διατρέχει. Οι υπάρχουσες θεωρίες των κοινών δεν έχουν ακόμη ασχοληθεί επαρκώς με τα πολιτικά ζητήματα των σχέσεων εξουσίας, του ανταγωνισμού και της ιδεολογίας μεταξύ μεγαλύτερων ομάδων. Το πιο κρίσιμο είναι ότι δεν έχουν αντιμετωπίσει επαρκώς τις προκλήσεις που αφορούν τη διαμόρφωση ενός μεγαλύτερου εύρους εναλλακτικών σχηματισμών της κοινότητας, της διακυβέρνησης και της οικονομίας: *πώς μπορούν να συνενωθούν και να συντονιστούν διασκορπισμένες, μικρής κλίμακας πρωτοβουλίες πολιτών, και πώς μπορούν αυτές να συσχετιστούν με εγκαθιδρυμένα κοινωνικά συστήματα και σχέσεις εξουσίας όπως η αγορά και το κράτος έτσι ώστε να επεκτείνουν το παράδειγμα των κοινών;*

Μια «μετα-ηγεμονική» στρατηγική για τη δημιουργία συμμαχιών και συλλογικών αγώνων μπορεί να αντιμετωπίσει αυτές τις πολιτικές προκλήσεις για την διεύρυνση των κοινών. Διαφορετικές μορφές σύγχρονου ριζοσπαστικού δημοκρατικού ακτιβισμού λαμβάνουν ήδη υπόψη τους, ή θα έπρεπε να λαμβάνουν υπόψη τους, τα ουσιαστικά στοιχεία της ηγεμονικής πολιτικής όπως η αντιπροσώπευση, η συγκέντρωση εξουσίας και η ενοποίηση. Παρόλα αυτά, μετασχηματίζουν τις πολιτικές λογικές της ηγεμονίας κατά τον δικό τους τρόπο, «ανοίγοντας» την αντιπροσώπευση, την ηγεσία και την ενότητα στην πολλαπλότητα και το κοινό, και αναπτύσσοντας έτσι μια μετα-ηγεμονική στρατηγική ιστορικής δημιουργίας για τα κοινά.

Η έλλειψη του πολιτικού στα κοινά

Elinor Ostrom

Το έργο της Ostrom (1990) *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action* [Ε. Όστομ (2001) *Η διαχείριση των κοινών πόρων*, μτφρ. Γ. Άρχοντας, Αθήνα: Καστανιώτης] αποτέλεσε μια σημαντική τομή και ορόσημο στη σύγχρονη κατανόηση των κοινών. Ο συγκεκριμένος και φαινομενικά περιορισμένος σκοπός της έρευνας της Ostrom πάνω στα κοινά ήταν από την αρχή να ανοίξει εννοιολογικό και πρακτικο-πολιτικό χώρο για την αναγνώριση *διαφορετικών* τρόπων ρύθμισης των φυσικών πόρων που χρησιμοποιούνται από κοινού, πέρα από το κράτος και την αγορά, τονίζοντας την *ποικιλομορφία* των συστημάτων και των θεσμών διακυβέρνησης. (βλ. Ostrom, 1990: 2-21, Ostrom 2010 b). Ολόκληρο το έργο της βασίζεται σε μελέτες περιπτώσεων και ανάλυσης θεσμών διαχείρισης κοινών πόρων για να καταδείξει ότι «η συλλογική δράση πάνω στα κοινά είναι δυνατή και δεν αποτελεί απλά απομεινάρι του παρελθόντος» (Poteete, Janssen & Ostrom 2010: 46).

Η Ostrom διερευνά ένα συγκεκριμένο είδος κοινών, το οποίο ορίζει ως «πόροι κοινής δεξαμενής» (ΠΚΔ): «ένα φυσικό ή τεχνητό σύστημα πόρων το οποίο είναι αρκετά μεγάλο ώστε να είναι δαπανηρός (αλλά όχι αδύνατος) ο αποκλεισμός των ατόμων που πιθανόν να αποκόμιζαν οφέλη από τη χρήση του» (Ostrom 1990: 30). Οι ΠΚΔ διακρίνονται ως ένας ξεχωριστός τύπος «αγαθού» σε μια τετραμερή κατηγοριοποίηση, η οποία περιλαμβάνει δημόσια αγαθά, ιδιωτικά αγαθά και ομαδικά αγαθά ή αγαθά με αντίτιμο. Οι ΠΚΔ είναι σαν τα δημόσια αγαθά στο μέτρο που είναι *δύσκολο να αποκλείσεις* ανθρώπους από τη χρήση τους. Όμως μοιάζουν και με τα ιδιωτικά αγαθά καθώς λειτουργούν αφαιρετικά, δηλαδή η χρήση ενός ατόμου αφαιρεί από το αγαθό που είναι διαθέσιμο στους άλλους (Ostrom & Hess 2011: 8-9, Ostrom 2005: 22-26). Η πρωτότυπη έρευνά της εστιάζει πιο συγκεκριμένα σε ΠΚΔ που είναι μικρής κλίμακας και βρίσκονται σε μια χώρα, εμπλέκοντας από 50 μέχρι 15.000 άτομα. Αυτοί οι ΠΚΔ περιλαμβάνουν κοινοτικά δάση, κτηνοτροφία σε βοσκότοπους, διαχείριση του νερού (λεκάνες υπογείων υδάτων), αρδευτικά κανάλια και παράκτια αλιεία.

Ένας βασικός στόχος της έρευνας της Ostrom είναι να εξηγήσει την επιτυχία μακρόχρονων θεσμών ΠΚΔ και να μας επιτρέψει να κατανοήσουμε με αυτόν τον τρόπο τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες είναι δυνατή και πιθανή η κοινοτική αυτοοργάνωση για τη διαχείριση των περιβαλλοντικών πόρων. Η ομοιογένεια, οι στενοί δεσμοί, η ενότητα και η σχέση αλληλεξάρτησης των σχετικών κοινοτήτων, το δέσιμο των μελών τους με τη γη και μεταξύ τους είναι στοιχεία που αποτελούν τη βάση της αποτελεσματικής αυτοοργάνωσης των κοινών σε αυτές τις περιπτώσεις (Ostrom 1990: 88-89, 166, 185, Ostrom 2008).

Η Ostrom εντόπισε μια σειρά απαραίτητων συνθηκών («αρχές σχεδιασμού») οι οποίες

μπορούν να εξηγήσουν την ανάδυση θεσμών αυτοκυβέρνησης και την ανθεκτικότητά τους μέσα στον χρόνο: α) σαφώς καθορισμένα όρια· β) αρμονία των κανόνων οικειοποίησης και παροχής με τις τοπικές συνθήκες. Οι κανόνες χρήσης πρέπει να κατανέμουν τα οφέλη ανάλογα με το πόσο συμβάλλει ο καθένας. Οι κανόνες που διαπνέονται από αναλογικότητα γίνονται πιο εύκολα αποδεκτοί ως ακριβοδίκαιοι· γ) διακανονισμοί συλλογικής απόφασης. Τα περισσότερα άτομα που επηρεάζονται από τους κανόνες λειτουργίας μπορούν να συμμετέχουν στη διαδικασία τροποποίησής τους. Οι κανόνες που έχουν σχεδιαστεί μέσα από συλλογικές διαδικασίες εκλαμβάνονται ως δίκαιοι από όσους συμμετέχουν σε αυτές· δ) επιτήρηση. Οι επιτηρητές, που αξιολογούν τις συνθήκες των ΠΚΔ και τη συμπεριφορά όσων τους χρησιμοποιούν, λογοδοτούν στους χρήστες ή είναι οι ίδιοι χρήστες· ε) κλιμακούμενες κυρώσεις· στ) μηχανισμοί επίλυσης των διαμαχών· ζ) ελάχιστη αναγνώριση του δικαιώματος οργάνωσης. Τα δικαιώματα των οικειοποιητών να επινοούν δικούς τους θεσμούς δεν αμφισβητούνται από εξωτερικές κυβερνητικές αρχές· η) εμφωλιασμένα εγχειρήματα [nested enterprises]. Για τους ΠΚΔ που είναι τμήματα μεγαλύτερων συστημάτων, η οικειοποίηση, η παροχή, η επιτήρηση, η εφαρμογή, η επίλυση διαμαχών, και οι δραστηριότητες διοίκησης είναι οργανωμένες σε πολλαπλά επίπεδα εμφωλιασμένων εγχειρημάτων από την τοπική/ μικρή κλίμακα μέχρι την περιφερειακή και την εθνική.

Αυτή είναι η απάντησή της «στο πρόβλημα της συλλογικής δράσης», με το οποίο αναμετρήθηκε εξ αρχής: Τα άτομα είναι πρόθυμα να δεσμευτούν και να τηρήσουν κοινούς κανόνες, στη δημιουργία των οποίων έχουν συμμετάσχει, εάν θεωρούν ότι αυτοί οι κανόνες θα είναι αποτελεσματικοί γιατί εξασφαλίζουν μεγαλύτερο κοινό όφελος και ότι η επιτήρηση θα προστατεύσει τα ίδια τα άτομα από το ενδεχόμενο να «τους εξαπατήσουν» (Ostrom 1990: 90). Ένα πλήθος από μελέτες περιπτώσεων σε βάθος μαρτυρούν την ικανότητα για αυτόνομη, συλλογική αυτοοργάνωση από τα κάτω που βασίζεται σε μια σχετική ισότητα, ελευθερία και αμοιβαιότητα, λειτουργώντας ανεξάρτητα από τις δομές της αγοράς και του κράτους. Καταδεικνύουν την ανθρώπινη ικανότητα κατασκευής και ανακατασκευής των ίδιων των πλαισίων εντός των οποίων τα άτομα λαμβάνουν αποφάσεις, δρουν και υπόκεινται στις συνέπειες των πράξεών τους σε καθημερινή βάση (Ostrom 1990: 185, 216).

Για τους σκοπούς της εναλλακτικής δημοκρατικής πολιτικής, το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν οι μελέτες πεδίου της Ostrom πάνω στα κοινά είναι ακριβώς ότι μας παρέχουν μια εμπειρική βάση και επίγνωση για τη δυνατότητα διαφορετικών τρόπων άσκησης πολιτικής και οργάνωσης της κοινωνικής ζωής και της οικονομικής βιωσιμότητας, πέρα τόσο από τη συγκεντρωτική ιεραρχική κρατική διοίκηση όσο και από τον κερδοσκοπικό ανταγωνισμό της αγοράς. Η συλλογική συνδιαχείριση περιβαλλοντικών συστημάτων για αμοιβαίο όφελος δεν είναι απλά εφικτή αλλά μπορεί επίσης να είναι και πιο αποτελεσματική και δίκαιη. Αντλώντας από την τοπική οικολογική γνώση και τη διαρκή αλληλεπίδραση με το συγκεκριμένο περιβάλλον τους, οι συμμετέχοντες στους ΠΚΔ έχουν τα κατάλληλα εφόδια για να προσαρμόζουν τους κανόνες χρήσης των πόρων στις τοπικές συνθήκες, συντηρώντας

έτσι τόσο το οικοσύστημα που τους περιβάλλει όσο και τα μέσα βιοπορισμού τους. Επίσης, αν οι κανόνες χρήσης καταστρώνονται συλλογικά στη βάση μιας σχετικής ισότητας είναι πιθανότερο να ανταποκρίνονται σε κοινά πρότυπα δικαιοσύνης.

Ωστόσο, η σημασία των ευρημάτων και των επιχειρημάτων της Ostrom μπορεί να θεωρηθεί ότι περιορίζεται στα μικρές κλίμακας εγχειρήματα και σε συγκεκριμένα είδη μη αστικών φυσικών περιβαλλόντων. Η κατοπινή της στροφή προς τα «γνωσιακά κοινά», την ευρείας κλίμακας θεσμική ανάλυση και η ιδέα της για μια «πολυκεντρική διακυβέρνηση» θα μπορούσαν τουλάχιστον να μετριάσουν μερικές από αυτές τις αιτιάσεις.

Η Ostrom αναμετρήθηκε με το ζήτημα της (μεγάλης) κλίμακας αναπτύσσοντας την ιδέα της «πολυκεντρικής διακυβέρνησης» (Ostrom 2010a, 2010b). Η πολυκεντρική διακυβέρνηση συνίσταται σε έναν πολύπλοκο συνδυασμό πολλαπλών επιπέδων και διαφορετικών τύπων οργάνωσης που έχουν αντληθεί από το δημόσιο, ιδιωτικό και εθελοντικό τομέα με αλληλεπικαλυπτόμενες ευθύνες και ικανότητες. Χαρακτηρίζεται από πολλαπλές κυβερνητικές αρχές σε διαφορετικές κλίμακες και όχι σε μια κεντρική κυρίαρχη μονάδα (Ostrom 2008: 552). Η πολυκεντρική οπτική υποστηρίζει ότι σε πολύπλοκα και αλληλοσυνδεδεμένα συστήματα πολλαπλών αλληλεπιδράσεων σε διαφορετικές κλίμακες, τόσο οι τοπικοί χρήστες που συμμετέχουν ενεργά στη διαχείριση των πόρων, όσο και οι κυβερνήσεις παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην επίλυση των προβλημάτων των ΠΚΔ. Πολυκεντρική διακυβέρνηση σημαίνει ότι «κρατικοί αξιωματούχοι» συνεργάζονται με τοπικούς και περιφερειακούς αξιωματούχους, ΜΚΟ και τοπικές κοινότητες με σκοπό να πετύχουν το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Μια ολοκληρωμένη και λεπτομερής επισκόπηση των μελετών της Ostrom για τα κοινά βοηθάει να αντικρουστούν οι εύκολες κατηγορίες που εξαπολύονται στο έργο της για πολιτική αφέλεια ή περιορισμένη εγκυρότητα. Ωστόσο, πολλές από αυτές τις κριτικές έχουν νόημα και βάση. Η εκδοχή που παρουσιάζει η Ostrom για τα κοινά περιορίζεται, πράγματι, από μια αποκλειστική, ομοιογενή ιδέα για την κοινότητα και μια αδύναμη κατανόηση των ηγεμονικών σχέσεων εξουσίας, των πολιτικών ανταγωνισμών και της σημασίας της σύγκρουσης στη δημοκρατική πολιτική. Αυτοί οι περιορισμοί, μαζί με τη στενά οριοθετημένη θέση που κατέχει η συμμετοχική διακυβέρνηση στο πολιτικό όραμά της και την «φιλική» της διάθεση προς το κράτος και την αγορά, αφαιρούν κάτι από την αξία της θεώρησης των κοινών που ανέπτυξε για τον μετασχηματισμό της δημοκρατικής πολιτικής σήμερα, χωρίς ωστόσο να την εκμηδενίζουν. Η Ostrom αρνείται να καταστήσει τα κοινά «μια γενική αρχή για την αναδιοργάνωση της κοινωνίας» (Dardot & Laval 2014: 155). Οι στενοί της στόχοι περιορίζονται ρητά σε μια πληρέστερη αναγνώριση της θεσμικής ποικιλομορφίας και στην αποκατάσταση της θέσης των κοινών εντός αυτής της ποικιλομορφίας.

Συστατικά που βρίσκονται στον πυρήνα του πολιτικού, όπως η σύγκρουση, ο ανταγωνισμός και οι ηγεμονικές σχέσεις εξουσίας, δεν επισημαίνονται ούτε αντιμετωπίζονται επαρκώς

στην πολιτική σκέψη της Ostrom, καθιστώντας έτσι απαραίτητη μια περαιτέρω ανάπτυξη και βαθύτερη πολιτικοποίησή της. Η έλλειψη μιας επαρκούς έννοιας του πολιτικού γίνεται ορατή στη στάση της απέναντι στις καπιταλιστικές αγορές και το κράτος, αλλά αφορά ευρύτερα τη σημασία της πολιτικής συγκρουσιακότητας και του αγωνισμού. Η Ostrom όχι μόνο τείνει να παραβλέπει σιωπηλά το παρελθόν και το παρόν των κοινωνικών ανταγωνισμών μεταξύ των κοινών και των «κοινωνών» [commoners], από τη μια μεριά, και των δυνάμεων του κράτους και των εταιριών της αγοράς, από την άλλη. Σε ένα πιο γενικό και θεωρητικό επίπεδο, αποτυγχάνει να φωτίσει και να κατανοήσει τις συγκρουόμενες λογικές που ακολουθούν οι δύο πλευρές. Οι συγκεντρωτικές τάσεις και η ιεραρχική διοίκηση των νεωτερικών κρατών συγκρούονται με τις αποκεντρωμένες κινήσεις και τις προσπάθειες των κοινοτήτων βάσης να ασκήσουν πολιτική εξουσία από τα κάτω και αποτελεσματική αυτοκυβέρνηση σε περιφερειακό, δημοτικό ή χαμηλότερο επίπεδο. Μια παρόμοια εσωτερική σύγκρουση διαπερνά τη σχέση μεταξύ του «πρακτικού λόγου» των κοινών, ο οποίος τείνει προς την αμοιβαιότητα και την βιωσιμότητα, και την κερδοσκοπική λογική της καπιταλιστικής αγοράς.

Η θεωρία που διατύπωσε για τα κοινά αποκρύπτει, συνεπώς, σε σημαντικό βαθμό το πολιτικό ως ανταγωνισμό, αγώνα και δομές εξουσίας. Κυρίως, αποτυγχάνει να συλλάβει την ηγεμονική διαμόρφωση των κοινωνιών: τις άνισες ιεραρχίες εντολών που συνδέουν διαφορετικούς τύπους και κλίμακες κοινωνικής δραστηριότητας και διακυβέρνησης, όπως επίσης και τις δυνάμεις και τις δομές που κυριαρχούν στο συστημικό όλο εντός του οποίου εγγράφονται ποικίλες κοινότητες, κοινωνικές σχέσεις και δρώντα υποκείμενα (Dardot & Laval 2014: 156). Συμπερασματικά, η τομή της Ostrom στην έρευνα γύρω από τα κοινά, και ο τρόπος που σκιαγραφεί μια διαφορετική πολιτική ισότιμης και βιώσιμης αυτοκυβέρνησης, θα πρέπει να διευρυνθούν για να αποκαλύψουν ένα πλουσιότερο φάσμα δυνατοτήτων για τα κοινά σήμερα. Η θεώρησή της θα πρέπει επίσης να εμπλουτιστεί με μια πληρέστερη αγωνιστική-ηγεμονική ανάλυση του πολιτικού. Τέλος, θα πρέπει να γίνει πιο αιχμηρή μέσω μιας βαθύτερης κατανόησης των συγκρουσιακών τάσεων που διατρέχουν της σχέση κοινών, αγοράς και κράτους.

Ψηφιακά κοινά

Από τις αρχές του αιώνα, με την εξάπλωση των νέων ψηφιακών τεχνολογιών και του διαδικτύου, μια μεγάλη μερίδα της σκέψης και της δράσης γύρω από τα κοινά μετατόπισε την προσοχή της από τα «κοινά της φύσης» στα κοινά του πολιτισμού, της πληροφορίας και των ψηφιακών δικτύων (Benkler 2006, Bollier 2008, 2016, Bauwens 2005, 2009, 2011). Αυτή η τεχνολογική αλλαγή προκάλεσε τη δημιουργία νέων τρόπων παραγωγής και συνεργασίας οι οποίες πυροδότησαν καινοτόμα μοτίβα συνεργασίας και αυτοκυβέρνησης. Αυτά τα σχήματα δεν ανανεώνουν και επεκτείνουν τα κοινά μόνο ως ένα πολιτισμό συνδημιουργίας και κοινωνικού μοιράσματος έξω από τα παραδοσιακά όρια των ψαρότοπων, των δασών και των βοσκοτόπων. Διαμορφώνουν επίσης νέα σχήματα κοινοτικής και συλλογικής

αυτοκυβέρνησης πέρα από τις στενά δεμένες, σταθερές και ομοιογενείς κοινότητες της πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπίδρασης (Benkler 2006: 117-120, Bollier 2008: 2-4, Bauwens 2005).

Μια ανάλυση του διαδικτύου, των νέων ψηφιακών τεχνολογιών και των δικτύων από την σκοπιά των κοινών βοηθάει να δείξουμε ότι αυτές οι τεχνολογικές καινοτομίες διαπλέκονται με νομικές και κοινωνικές καινοτομίες, στρέφοντας την προσοχή μας στις κοινότητες που εμπλέκονται και τους τρόπους αυτοοργάνωσής τους, δηλαδή στην πολιτική τους και τις πολιτικές τους επινοήσεις (Benkler 2008: 19-20). Η ψηφιακή δικτύωση έχει προσφέρει νέες ευκαιρίες δημιουργίας και ανταλλαγής πληροφορίας, γνώσης και πολιτισμού. Καλύπτοντας διάφορα πεδία, από την ανάπτυξη λογισμικού μέχρι τις διαδικτυακές εγκυκλοπαίδειες, την ερευνητική δημοσιογραφία και τις πλατφόρμες μέσω κοινωνικής δικτύωσης, το νέο περιβάλλον της πληροφορίας καθιστά εφικτή την κατασκευή αποκεντρωμένων, αυτοδιοικούμενων κοινοτήτων. Αυτές συνδυάζουν την ατομική ελευθερία με την αυτόνομη κοινωνική συνεργασία, καλλιεργώντας την προσδοκία μιας πιο δημοκρατικής συμμετοχής, μεγαλύτερης ανοιχτότητας, ελευθερίας, ποικιλομορφίας και παραγωγής από κοινού χωρίς τις ιεραρχίες του κράτους και της αγοράς (Benkler 2006: 2, Bollier 2008: 1-20, 117, Bauwens 2005). Στη δημιουργία πολιτισμού και πληροφορίας, το διαδίκτυο όχι μόνο ενισχύει και διαχέει τη δημιουργικότητα αλλά επίσης καθιστά εφικτές ισότιμες συναντήσεις μεταξύ αγνώστων και εθελοντικές συνεργασίες πολιτών (Bollier 2008: 2).

Τα νέα ψηφιακά κοινά παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες με τα παραδοσιακά οικολογικά κοινά που έφερε στο προσκήνιο η Ostrom. Συνθέτουν ένα τριμερές σύστημα το οποίο αποτελείται από μια αυτοκυβερνώμενη κοινότητα χρηστών και παραγωγών, ένα κοινό αγαθό (από ελεύθερα λογισμικά και μουσική μέχρι εγκυκλοπαίδειες και πλατφόρμες κοινωνικής επικοινωνίας) και δίκαιους, αυτόνομα θεσπισμένους κανόνες πρόσβασης, χρήσης και συλλογικής αυτοδιαχείρισης (Benkler 2006, Bollier 2008, Bauwens 2005, Ostrom & Hess 2011). Με αυτόν τον τρόπο, προωθούν ένα πολιτισμό αποκεντρωμένης συνεργασίας, συμμετοχικής παραγωγής εκτός των πλαισίων της αγοράς, μοιράσματος και κοινής αυτονομίας. Προωθούν, επομένως, μια εναλλακτική απέναντι τόσο στις κερδοσκοπικές, ανταγωνιστικές και συγκεντρωτικές πρακτικές της αγοράς, όσο και στην από τα πάνω ιεραρχική διοίκηση του κράτους. Επιπλέον τοποθετούνται παρομοίως σε ένα πεδίο μάχης με την αγορά και το κράτος, καθώς απειλούνται από τις δυνάμεις του κράτους και της αγοράς, οι οποίες αναζητούν να τα ιδιοποιηθούν, να τα ελέγξουν και να τα «περιφράξουν» μέσα από πατέντες, δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και νόμους περί εμπορικών σημάτων, εμπορικούς κανόνες και ιδιωτικοποιήσεις (Bollier 2008: 2-15, 140-141, Benkler 2006: 2, Bauwens 2005, Bauwens 2011).

Ωστόσο, διαφέρουν ριζικά από τα ιστορικά κοινά της φύσης, ιδίως στις πολιτικές τους προεκτάσεις. Τα αγαθά που κατασκευάζουν και διατηρούν δεν είναι εξαντλήσιμα ούτε ανταγωνιστικά (Bauwens 2005, Benkler 2006: 117). Τα «νέα κοινά» αποτελούνται

ουσιαστικά από μη ανταγωνιστικά πολιτισμικά αγαθά. Η κατανάλωσή τους από έναν άνθρωπο δεν τα κάνει λιγότερο διαθέσιμα για κατανάλωση από άλλους (Benkler 2006: 36). Δεύτερον, οι κοινότητες τους είναι εσωτερικά ετερογενείς, ανοιχτές και δυνητικά παγκόσμιες και όχι τοπικές, ομοιογενείς και οριοθετημένες. Οι μορφές της δικτυακής τους οργάνωσης και συνεργασίας εισάγουν νέους τρόπους κοινωνικότητας, όπου η συνεργασία επί ίσοις όροις συνδυάζεται με αυξημένη ατομική αυτονομία και δημιουργικότητα (Bauwens 2005b). Συνεπώς, τα σύγχρονα δίκτυα πληροφορίας και επικοινωνίας μοιάζουν να ενσαρκώνουν και να πραγματώνουν το όραμα μιας κοινωνίας ανοιχτών, εξωστρεφών και πολλαπλών συναντήσεων, χωρίς κανένα σταθερό κέντρο ή ταυτότητα (Armstrong 2009).

Εν τέλει, οι υπερασπιστές των ψηφιακών κοινών υποστηρίζουν ότι τα δικτυακά κοινά της πληροφορίας διευρύνουν σε πολύ μεγάλο βαθμό το παράδειγμα των κοινών πέρα από την παραδοσιακή μικρής κλίμακας φυσική τοποθεσία δασών, γης, αρδευτικών καναλιών και ψαρότοπων. Στην πραγματικότητα αντιπροσωπεύουν έναν καινούργιο, αναδυόμενο τρόπο ομότιμης παραγωγής ο οποίος αντικαθιστά τον βιομηχανικό τρόπο παραγωγής και θα μπορούσε να εγκαταστήσει την αποκεντρωμένη μη αγοραία συνεργασία στο επίκεντρο της σύγχρονης οικονομίας, κοινωνίας και πολιτικής. Ξαναφτιάχνουν κατ' εικόνα τους μια μεγάλη ποικιλία κοινωνικών πεδίων, από τη μουσική μέχρι τις επιχειρήσεις, το δίκαιο, την εκπαίδευση και την επιστήμη, αναδιαμορφώνοντάς τα σύμφωνα με τη λογική των ανοιχτών, πολλαπλών, δημιουργικών και συμμετοχικών κοινών (Benkler 2006: 2-3, Benkler & Nissenbaum 2006, Bollier 2008: 14-18, Bauwens 2005b).

Το αναδυόμενο «κοινωνικοτεχνολογικό παράδειγμα» της ομότιμης παραγωγής που βασίζεται στα κοινά επιφέρει έναν ευρύτερο ριζοσπαστικό μετασχηματισμό του σύγχρονου πολιτισμού, διαχέοντας γενικότερα τις αξίες και τις πρακτικές των κοινών, όπως αυτές του μοιράσματος, της ελεύθερης συνεργασίας για αμοιβαίο όφελος, της ισότιμης αυτοοργάνωσης και της ανοιχτότητας (Bauwens 2005b). Σύμφωνα με τον Bollier, αυτό ισοδυναμεί με μια «Μεγάλη Αλλαγή Αξιών», η οποία προκαλεί έναν καιρίο μετασχηματισμό της υποκειμενικότητας (Bollier 2008: 190) διαδίδοντας, μεταξύ άλλων ιδεών και αξιών, μια βαθιά διαφορετική σύλληψη του πλούτου ως κοινού.

Η άνοδος της κοινωνίας των δικτύων και οι νέες τεχνολογικές εξελίξεις που κυοφορούνται στο διαδίκτυο θεωρείται ότι οδηγούν σε μια ευρύτερη αλλαγή παραδείγματος. Αυτό ανοίγει τον ορίζοντα μιας κοινωνίας βασισμένης στα κοινά, όπου τα κοινά δεν θα περιορίζονται στο περιθώριο των σύγχρονων κοινωνικών σχηματισμών, σε χαμηλής κλίμακας κοινότητες και τοπικά οικοσυστήματα, αλλά θα καταλάβουν την κεντρική θέση στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή.

Παρά τις καινοτομίες και τις αποκλίσεις από την παλαιότερη σχολή της Ostrom για τα κοινά, οι θεωρίες των ψηφιακών κοινών ταλανίζονται, ωστόσο, από παρόμοιες ανεπάρκειες και κενά στην κατανόηση του πολιτικού. Επίσης, δεν αναγνωρίζουν πλήρως τις αντιφάσεις

μεταξύ της λογικής του κράτους, της αγοράς και αυτής των κοινών. Όπως και η προσέγγιση της Ostrom, δεν κατανοούν και δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν επαρκώς τις ηγεμονικές δομές εξουσίας των σύγχρονων κοινωνικών σχηματισμών. Έτσι, δεν συλλαμβάνουν σε βάθος τις συνθήκες και τις πολιτικές πρακτικές μέσα από τις οποίες ένα ευρύ κοινωνικό κίνημα μετασχηματισμού- ένα αντι-ηγεμονικό μπλοκ- μπορεί να συσταθεί μέσα στις σημερινές συνθήκες κοινωνικού κατακερματισμού, αποκλεισμού, επισφάλειας και αποδυνάμωσης του συλλογικού.

Μέχρι ενός βαθμού, πρόκειται για ένα τεχνοκρατικό όραμα κοινωνικο-οικονομικής αλλαγής στο οποίο η επέκταση ενός καινούργιου τρόπου ψηφιακής και δικτυακής παραγωγής, νομικές μεταρρυθμίσεις και η «κοινωνική επιχειρηματικότητα», δηλαδή τεχνολογικές, νομικές και διοικητικές μεταβολές, πυροδοτούν τον ιστορικό μετασχηματισμό σε μεγάλη κλίμακα. Οι πολιτικές διαδικασίες συλλογικής απο-ταύτισης από τις ηγεμονικές σχέσεις και η ανάδυση νέων ταυτίσεων, το χτίσιμο κινημάτων, οι πολιτικοί αγώνες γύρω από το κράτος και μέσα στο κράτος, οι συγκρούσεις με τις κυρίαρχες πολιτικές και οικονομικές ελίτ, οι οποίες ωφελούνται σε τεράστιο βαθμό από μια συντριπτικά άνιση οικονομία της αγοράς, προσελκύουν σχετικά μικρή προσοχή και περισυλλογή στις μέρες μας.

Είναι εμφανές ότι ο Benkler (2006), ο Bollier (2008) και ο Bauwens (2005, 2009) αποδίδουν στις τεχνολογικές εξελίξεις έναν κρίσιμο ρόλο στην προώθηση του ιστορικού μετασχηματισμού προς τα κοινά. Η ανάπτυξη νέων υπολογιστικών και ψηφιακών δικτυακών τεχνολογιών έχει αποτελέσει τον κύριο κινητήρα της κοινωνικοπολιτικής και οικονομικής μετάλλαξης. Αποσταθεροποίησε την υφιστάμενη δομή των αγορών, των τεχνολογιών και των κοινωνικών πρακτικών προκαλώντας μια διάχυτη θεσμική μάχη για τα φυσικά, τεχνικά και λογικά συστατικά (λογισμικό και πρωτόκολλα) του ψηφιακού δικτυωμένου περιβάλλοντος.

Ωστόσο ούτε ο Benkler, ούτε ο Bollier, ούτε ο Bauwens δεν πιστεύουν αφελώς στον τεχνολογικό ντετερμινισμό. Ο Benkler (2006) έχει επίγνωση ότι οι τεχνολογίες δεν είναι οι μόνοι καθοριστικοί παράγοντες, καθώς κατευθύνονται και διαπλάθονται από πολιτικούς στόχους, κοινωνικές αξίες, το ιστορικό πλαίσιο κ.λπ. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των τεχνολογικο-οικονομικών «πεδίων δυνατοτήτων» με την κοινωνική πράξη, με τη μορφή των θεσμικών κανονισμών και των κοινωνικών πρακτικών, είναι εκείνη που καθορίζει ποιες δομές και τρόποι ζωής επικρατούν σε μια συγκεκριμένη περίοδο. Συνεπώς, οι ψηφιακές τεχνολογίες των δικτυωμένων υπολογιστών μπορούν να χρησιμοποιηθούν με διαφορετικούς τρόπους. Δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι θα συνεισφέρουν στην κοινωνική καινοτομία, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη. Αυτό εναπόκειται στις κοινωνικές επιλογές που θα κάνουμε τα επόμενα χρόνια (Benkler, 2006: 17-18, 31-34). Ο Bauwens οραματίζεται μια νέα μορφή κοινωνίας «βασισμένη(ς) στην κεντρικότητα των κοινών, μέσα σε ένα μεταρρυθμισμένο κράτος και μια μεταρρυθμισμένη αγορά» (Bauwens, 2005). Μια μετασχηματιστική πράξη για την επέκταση της ομότιμης παραγωγής πέρα από την «άυλη σφαίρα», στην οποία

γεννήθηκε, δεν θα προκύψει αυτόματα. Απαιτείται η ανάπτυξη τακτικών και στρατηγικής (Bauwens, 2005b).

Ωστόσο οι Bollier, Benkler και Bauwens συγκλίνουν σε μια τεχνο-νομική και οικονομική αντίληψη όταν οραματίζονται την ιστορική μετάβαση στην κατεύθυνση των κοινών. Σε μια από τις πρώτες αναλύσεις του, ο Bauwens προτείνει την ιδέα μιας «κομμον-ιστικής» εξέλιξης της ομότιμης επικοινωνίας (P2P) (Bauwens, 2005) καταγράφοντας τους εξής βασικούς όρους οι οποίοι θα διευκολύνουν τα νέα κοινά να επεκταθούν πέρα από τη σφαίρα των «άυλων» μη ανταγωνιστικών αγαθών από τα οποία προέρχονται: α) πρόσβαση σε διαμοιρασμένη τεχνολογία (κατανεμημένα δίκτυα κ.λπ), β) ευρεία διαθεσιμότητα άλλων μορφών κατανεμημένου σταθερού κεφαλαίου, γ) ομότιμες (P2P) διαδικασίες για τον σχεδιασμό και την οργάνωση της «φυσικής παραγωγής», δ) ευρύτερη κατανομή του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου (π.χ. μέσω κρατικών χρηματοδοτήσεων για την ανάπτυξη ανοιχτού κώδικα και ομαδικής αγοράς μεγάλων κεφαλαιουχικών αγαθών κ.λπ.), ε) εφαρμογή του βασικού καθολικού εισοδήματος. Παρόλες τις αναφορές του στα «κομμον-ιστικά» κινήματα δεν μας δίνει καμιά ιδέα για το πώς αυτά θα δημιουργηθούν, θα γίνουν μαζικά, θα ανατρέψουν τη νεοφιλελεύθερη κυριαρχία και θα μεταρρυθμίσουν το κράτος και την αγορά (Bauwens, 2005). Αντ' αυτού μας δίνει μια λίστα με τεχνο-οικονομικούς όρους. Παρομοίως, ο Bollier οραματίζεται τον ιστορικό μετασχηματισμό όχι τόσο ως πολιτικό, επαναστατικό και ανταγωνιστικό αλλά ως σταδιακό και εμμενή (προϊόν δηλαδή των σημερινών κοινωνικών σχέσεων και της ενισχυμένης παραγωγικότητας), και ως προεικονιστικό (προβάλλοντας έναν νέο επερχόμενο κόσμο στη σημερινή του δράση) (Bollier, 2008: 305-310). Αν κάποιος προσθέσει την επαναστατική ρητορεία, η ιδέα ενός εμμενούς μετασχηματισμού ο οποίος προκύπτει από την τεχνολογική και οικονομική εξέλιξη και αποδίδεται στην αυξανόμενη παραγωγικότητα είναι πράγματι μια πολύ κλασική μαρξική ιδέα.

Μια τεχνο-οικονομική οπτική στην ιστορική αλλαγή είναι πολύ πιθανό να μην αναμετρηθεί με τις προκλήσεις που αφορούν την οργάνωση κοινωνικό-πολιτικών κινημάτων ευρείας βάσης, καθώς και μορφές συνεργατικής δράσης οι οποίες θα μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την εξουσία των ισχυρών ιδιωτικών συμφερόντων και των κρατικών ελίτ, για να προωθήσουν στρατηγικά ένα εναλλακτικό σχέδιο για την κοινωνική ανοικοδόμηση (βλ. π.χ. Bollier, 2008: 199-225). Οι κήρυκες των ψηφιακών κοινών δεν μας εξηγούν επίσης πώς η συλλογική επιρροή θα μπορούσε να ασκηθεί αποτελεσματικά σε εδραιωμένες δομές εξουσίας, ελίτ και κρατικές ιεραρχίες πέρα από τις περιορισμένες δυνατότητες της παρασκηνιακής πολιτικής πίεσης [lobbying], των δικαστικών αγώνων και των νομικών προτάσεων ή των δημόσιων εκκλήσεων που απευθύνονται στην καλή θέληση των δημόσιων λειτουργών. Η αδυναμία τόσο της τεχνολογίας όσο και των νόμων να επιφέρουν μια αναδιάταξη της υφιστάμενης τάξης της εξουσίας στις σύγχρονες κοινωνίες έχει αναγνωριστεί από τους ίδιους τους ακτιβιστές της ψηφιακών κοινών. «Όσο περισσότερο παραμένω σε αυτή τη μάχη, τόσο λιγότερο πιστεύω ότι το συνταγματικό δίκαιο θα μπορούσε από

μόνο του να λύσει το πρόβλημα (Lessig παρατίθεται στο Bollier 2008: 87, για τα όρια της τεχνολογίας βλ. Benkler 2006: 17-18, 31-34).

Η τακτική των δημόσιων εκκλήσεων μέσω ανοιχτών επιστολών, ομιλιών κ.λπ, η οποία βασίζεται στην καλή θέληση των αρμοδίων δεν έχει αποδώσει περισσότερους καρπούς. Η στενή διασύνδεση των επιχειρηματικών συμφερόντων και των περιφράξεων με κρατικές πολιτικές έχει διαψεύσει επανειλημμένα την αφελή εμπιστοσύνη στην καλοσύνη των σημερινών κυβερνήσεων οι οποίες θα πείθονταν από λογικά επιχειρήματα ώστε να βοηθήσουν όσους/ες εργάζονται για τα κοινά [commoners] στη δημιουργία μιας «ψηφιακής δημοκρατίας» με ένα πιο ανοιχτό δημοκρατικό χαρακτήρα (Bollier 2008: 93, Benkler 2006: 382).

Η συνειδητοποίηση ότι η τεχνο-οικονομική και νομική οδός βρίσκεται αντιμέτωπη με ακατανίκητα εμπόδια αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια στη σχολή των ομότιμων κοινών (βλ. π.χ. Bauwens & Kostakis, 2014, 2017). Ως εκ τούτου, δίνεται μια όλο και μεγαλύτερη έμφαση στο «κράτος εταίρο», στα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα και στη δημιουργία ενός μετώπου των κοινών σε πολλαπλά επίπεδα με τη δημιουργία παράλληλων θεσμών όπως το Επιμελητήριο των Κοινών και οι «Συνελεύσεις των Κοινών» (Bauwens & Kostakis 2017: 45). Ωστόσο, τα τεχνο-οικονομικά και νομικά βήματα έχουν ακόμα προτεραιότητα τόσο στο πεδίο της ανάλυσης όσο και της πρακτικής. Από αυτήν και από άλλες απόψεις ο Benkler, ο Bollier και ο Bauwens μετέχουν στη «μετα-πολιτική αντίληψη» όπως αυτή διαγνώστηκε από τη Mouffe (2005, 2013): στη φαντασίωση ότι ο εκδημοκρατισμός μπορεί να προχωρήσει χωρίς να προσδιορίζει έναν αντίπαλο και ότι, στις μετα-παραδοσιακές κοινωνίες, οι συλλογικές ταυτότητες δεν κατασκευάζονται με όρους εμείς/αυτοί λόγω της ανόδου του ατομικισμού - «του συνεργατικού ατομικισμού», στην περίπτωση των ψηφιακών κοινών. Ουσιαστικά, ο Benkler και ο Bollier διακηρύσσουν την ιδέα ότι οι πλούσιες εταιρείες μπορούν να αναπροσανατολίσουν τα επιχειρηματικά τους μοντέλα, να βγάλουν κέρδος μέσω της χρήσης τεχνολογιών λογισμικού ανοιχτού κώδικα και να γίνουν πολιτικοί σύμμαχοι ή ακόμα και επιχειρηματικοί συνεργάτες των ψηφιακών κοινών.

Αντι-καπιταλιστικά κοινά

Μια ξεχωριστή, τρίτη τάση της σύγχρονης θεωρίας των κοινών διαμορφώθηκε από τα έργα μιας ομάδας συγγραφέων που συνομιλούν μεταξύ τους, έχουν ισχυρές μαρξιστικές επιρροές, έντονο αντικαπιταλιστικό προσανατολισμό και φιλοδοξούν να ξαναζωντανέψουν ένα εναλλακτικό «κομμουνιστικό» σχέδιο το οποίο διαχωρίζεται από την ιστορία του κρατικού σοσιαλισμού. Αυτό το ρεύμα αποτελείται από τους George Caffentzis (2010, 2013), Silvia Federici (2004, 2010, 2012), Massimo De Angelis (2005, 2010, 2012), Peter Linebaugh (2008, 2014), και Nick Dyer-Witherford (1999, 2012, 2015).

Εκείνο που διακρίνει το αντικαπιταλιστικό μαρξιστικό παράδειγμα των κοινών από τη σχολή

του Bloomington της Ostrom και από το ρεύμα των ψηφιακών κοινών είναι, καταρχάς, ότι τα γραπτά των Caffentzis, Federici, De Angelis, Dyer-Witherford και Linebaugh αναφέρονται σε όλες τις ποικιλίες των κοινών και, κυρίως, ότι διαπνέονται από μια οξεία επίγνωση του ανταγωνισμού μεταξύ των κοινών και του κεφαλαίου, υποστηρίζοντας ένθερμα μια ριζικά αντικαπιταλιστική πολιτική για τα κοινά στην εποχή μας. Τα κοινά θεωρούνται ότι βρίσκονται σε μια αδιάκοπη σύγκρουση με τον καπιταλισμό, από την άνοδό του στα τέλη του Μεσαίωνα, εξαιτίας της συνεχούς καπιταλιστικής απαλλοτρίωσης και οικειοποίησης των κοινών. Η «πρωταρχική συσσώρευση» θεωρείται ότι είναι ένα διαρκές χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής παραγωγής (De Angelis 2007: 14). Τα κοινά, στις ποικίλες μορφές τους, έχουν υποστεί νέες εντατικές περιφράξεις από την εμφάνιση του νεοφιλελευθερισμού στη δεκαετία του '70 ως σήμερα.

Κατά συνέπεια, αυτή η σχολή σκέψης λαμβάνει υπόψη της το πολιτικό, με την εξουσιαστική και συγκρουσιακή δυναμική του, ιδιαίτερα στις κοινωνικές συγκρούσεις μεταξύ κεφαλαίου, κοινών και φτωχών παγκοσμίως. Ξεχωρίζουν κι από τους Hardt και Negri γιατί έχουν συνείδηση της ανάγκης να κατασκευάσουμε ενεργά αυτό που απουσιάζει- ένα συλλογικό υποκείμενο του ιστορικού μετασχηματισμού που θα είναι προσανατολισμένο στα κοινά. Παρόλα αυτά, η αντικαπιταλιστική/μαρξιστική προσέγγιση στα κοινά αντιμετωπίζει ελλείψεις παρόμοιες με εκείνες που αποκαλύψαμε στη βιβλιογραφία των ψηφιακών κοινών. Οι κοινωνικο-οικονομικές διαδικασίες και αγώνες διαχωρίζονται από τις αντίστοιχες πολιτικές. Το πεδίο του κοινωνικού θεωρείται η βάση κάθε πραγματικής ιστορικής πορείας προς την επέκταση των χειραφετικών κοινών, εν αντιθέσει με τις πολιτικές επαναστάσεις (De Angelis 2012: 4, 10). Παρά τις πολιτικές ανησυχίες και τις ιδέες του για το πώς θα σχηματιστεί ένα συλλογικό υποκείμενο από κατακερματισμένα, αποδυναμωμένα και αντιφατικά άτομα, αυτό το ρεύμα δεν έχει συλλάβει και προτείνει μια ισχυρή μορφή αντι-ηγεμονίας προσαρμοσμένη στην εποχή μας και στα κοινά. Εξ ου και η ανάγκη να εμβαθύνουμε στη σύγχρονη πολιτική θεωρία και πρακτική - τη δημιουργική αυτενέργεια των σύγχρονων δημοκρατικών κινήματων.

Η αφετηρία των συγγραφέων είναι ότι οι ταξικοί αγώνες των εργαζομένων – στους οποίους εντάσσουν όχι μόνο τη μισθωτή και τη βιομηχανική εργασία, αλλά και μια πιο εκτεταμένη ομάδα άμισθης και αγροτικής εργασίας - διαμορφώνουν τις κρίσεις του κεφαλαίου, εντείνοντας τις αντιφάσεις και τις ανισορροπίες του. Εξ ου και η επαναστατική τους δύναμη (MNC 2009: 2). Οι εξεγέρσεις των εργατών κατά της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης και των καταμερισμών της εργασίας αντιπαλεύουν και ανατρέπουν τις κυρίαρχες μορφές του καπιταλισμού στα διαφορετικά ιστορικά του στάδια, προκαλώντας αντιδράσεις εκ μέρους των ελίτ και επιφέροντας συστημικές μεταμορφώσεις.

Οι πολλαπλές οικονομικές και πολιτικές κρίσεις τα τελευταία χρόνια αποκαλύπτουν ότι το κράτος και η καπιταλιστική αγορά διαχειρίστηκαν τα «δύο μεγάλα κοινά», την εργασία και το οικοσύστημα του πλανήτη, με καταστροφικό τρόπο, εμποδίζοντας την

κοινωνική αναπαραγωγή της πλειοψηφίας. Προτείνουν έτσι μια «συντακτική προοπτική» για τους κοινωνικούς αγώνες. Αυτή θα έθετε σε εφαρμογή συλλογικές εναλλακτικές οι οποίες θα εξασφάλιζαν την κοινωνική αναπαραγωγή με όρους κατοικίας, εργασίας και εισοδήματος πέρα από τις παρούσες καπιταλιστικές μορφές και ενάντια σε αυτές. Όταν οι κοινότητες μπορούν να αναπαραχθούν συλλογικά, έχουν μια μεγαλύτερη δυνατότητα να ριζοσπαστικοποιήσουν τους αγώνες τους.

Ένα μεγάλο μέρος της εξουσίας του κεφαλαίου έγκειται στην ικανότητά του να τρομοκρατεί τους ανθρώπους με την ιδέα ότι είναι αδύνατο να οργανώσουν την παραγωγή και την αναπαραγωγή των μέσων διαβίωσής τους έξω από τα κυκλώματα της αγοράς. Η πολιτική σημασία των κοινών για τους αντικαπιταλιστές βρίσκεται στην ικανότητά τους να καταδείξουν στην πράξη ότι άλλοι τρόποι οργάνωσης της κοινωνικής ζωής και της αναπαραγωγής είναι όχι μόνο εφικτοί αλλά υπάρχουν ήδη και είναι αποτελεσματικοί (Caffentzis 2010: 25).

Ωστόσο, υπάρχει κάτι βαθιά αντιπολιτικό σε αυτή την έντονα ανταγωνιστική-αντικαπιταλιστική στάση απέναντι στα κοινά. Εντοπίζεται στην προβληματική επιθυμία να εξαλειφθεί κάθε αμφισημία και να χαραχθεί μια αυστηρή, ξεκάθαρη και πάγια διαχωριστική γραμμή μεταξύ καπιταλιστών και αντικαπιταλιστών. Η πολιτική της αντι-ηγεμονίας προχωρά στην αβέβαιη και επίπονη πορεία της μέσα από την πολυπλοκότητα, τη ρευστότητα και τον υβριδισμό, διατυπώνοντας ένα λόγο που μπορεί να μιλήσει στην κοινωνία συνολικά, με τρόπους που μπορούν να αξιοποιήσουν την αμφισημία και την απροσδιοριστία έτσι ώστε να μετασηματίσουν τους συνήθεις τρόπους με τους οποίους βλέπουμε και σκεφτόμαστε τα πράγματα.

Το αντιπολιτικό πνεύμα με το οποίο κατανοεί τα κοινά ο «αυτόνομος μαρξισμός» γίνεται πιο έντονο στα γραπτά του Massimo De Angelis, τα οποία ενστερνίζονται μια αντίληψη περί κοινωνικής επανάστασης που ευθυγραμμίζεται με τον Μαρξ και αντιπαράκειται στον Λένιν. Αυτή η αντίληψη δεν συλλαμβάνει την ιστορική αλλαγή ως ένα αποτέλεσμα της κατάληψης της εξουσίας από επαναστατικές ελίτ, μέσω εκλογών ή εξέγερσης. Αντίθετα, κατανοεί τον ιστορικό μετασηματισμό ως μια μακροπρόθεσμη διαδικασία που επιφέρει «την πραγματική παραγωγή μιας άλλης μορφής εξουσίας, η οποία επομένως αντιστοιχεί σε ... μια αλλαγή στην οικονομική δομή της κοινωνίας» (De Angelis 2012: 9). Το πολιτικό παίζει δευτερεύοντα ρόλο, βασίζεται στο κοινωνικό, και έχει μια περιορισμένη ικανότητα μετασηματιστικής δράσης, αν λείπει η απαραίτητη κοινωνική βάση (De Angelis 2012: 4-8). Εκείνο που διαφεύγει από αυτή την οπτική είναι το πολιτικό εντός του κοινωνικού, δηλαδή, οι σχέσεις εξουσίας, οι ανταγωνισμοί και οι αντιστάσεις που διατρέχουν τις κοινωνικές σχέσεις, καθώς και η πολιτική διαδικασία της διαμόρφωσης και θέσπισης των κοινωνικών σχέσεων.

Με την αποπολιτικοποίηση του κοινωνικού και την ταύτιση του κοινωνικού με τα κοινά, το ρεύμα του αυτόνομου μαρξισμού αφαιρεί δύο φορές από τα κοινά την πολιτική αιχμή τους.

Πρώτον, διότι συγκαλύπτει τις ασυμμετρίες εξουσίας και τις συγκρούσεις που συγκροτούν τα πεδία των κοινών, και δεν αντιλαμβάνεται ότι πρέπει να τα οργανώσουμε πολιτικά προκειμένου να δώσουμε στα πολλαπλά υπαρκτά κοινά μια συγκεκριμένη κατεύθυνση στον ρου της ιστορίας. Δεύτερον, διότι υιοθετεί έναν εξαιρετικά ευρύ και ασαφή ορισμό των κοινών, ο οποίος εξισώνει χωρίς προϋποθέσεις τα κοινά με την κοινωνία συνολικά - τα κοινωνικά συστήματα, τις κοινωνικο-υλικές συνθήκες παραγωγής και αναπαραγωγής, ακόμη και την οικογένεια (De Angelis 2012: 10-11, 2007: 243). Η σκέψη του De Angelis οδηγείται σε ένα αδιέξοδο. Ενώ κατανοεί την επείγουσα ανάγκη μιας ηγεμονικής πολιτικής για τη δημιουργία ενός συλλογικού υποκειμένου για τα κοινά, μας αποτρέπει από το να σκεφτούμε με αυτούς τους όρους, μετατοπίζοντας το κέντρο του ενδιαφέροντός μας σε ένα «κοινωνικό σύστημα» και την ανάπτυξή του, η οποία, ωστόσο, δεν είναι ούτε αυτόματη ούτε βέβαιη. Έτσι, ο De Angelis δεν επεξεργάζεται οποιαδήποτε θεωρία για την παραγωγή αντι-ηγεμονικών υποκειμένων και σχεδίων. Με αρκετή ειλικρίνεια, αναγνωρίζει αυτήν την αποτυχία και την πολιτική στειρότητα που εμπεριέχει: «Η έκρηξη της μεσαιας τάξης ... αναδιατάσσει τις κοινωνικές σχέσεις ... και τα σύνορα της μισθολογικής ιεραρχίας που αστυνομεύονται από τους στρατούς της προκατάληψης, της πατριαρχίας και του ρατσισμού. Πώς θα πραγματοποιηθεί αυτή η έκρηξη, δεν ξέρω» (De Angelis 2010: 971).

Μετα-ηγεμονία

Η επισκόπηση των θεωριών και των πρακτικών των κοινών κατέδειξε μια βαθιά έλλειψη στρατηγικής σκέψης γύρω από κεντρικά πολιτικά ζητήματα. Αυτά έχουν καίρια σημασία για την οικοδόμηση ενός συλλογικού υποκειμένου (μιας συμμαχίας κοινωνικών δυνάμεων) που θα προωθήσει τα κοινά ως ένα εναλλακτικό κοινωνικό σύστημα και θα κερδίσει το παιχνίδι εξουσίας εναντίον των καθεστωτικών αντιπάλων του. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτό το έλλειμμα, θα αξιολογήσουμε την πολιτική θεωρία της ηγεμονίας και της μετα-ηγεμονίας και θα βασιστούμε στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα, ιδιαίτερα στον κύκλο των αγώνων του 2011, προκειμένου να ανασυνθέσουμε αυτές τις θεωρίες και τις αντίστοιχες στρατηγικές, ώστε να τις εναρμονίσουμε με την πολιτική και την λογική των κοινών.

Στην πολιτική θεωρία, η «ηγεμονία» συνιστά μια πολιτική διαδικασία που συγκροτεί ένα συλλογικό υποκείμενο το οποίο επιδίδεται σε κοινωνικοπολιτικούς αγώνες με στόχο την εγκαθίδρυση μιας νέας κοινωνικής τάξης. Η θεωρία της ηγεμονίας διαμορφώθηκε κυρίως από τα γραπτά των Gramsci, Laclau και Stuart Hall (Lash 2007: 56). Οι εννοιολογικές επεξεργασίες του Laclau αποτελούν σήμερα τη βασική αναφορά, στις πολιτισμικές σπουδές και την πολιτική θεωρία και όχι μόνο (Beasley-Murray 2010: 40). Στη σκέψη του Laclau, η ηγεμονία συναρθρώνει μια ενδεχομενική πολλαπλότητα αυτόνομων αγώνων γύρω από μια «αλυσίδα ισοδυναμίας», η οποία δημιουργεί ένα κοινό πολιτικό μέτωπο. Είναι η πολιτική διαδικασία με την οποία διαμορφώνεται ένας νέος κοινωνικός σχηματισμός μέσω ενός ανταγωνιστικού αγώνα μεταξύ του κυρίαρχου καθεστώτος και ενός ανταγωνιστικού συνασπισμού δυνάμεων ή μεταξύ ανταγωνιστικών πολιτικών σχεδίων (Laclau 2000a: 207).

Η ηγεμονία συνίσταται, πιο συγκεκριμένα, σε μια διαλεκτική μεταξύ καθολικότητας και μερικότητας, που αναγκαστικά περιλαμβάνει α) αλυσίδες ισοδυναμίας, β) κενά σημαίνοντα, γ) άνιση εξουσία και δ) αντιπροσώπευση (Laclau 2000a: 207).

Ωστόσο, οποιαδήποτε απόπειρα ανάκτησης της λογικής της ηγεμονίας για τη συγκρότηση μιας νέας κοινωνικής συμμαχίας για τα κοινά σήμερα είναι βέβαιο ότι θα συναντήσει τις αντιρρήσεις των υποστηρικτών της «μετα-ηγεμονίας» ή του «θανάτου» της ηγεμονίας. Οι τελευταίοι προβάλλουν τη θέση ότι οι σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες και τα κινήματα έχουν δημιουργήσει νέες μορφές πολιτικής οργάνωσης που ξεπερνούν τις δομές και τους περιορισμούς της ηγεμονικής πολιτικής.

Οι μετα-ηγεμονικές θεωρήσεις υποστηρίζουν ότι η συλλογική δημοκρατική αυτενέργεια σήμερα είναι οριζόντια, δηλαδή μη ιεραρχική, δικτυωμένη και πλουραλιστική, και εφαρμόζει μια προεικονιστική πολιτική που πραγματώνει εδώ και τώρα τις αξίες μιας ριζοσπαστικής δημοκρατίας που θα έρθει. Αυτές οι μορφές πολιτικής δράσης λέγεται ότι έχουν αντικαταστήσει τις παλαιότερες, ιεραρχικές μορφές δράσης μέσω πολιτικών κομμάτων, κυβερνήσεων και κινήματων. Η «μετα-ηγεμονία» μπορεί δικαιολογημένα να χρησιμοποιηθεί ως περιγραφή για ένα μεγαλύτερο εύρος σύγχρονων στοχαστών και αναλύσεων.

Τα κριτικά αντεπιχειρήματα στη μετα-ηγεμονική θέση δεν αρνούνται ότι καινούργια ή εναλλακτικά σχέδια πληθυντικής πολιτικής έχουν αναδυθεί στην αυγή του 21ου αιώνα. Ισχυρίζονται όμως ότι η ηγεμονία και η μετα-ηγεμονία δεν είναι δύο αυτοτελείς, εσωτερικά αμόλυντοι και πλήρως ανεξάρτητοι πόλοι.

Το πολιτικό επιχείρημα αυτού του κειμένου είναι ότι για να επέλθει ένας αποτελεσματικός μετασχηματισμός δεν είναι απλώς δυνατόν αλλά και επίσης απαραίτητο να συμμαχήσει η οριζόντια, αυθόρμητη και «μη-αντιπροσωπευόμενη» δράση με την κάθετη, συγκεντρωτική και αντιπροσωπευτική πολιτική. Πέρα από κάθε πρόθεση «εμπειρικής» απόρριψης της μετα-ηγεμονικής θέσης στην συνήθη μορφή της, υποστηρίζουμε ότι αρκετές διαστάσεις της ηγεμονικής πολιτικής πρέπει να διατηρηθούν από τα σύγχρονα κινήματα που επιδιώκουν τη δημιουργία αυτόνομων και ισότιμων ενώσεων που παράγουν και μοιράζονται αγαθά από κοινού. Βάσει της λογικής υπόθεσης ότι ισχυρά συμφέροντα, πλουτοκράτες και καθιερωμένες ιεραρχίες δεν θα παραδώσουν εθελούσια την εξουσία, την περιουσία και τα προνόμιά τους, θα είναι απαραίτητο, πρώτον, να πραγματοποιηθεί ένας ηγεμονικός αγώνας για την αναδιάταξη της παρούσας σύνθεσης δυνάμεων και την εγκαθίδρυση μιας διαφορετικής δομής εξουσίας που θα επιδιώξει να ελαχιστοποιήσει την κυριαρχία, τις ιεραρχίες και τους αποκλεισμούς.

Δεύτερον, ακόμα κι αν κάποιος οραματίζεται πιο ελεύθερους, πλουραλιστικούς και εξισωτικούς κόσμους, και αντιλαμβάνεται τους αγώνες για την πραγμάτωσή τους με όρους

πολλαπλών ετερόμορφων συναρμογών και όχι ως ένα ολιστικό σύστημα ή ένα ενωμένο επαναστατικό μέτωπο, ένας βαθμός ηγεμονίας ως συλλογικής ενότητας-συνοχής θα εξακολουθεί να είναι απαραίτητος για να αποφευχθούν αμοιβαία καταστροφικές συγκρούσεις και ασυμβατότητες. Αυτή θα ήταν περιττή μόνο αν κοινωνικές και ατομικές διαφορές συνενώνονταν αυθόρμητα μεταξύ τους, και καταστροφικές συγκρούσεις μπορούσαν μαγικά να αποτραπούν χωρίς μεγάλη προσπάθεια.

Τρίτον, οι σχέσεις αντιπροσώπευσης και η διαλεκτική μερικότητας/καθολικότητας, όπου μια μερική δύναμη αναλαμβάνει ένα καθολικό εγχείρημα και ομιλεί στο όνομα του συνόλου, θα αναπαράγονται σε κάθε είδους ένωση στην οποία η βούληση των πολλών δεν συμπίπτει με τη βούληση όλων. Μια τέτοια συμφωνία δεν είναι μόνο λογικά αδύνατη, αλλά και εμπειρικά απίθανη σε κοινωνίες ελεύθερων, πολύμορφων και αυτο-διαφοροποιούμενων μοναδικοτήτων όπου καμία καθολική λογική, ενιαία φύση ή ομοιογενής παράδοση δεν μπορεί να εγγυηθεί τη συλλογική σύγκλιση διαφορετικών αντιλήψεων, αξιών και επιδιώξεων στις πολιτικές αλληλεπιδράσεις.

Όμως, επιδιώκοντας την αποτελεσματική συλλογική δράση για να μετασχηματίσουμε την κοινωνία με άξονα τα κοινά δεν θα έπρεπε απλώς να ακολουθήσουμε εκ νέου και κατά γράμμα την ηγεμονική πολιτική στην εκδοχή του Gramsci ή του Laclau. Ακολουθώντας το παράδειγμα των σύγχρονων δημοκρατικών κινητοποιήσεων και εξισωτικών πρωτοβουλιών, μπορούμε να φανταστούμε και να μεταπλάσουμε την ηγεμονική πολιτική δίνοντάς της μορφές που θα ήταν, πραγματικά, μετα-ηγεμονικές στον βαθμό που θα αμφισβητούσαν και θα επεδίωκαν να ελαχιστοποιήσουν τις ιεραρχίες, τον συγκεντρωτισμό και την ομοιογένεια. Όταν ο σκοπός είναι η επέκταση του εναλλακτικού παραδείγματος των κοινών, το οποίο αυτοοργανώνεται με όρους ανοιχτότητας, ποικιλομορφίας, δημιουργικότητας και ίσης ελευθερίας, η ζυγαριά στην υβριδική πολιτική των σύγχρονων συλλογικών κινήσεων πρέπει να γέρνει ξεκάθαρα υπέρ της εξουσίας από τα κάτω, της πλουραλιστικής και συλλογικής συμμετοχής με μια αντι-ιεραρχική λογική.

(α) Η ηγεσία είναι συνώνυμο της ηγεμονίας. Ιστορικά υποδηλώνει διάφορες μορφές ασύμμετρης επιρροής, όπως η από τα πάνω καθοδήγηση των «μαζών» από μεμονωμένους ηγέτες, ο αυταρχισμός και ο πατερναλισμός. Σήμερα αποτελεί κοινή παραδοχή ότι οι ανισότητες εξουσίας δεν μπορούν να εξαφανιστούν ως δια μαγείας απλά και μόνο επειδή ένα κίνημα δείχνει να μην έχει ηγέτες. Σε διάφορους κατ' όνομα μη ιεραρχικούς οργανισμούς, επιμέρους άτομα ή ομάδες ασκούν μεγαλύτερη επιρροή στη συλλογική διαδικασία λήψης αποφάσεων βάσει του χρόνου και της αφοσίωσης που επενδύουν, της εμπειρίας που συγκεντρώνουν, της εξειδικευμένης γνώσης, του κοινωνικού τους κεφαλαίου και άλλων άνισα επιμερισμένων ικανοτήτων και δεξιοτήτων (πειθούς, σχεδιασμού, επικοινωνίας κ.λπ.). Οι ηγέτες εκκινούν καινούργιες πρακτικές, μεσολαβούν σε συγκρούσεις, προτείνουν σχέδια και κοινά οράματα, κινητοποιούν και ενσωματώνουν ομάδες, συνδέονται με άλλους οργανισμούς και, γενικά, αναλαμβάνουν καθήκοντα που τους δίνουν μια αυξημένη επιρροή

στην κατεύθυνση της συλλογικής δράσης (Dixon 2014: 175-179, della Porta & Rucht 2015: 222-229).

Η σύγχρονη συλλογική δράση έχει αναμετρηθεί με ζητήματα ασύμμετρης εξουσίας, πρώτον, αναγνωρίζοντας την παρουσία τους και, δεύτερον, επιδιώκοντας τη θέσπιση μορφών ρητής ηγεσίας που δεν αναπαράγουν συνθήκες κυριαρχίας και συμβάλλουν στο συλλογικό μοίρασμα δεξιοτήτων, γνώσης και ευθυνών. Η ανάπτυξη «μιας διαφορετικής ηγεσίας» ουσιαστικά σημαίνει μια «αδιάκοπη προσπάθεια να είμαστε *σαφείς, αναστοχαστικοί και συλλογικοί* σε ζητήματα ηγεσίας» (Dixon 2014: 186, βλ. επίσης della Porta & Rucht 2015: 223-229). Αυτά περιλαμβάνουν μια προσπάθεια αναστοχαστικής αναμέτρησης με την εξουσία και τις εντολές, την άμβλυνση κατά το δυνατόν των αυταρχικών διαστάσεων της, και έναν πειραματισμό με ποικίλα συστήματα συλλογικής «άσκησης ηγεσίας από τα κάτω» (Dixon 2014: 175-198, Rucht 2015: 66-67).

Οι σύγχρονες δημοκρατικές κοινότητες και τα κινήματα συχνά επιλέγουν μορφές «διαφοροποιημένης ηγεσίας», οι οποίες βασίζονται στα διαφορετικά διανοητικά χαρακτηριστικά, τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντα που έχει η καθεμία. Έτσι, αναθέτουν ρητά συγκεκριμένα καθήκοντα σε συγκεκριμένους ανθρώπους, τα οποία εμπεριέχουν ειδικές υποχρεώσεις και αρμοδιότητες (Rucht 2015: 66-67, della Porta & Rucht 2015: 222-231). Δημοκρατικές συλλογικότητες τείνουν, επίσης, να εναλλάσσουν εκείνα τα καθήκοντα που χρειάζεται να ανατεθούν σε επιμέρους πρόσωπα ή ομάδες, όπως τα καθήκοντα επικοινωνίας με το κοινό ή οργάνωσης και συντονισμού, ώστε να τα μεταμορφώσουν σε εμπειρίες μέσα από τις οποίες η εξουσία και η γνώση μοιράζεται από κοινού. Με αυτό τον σκοπό, και μέσω της εκπαίδευσης και της εναλλαγής στην άσκηση των καθηκόντων, ενθαρρύνουν το μοίρασμα των δεξιοτήτων. Δημιουργούν χώρους όπου οι άνθρωποι ανταλλάσσουν γνώσεις σχετικά με την πολιτική και την κοινωνία, αναπτύσσοντας αναλυτικά πλαίσια κατανόησης. Προωθούν τη συλλογική «ενδυνάμωση» συμπεριλαμβάνοντας άτομα σε καθήκοντα αυξημένης δυσκολίας, μέσω των οποίων νέα και τακτικά μέλη αποκτούν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση σχετικά με τις ικανότητές τους και αποκτούν νέα δεξιότητες, συνειδητοποιώντας έτσι «ότι έχουν την δύναμη και την ικανότητα να φέρουν την αλλαγή» (Dixon 2014: 190-196, βλ. επίσης della Porta & Rucht 2015: 231).

Η «κατανεμημένη ηγεσία» εμφανίζεται επίσης στα «συστήματα δικτύων» αρκετών κινητοποιήσεων σήμερα (Nunes 2014: 33-40). Σε αυτά τα δίκτυα, συγκεκριμένοι «κόμβοι» δρώντων και ομάδων τείνουν να καταλάβουν κεντρικές θέσεις καθώς συνδέονται με περισσότερους κόμβους και παράγουν έναν αισθητό αντίκτυπο. Παρόλα αυτά, οι ηγέτες «είναι κάθε στιγμή πολλοί, διαφορετικών ειδών, σε διαφορετικές κλίμακες και επίπεδα, και κατ' αρχήν οποιοσδήποτε μπορεί να καταλάβει αυτή τη θέση» (Nunes 2014: 33). Η κατανεμημένη ηγεσία μπορεί να έρθει από οποιονδήποτε και από παντού. Οι κόμβοι μπορούν να αυξηθούν ή να μειωθούν, και νέοι δεσμοί μπορούν να εμφανιστούν και να «ηγηθούν». Κατά συνέπεια, τα σύγχρονα δίκτυα-κινήματα δεν είναι τελείως οριζόντια. Αλλά μπορούν

να γίνουν πιο εξισωτικά και δημοκρατικά όταν μοιράζουν την εξουσία πιο ομοιόμορφα και παραμένουν ανοιχτά σε νέες πρωτοβουλίες και κόμβους (Nunes 2014: 35, 39).

Κατά συνέπεια, η σύγχρονη οριζοντιότητα δεν είναι μια συνθήκη η οποία έχει οριστικά επιτευχθεί και στην οποία οι ιεραρχίες έχουν πλήρως εξαλειφθεί. Συνιστά, μάλλον, έναν ορίζοντα και μια κανονιστική αρχή για την οποία τα εξισωτικά κινήματα αγωνίζονται αέναα μέσω του κριτικού αναστοχασμού, των πολιτικών διαδικασιών και πειραμάτων που αντιμάχονται την κυριαρχία, και εργάζονται για να ελαχιστοποιήσουν ή, τουλάχιστον, να ελέγξουν κάθε συγκέντρωση εξουσίας στις τάξεις τους. Ο εσωτερικός τους αγώνας ενάντια στην ανισότητα εξελίσσεται μέσω της δημιουργίας χώρων συνεχούς αναστοχασμού στους οποίους συζητούνται ανοιχτά ζητήματα επιβολής και επιρροής, και η αδικαιολόγητη αυθεντία ατόμων και ομάδων αμφισβητείται εμπράκτως. Αυτή είναι μια «αγωνιστική οριζοντιότητα» που αντιτίθεται σε οργανωτικές λογικές όπως εκείνες του Gramsci ή τον Laclau, οι οποίες βασίζονται στον συγκεντρωτισμό, την ιεραρχική κατεύθυνση και την ασύμμετρη εξουσία.

(β) Η αντιπροσώπευση βρίσκεται στον πυρήνα της ηγεμονίας, τόσο στην πολιτική του Gramsci, η οποία ανυψώνει το Κόμμα στον σύγχρονο Ηγεμόνα, όσο και στο σχήμα του Laclau, στο οποίο «μερικότητες..., χωρίς να παύουν να είναι μερικότητες, αναλαμβάνουν μια λειτουργία καθολικής αντιπροσώπευσης. Εδώ βρίσκεται η ρίζα των ηγεμονικών σχέσεων» (Laclau 2000b: 56). Η ηγεμονική αντιπροσώπευση βασίζεται στην άσκηση άνισης εξουσίας πάνω στους άλλους (Laclau 2000a: 208). Αυτή η αποδοχή της πολιτικής αντιπροσώπευσης συγκρούεται κατά μέτωπο με την ευρέως διαδεδομένη δυσπιστία προς την αντιπροσωπευτική πολιτική που χαρακτηρίζει πολλούς σύγχρονους πολίτες και ακτιβιστές (βλ. π.χ. Tormey 2015, Sitrin & Azzelini 2014). Έτσι, οι δημοκρατικές εξεγέρσεις του 2011, από την Αραβική Άνοιξη μέχρι τους Ισπανούς Indignados και από τους Έλληνες Αγανακτισμένους μέχρι το κίνημα 'Occupy Wall Street', είχαν την τάση να αντιτίθενται στην πολιτική αντιπροσώπευση γενικά, και παράλληλα στην κομματική στράτευση, τις μόνιμες ιεραρχίες, τις παγιωμένες ιδεολογίες και τους επαγγελματίες πολιτικούς. Ενάντια σε όλα αυτά, αυτοοργανώθηκαν σε δημόσιους χώρους και επινόησαν διαδικασίες συναινετικής αυτοκυβέρνησης, οι οποίες ήταν προσιτές σε καθημερινούς ανθρώπους (βλ. π.χ. Giovanopoulos & Mitropoulos 2011, Graeber 2012).

Εάν αντιπροσώπευση «σημαίνει το να καθιστούμε παρόν υπό μία έννοια κάτι που κυριολεκτικά ή εμπειρικά δεν είναι παρόν» σύμφωνα με την ανάλυση-ορόσημο της Hannah Pitkin (1972: 8-9), τότε οι συνελεύσεις των Ισπανών «Αγανακτισμένων» και του κινήματος «Occupy Wall Street» πρόβαλαν στην πραγματικότητα αξιώσεις αντιπροσώπευσης και εισήγαγαν διαδικασίες αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης. Ταυτόχρονα, όμως, αμφισβήτησαν τις κυρίαρχες μορφές πολιτικής αντιπροσώπευσης στις φιλελεύθερες δημοκρατίες. Εκείνο που προσδιορίζει τις τελευταίες είναι η εγκαθίδρυση μιας «μόνιμης και θεσμοθετημένης βάσης εξουσίας» (Alford 1985: 305), η οποία διαχωρίζει τους πολιτικούς αντιπροσώπους από τους αντιπροσωπευόμενους και τους απελευθερώνει από τις άμεσες

πίσεις των ψηφοφόρων τους (Alford 1985: 305, Brennan & Hamlin, 1999). Αυτό το κέντρο εξουσίας, το οποίο περιλαμβάνει τη βουλή και ολόκληρο τον κυβερνητικό μηχανισμό του σύγχρονου κράτους, καθιερώνει σταθερούς διαχωρισμούς και ιεραρχίες μεταξύ των πολιτών και των αντιπροσώπων τους στο πολιτικό σύστημα. Κατά συνέπεια, οι αντιπρόσωποι καταλήγουν να ασκούν κυριαρχική εξουσία επί των αντιπροσωπευόμενων.

Τα δημοκρατικά «κινήματα των πλατειών» του 2011 στράφηκαν ενάντια ακριβώς σε αυτή την «ηγεμονική αντιπροσώπευση», τον θεσμοθετημένο διαχωρισμό και την κυρίαρχη εξουσία των αντιπροσώπων. Το 2011 οι καταυλισμοί της αντίστασης στις πλατείες προσπάθησαν να ανοίξουν την πολιτική λαϊκή αντιπροσώπευση στους απλούς πολίτες καταρρίπτοντας τα εμπόδια στη συμμετοχή και τη συλλογική διαβούλευση. Η επιλογή να συσταθούν λαϊκές συνελεύσεις σε δημόσιους χώρους, όπως πλατείες και δρόμους, σε αντιδιαστολή με τη λήψη αποφάσεων κεκλεισμένων των θυρών, αναδεικνύει την επιθυμία για δημοσιότητα, διαφάνεια και ελεύθερη πρόσβαση της πολιτικής εξουσίας σε όλους (Nez 2012: 131). Η συμπεριληπτική ανοιχτότητα καλλιεργήθηκε περαιτέρω στο ποικιλόμορφο πλήθος μέσω της απόρριψης των ιδεολογικών αγκυλώσεων και των προκατασκευασμένων προγραμμάτων. Οι συνελεύσεις απηύθυναν έτσι ένα κάλεσμα σε όλους τους πολίτες πέραν πολιτικών παρατάξεων (Stavrides 2012), αρθρώνοντας έναν ανοιχτό λόγο που μπορούσε να χωρέσει ένα ευρύ φάσμα διαφορών. Οι κατειλημμένες πλατείες ανασχηματίστηκαν σε «χώρους για να κάνουμε πολιτική χωρίς πολιτικούς, χώρους χωρίς χρήματα, ηγέτες και εμπόρους» διαθέσιμους στους απλούς πολίτες, τους φτωχούς, τους μη-ειδικούς και τους περιθωριοποιημένους (Dhaliwal 2012: 263).

Οι διαδικασίες της συλλογικής διαβούλευσης που εφήρμοσαν φανέρωσαν αυτή τη θέληση για ανοιχτότητα και διακήρυξαν την κυριαρχία της δύναμης των πολλών έναντι της εξουσίας των ελίτ. Για να αποκλεισθεί η άσκηση κυριαρχικής εξουσίας από οποιοδήποτε στέλεχος ή κλειστό σώμα ατόμων που λαμβάνει αποφάσεις, οι συνελεύσεις των «Αγανακτισμένων» και του κινήματος «Occupy Wall Street» το 2011-2012 επέβαλαν δεσμευτικές εντολές και εναλλαγή καθηκόντων στους εκπροσώπους, τους συντονιστές των συζητήσεων και τις ειδικές ομάδες εργασίας. Επίσης έθεσαν αυστηρά χρονικά όρια στους ομιλητές, και χρησιμοποίησαν συστήματα εναλλαγής και κλήρωσης για να καταναείμουν το δικαίωμα της ομιλίας στις συνελεύσεις. Οι ευέλικτες, συλλογικές και εξισωτικές πρακτικές της λήψης αποφάσεων που θεσμοθέτησαν προσπάθησαν να αποτρέψουν την επιβολή και την κυριαρχία επιμέρους ατόμων ή κλειστών ομάδων λήψης αποφάσεων (Nez 2012: 132-134, Giovanopoulos & Mitropoulos 2011: 52-66, 113, 333, Lorey 2014: 50-55).

Η αντιπροσώπευση ως αυτή που «καθιστά παρόν» κάτι που «δεν είναι κυριολεκτικά ή πραγματικά παρόν» παραμένει ενεργή στις συμμετοχικές ή άμεσες δημοκρατίες. Εκείνο που ουσιαστικά διακρίνει τις αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες δεν είναι απλά ο πιο ενισχυμένος πολιτικός ρόλος που ανατίθεται στους αντιπροσώπους αλλά η εγκαθίδρυση μιας «μόνιμης και θεσμοθετημένης βάσης εξουσίας (Alford 1985: 305), η οποία επιτρέπει

στους πολιτικούς αντιπρόσωπους να διαχωριστούν από τους αντιπροσωπευόμενους και τους αποδεσμεύει από τις άμεσες πιέσεις των πολιτών που τους ψήφισαν δίνοντάς τους ένα αξίωμα με εξασφαλισμένη θητεία (Alford 1985, Manin 1997: 9).

Καθώς αντιτίθενται σε αυτή την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, οι συμμετοχικές δημοκρατίες εξαλείφουν κάθε μόνιμη διάκριση μεταξύ εξουσιαστών και εξουσιαζόμενων, παρέχοντας τη δυνατότητα σε όποιον/α το επιθυμεί να συμμετάσχει στην πολιτική διαβούλευση, τη σύνταξη νόμων, τη διοίκηση και την επιβολή του νόμου για συλλογικά ζητήματα. Η συλλογική αυτοκυβέρνηση γίνεται κατ'αρχήν υπόθεση των κοινών πολιτών, *του καθενός και της καθεμίας*. Ωστόσο, διακρίνεται από τη δημοκρατία του Ρουσσώ καθώς η κυρίαρχη εξουσία δεν ασκείται από έναν ενιαίο *δήμο* που βρίσκεται συγκεντρωμένος στην ολότητά του. Διακρίσεις ανάμεσα στον λαό και μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνώμενων παραμένουν, και ο *δήμος* δεν είναι ποτέ συνολικά παρών σε κάποιον πολιτικό θεσμό. Μόνο ένα εναλλασσόμενο μέρος της κοινωνίας συμμετέχει καθημερινά στους διάφορους χώρους και θεσμούς αυτοδιαχείρισης, όπως ελεύθερα επιλέγει. Η πολιτική αντιπροσώπευση δεν εξαλείφεται. Αλλά θεσμοθετημένοι μηχανισμοί όπως η κλήρωση, η εναλλαγή στα αξιώματα, η θητεία περιορισμένου χρόνου, η αυξημένη λογοδοσία και η τυχαία εναλλαγή των συμμετεχόντων σε συλλογικές συνελεύσεις εναντιώνονται στην παγίωση σταθερών διακρίσεων μεταξύ εξουσιαστών και εξουσιαζόμενων, ειδικών κυβερνώντων και απλών ανθρώπων.

Οι μηχανισμοί της «κοινής» αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης εντοπίζονται επίσης σε πολλούς τύπους σύγχρονων κοινών, όπως στα ψηφιακά κοινά του ανοιχτού κώδικα ομότιμης παραγωγής, τη Wikipedia, και τις ανοιχτές συνελεύσεις των κινημάτων του 2011. Αυτά μπορούν να εκληφθούν ως μια τεράστια προσπάθεια να ενεργοποιηθεί μια πολιτική λογική των κοινών σε κεντρικούς δημόσιους χώρους και κυρίαρχους θεσμούς, ανοίγοντας την πρόσβαση στην πολιτική εξουσία σε όλους τους απλούς πολίτες και αμφισβητώντας την κυριαρχία των χρημάτων και των επαγγελματιών πολιτικών. Η αντίθεση στην αντιπροσωπευτική πολιτική και την κυριαρχία των αγορών πήγαιναν χέρι χέρι με την προσπάθεια να συμμετέχουν «απλοί και κοινοί άνθρωποι» (Dhaliwal 2012: 265), εξαλείφοντας άτυπα και θεσμικά εμπόδια στη συμμετοχή τους στην άσκηση της κυρίαρχης εξουσίας και παλεύοντας για την αύξηση του «κοινοτικού ελέγχου» πάνω σε ολόκληρο το κοινωνικό σύστημα (Dhaliwal 2012: 266). Η πρόθεση να καταστεί κοινή η δημοκρατική αντιπροσώπευση γινόταν επίσης εμφανής στον τρόπο που ρυθμιζόνταν οι πρακτικές της διακυβέρνησης. Αυτές απέβλεπαν στο να επιβάλουν την εξουσία «οποιοδήποτε άτομο, οποτεδήποτε επιθυμεί» ενάντια στην ηγεμονία των ηγετών, των ελίτ, των κυρίαρχων αντιπροσώπων και ενός ομοιογενούς λαού, που οφείλει να είναι μαζικά παρών. Κατά συνέπεια, αυτή η μορφή συλλογικής αυτοκυβέρνησης, η οποία βασίζεται σε μια διαδικασία που *κοινοποιεί την πολιτική αντιπροσώπευση και τη διακυβέρνηση*, προεικονίζει μια δημοκρατία των κοινών ή μία «κοινή δημοκρατία»: το πολιτικό καθεστώς των κοινών.

(γ) Η ενότητα, η κατασκευή μιας συλλογικής ταυτότητας, και η συγκέντρωση δύναμης για «να κατακτήσουμε το κράτος» αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ηγεμονικής πολιτικής (Laclau 2000a: 207-212, 301-303, Gramsci 1971: 152-3, 181-2, 418). Σποραδικές, πληθυντικές, διεσπαρμένες πρωτοβουλίες και «ανοργάνωτες» εκρήξεις συλλογικής πολιτικοποίησης μπορούν να είναι αποτελεσματικές στην αντιμετώπιση συγκεκριμένων ζητημάτων, μπορούν να πιέσουν για αλλαγές στο πολιτικό σύστημα και να δράσουν ως καταλύτες για έναν μακροπρόθεσμο μετασχηματισμό. Τα τελευταία χρόνια, όμως, εξισωτικά κινήματα προχώρησαν στο χτίσιμο ευρύτερων συνασπισμών, απευθύνθηκαν στην κοινωνία συνολικά, κατασκεύασαν συλλογικές ταυτότητες και επεδίωξαν να συγκεντρώσουν αρκετή ισχύ ώστε να αλλάξουν την κρατούσα ισορροπία δυνάμεων. Το κίνημα «Occupy Wall Street», οι Ισπανοί και οι Έλληνες Αγανακτισμένοι, μαζί με μια πληθώρα αντιεξουσιαστικών ομάδων στις Η.Π.Α. και αλλού, αποτελούν τέτοια παραδείγματα.

Οι συγκεκριμένες μορφές πολιτικής δραστηριοποίησης από τα κάτω συνέκλιναν γύρω από κοινούς σκοπούς, πρακτικές και σημαίνοντα (όπως «το 99%» και «ο λαός»). Συντόνισαν τη δράση τους με επίκεντρο συγκεκριμένους «κόμβους» (όπως η πλατεία Puerta del Sol στη Μαδρίτη ή το πάρκο Zuccotti στη Νέα Υόρκη). Προσπάθησαν να επικοινωνήσουν με ευρύτερους τομείς του πληθυσμού που είχαν θιγεί από τη νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση. Επεδίωξαν να συνασπίσουν μια ποικιλία δρώντων. Εξέφρασαν προσδοκίες για βαθιά κοινωνικοπολιτική αλλαγή (για «πραγματική δημοκρατία», «παγκόσμια δικαιοσύνη», κ.λπ.). Και ήρθαν αντιμέτωπες με κυρίαρχες δομές εξουσίας, αντιπαρατάσσοντας πλήθη ανθρώπινων σωμάτων και δικτυωμένων ενεργειών (Prentoulis & Thomassen 2012, Dean 2012: 207-250, Giovanopoulos & Mitropoulos 2011: 274-340). Έτσι, ιδιοποιήθηκαν ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ηγεμονίας συνδυάζοντάς τα με τη μη-ηγεμονική οριζοντιότητά τους– την αντίθεσή τους σε σταθερές ιεραρχίες και την άσκηση εξουσίας από τα πάνω προς τα κάτω.

Παρόλα αυτά, οι σημερινές υβριδικές μορφές οριζοντιότητας κινούνται πράγματι πέραν της ηγεμονίας στον βαθμό που συνηγορούν υπέρ του πλουραλισμού, του εξισωτισμού και της αποκέντρωσης, και αναζητούν νέες μορφές ενοποίησης και κοινότητας πέρα από το ηγεμονικό καλούπι. Καταρχάς, η ίδια η ποικιλομορφία και η ανοιχτότητα λειτούργησαν ως αρχές ενότητας σε οριζόντιες κινητοποιήσεις όπως το Κίνημα για Παγκόσμια Δικαιοσύνη στα τέλη του 20ου και τις αρχές του 21ου αιώνα, και το Occupy Wall Street πιο πρόσφατα. Το Occupy Wall Street αναγνώρισε τον εαυτό του ως ένα «κίνημα αντίστασης από ανθρώπους διαφόρων ... πολιτικών καταβολών» (Harcourt 2011). «Προσπαθούμε να οικοδομήσουμε ένα κίνημα όπου τα άτομα και οι ομάδες θα έχουν την αυτονομία να κάνουν αυτό που έχουν ανάγκη να κάνουν και να επιλέξουν τις μάχες που έχουν ανάγκη να επιλέξουν» (Marom στο Klein & Marom 2012).

Στο πνεύμα της ηγεμονίας, οι προηγούμενοι αγώνες επεδίωξαν, πράγματι, να υπερβούν την πλήρη διάσπαση και τον «αυθορημητισμό» συνασπίζοντας ευρείες συμμαχίες που απέβλεπαν

σε μετασχηματισμούς μεγάλης κλίμακας (Dixon 2014: 4,-5, 118-119, 140, 221, Dean 2012: 207-250, Giouvanopoulos & Mitropoulos 2011: 274-340). Αλλά ο τρόπος συντονισμού τους καθορίστηκε από τις αξίες της ποικιλομορφίας και πολυφωνίας που προέτασσαν, αντιτιθέμενοι σε τάσεις ομογενοποίησης και κλεισίματος. Ο *ανοιχτός πλουραλισμός* επιδιώχθηκε σταθερά μέσω μιας πληθώρας κανόνων, ηθικών πρακτικών και οργανωτικών επιλογών.

Η δημιουργία *ανοιχτών χώρων σύγκλισης* για συλλογική διαβούλευση και συντονισμό αποτελεί μια σημαντική πρακτική για την προώθηση της πολυμορφίας (Juris 2005, Nez 2012: 131-134). Οι Αγανακτισμένοι και το κίνημα «Occupy Wall Street» το 2011 αποτελούν, πάλι, χαρακτηριστικά παραδείγματα. Οι λαϊκές τους συνελεύσεις σε πλατείες και δρόμους ήθελαν να λειτουργήσουν σαν «μια πολύ μεγάλη ομπρέλα» κάτω από την οποία άτομα και ομάδες μπορούν να δρουν αυτόνομα «ενώ την ίδια στιγμή είναι αλληλέγγυοι με κάτι πολύ ευρύτερο και εκτεταμένο ... [το οποίο] συνδέει όλους αυτούς τους αγώνες» (Klein & Marom 2012). Επιπλέον, οι συνελεύσεις αποκήρυξαν τις ιδεολογίες και τους αυστηρούς προγραμματικούς ορισμούς ώστε να απευθυνθούν σε όλους τους πολίτες στην ποικιλομορφία τους (Harcourt 2011, Dhaliwal 2012: 265).

Η ανοιχτότητα και ο πλουραλισμός στις κοινότητες δράσης αναπτύσσονται περαιτέρω μέσω μιας συγκεκριμένης πολιτικής κουλτούρας που καλλιεργείται συνειδητά σε αντιεραρχικές οργανώσεις και ακτιβιστικούς χώρους στις μέρες μας. Αυτή η κουλτούρα προάγει την ανεκτικότητα, τον κριτικό σεβασμό στις διαφορές, την ευγένεια, μια χαλαρή ατμόσφαιρα συζήτησης, και μια πολιτική ανοιχτή στο συναίσθημα. Καλλιεργεί σχέσεις φροντίδας και αγάπης ανάμεσα σε διαφορετικούς ανθρώπους που αγωνίζονται από κοινού παρά τις διαφορές τους (Dixon 2014: 90, 228-229, della Porta & Rucht 2015: 206, 211).

Η *δικτυακή μορφή* που συναντάται ευρέως στον δημοκρατικό ακτιβισμό σήμερα είναι επίσης καταλυτική για την προώθηση της πολυμορφίας, της ανοιχτότητας και της αποκέντρωσης. Οι Hardt και Negri (2004) επικεντρώθηκαν στο «διάσπαρτο δίκτυο», το σώμα του σύγχρονου «πλήθους», το οποίο αναδύεται τόσο στη «βιοπολιτική εργασία» όσο και σε διάφορες στιγμές αντίστασης στην εξουσία της αυτοκρατορίας κατά τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, από τις διαμαρτυρίες του 1999 στο Σιάτλ μέχρι τις δημοκρατικές εξεγέρσεις του 2011. Τα «κατανεμημένα» δίκτυα αποτελούνται από διαφορετικές μονάδες, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους σαν κόμβοι ενός πολύπλοκου ιστού. Οι συνδέσεις διευρύνονται οριζόντια, χωρίς κανένα συγκεκριμένο κέντρο εντολών και καθορισμένα όρια. Οι διαφορετικοί κόμβοι μπορούν να επικοινωνούν μεταξύ τους άμεσα, παρακάμπτοντας τους κεντρικούς κόμβους, ενώ νέοι κόμβοι μπορούν να προστίθενται χωρίς να υπάρχουν εκ των προτέρων όρια. Τα διάσπαρτα δίκτυα καθιστούν δυνατό έναν χαλαρό συντονισμό μεταξύ ομάδων και ατόμων που δεν χρειάζεται να υποτάξουν τις διακριτές τους ταυτότητες σε μια γενικότερη συλλογική ταυτότητα ή έναν ηγεμονικό φορέα, ενώ εγγράφονται στο ίδιο δίκτυο επικοινωνίας και δρουν από κοινού. Τα ευέλικτα δίκτυα μπορούν να συντονίσουν τη δράση μέσω της αυτόνομης

συνεισφοράς μιας ανοιχτής πολλαπλότητας, η οποία μπορεί έτσι να συνεργάζεται χωρίς κεντρική ηγεσία, αντιπροσώπευση και ομοιόμορφες ομαδικές ταυτότητες (Hardt & Negri 2004: xiii-xv, 57, 83, 142, 208-211, 217-218, 336-340).

Σε *πείσμα* των Hardt και Negri (2004: xii-xv, 288, 336-340), οι περισσότερες υπαρκτές δικτυακές μορφές δεν είναι πλήρως οριζόντιες. Συνήθως, στα μεγάλα δίκτυα, υπάρχει ένας αριθμός υψηλά διασυνδεδεμένων κόμβων που έχουν γύρω τους μακριές αλυσίδες από άλλους κόμβους με λιγότερες διασυνδέσεις και επιρροή. Όμως, τα καταναμημένα συστήματα δικτύων δεν κυβερνώνται από σταθερές ιεραρχίες ή από μια μοναδική ηγεσία. Υπόκεινται σε μια συνεχή διαδικασία εσωτερικής διαφοροποίησης και δημιουργούν χώρο για πολλούς, εναλλασσόμενους ηγέτες «σε διαφορετικές κλίμακες και επίπεδα» (Nunes 2014: 33, βλ. επίσης ε.α., 31-33).

Τα δυναμικά συστήματα δικτύων σχηματίζουν ευέλικτους, ποικίλους συνδυασμούς διασποράς και ενοποίησης με τη μορφή σμήνους, με διαφορετικές παράλληλες τακτικές, ακόμα και με νέες μορφές πολιτικών κομμάτων. Επιπλέον, καθώς οι κόμβοι των δικτύων αυξάνονται και μειώνονται και νέοι κόμβοι μπορούν να εμφανιστούν, ο συγκεντρωτισμός παραμένει σχετικός, διάσπαρτος, αμφισβητήσιμος και μεταβλητός. Σημερινές οργανώσεις όπως η *Πλατφόρμα για τους Πλειστηριασμούς* στην Ισπανία και το *Κίνημα Passe Livre* στη Βραζιλία δείχνουν πώς ένας πιο συνεκτικός οργανωτικός πυρήνας μπορεί να συνδεθεί με μια χαλαρή ομάδα δρώντων που συμμετέχουν σε διαφορετικό βαθμό, συνθέτοντας ένα ανοιχτό «σύστημα δικτύου», το οποίο επιτρέπει τον πλουραλισμό και αντιστέκεται στον ισχυρό συγκεντρωτισμό και τις σταθερές ιεραρχίες (Nunes 2014: 29, 31-33, 39, 43, Tormey 2015: 110-115).

Κλείνοντας, στα οριζόντια σχήματα συλλογικής συνάντησης, ο *πραγματισμός* προωθεί μορφές σύγκλισης και κοινής ταυτότητας που διατηρούν την ποικιλομορφία και την ανοιχτότητα. Μια ετερογενής συναρμογή δρώντων και πρακτικών μπορεί πιο εύκολα να αποκτήσει συνεκτικότητα όταν διακυβεύονται στρατηγικοί και πρακτικοί στόχοι παρά ομαδικές ταυτότητες και καθορισμένα πολιτικά προγράμματα ή ιδεολογίες. Η συλλογική δράση μπορεί με αυτόν τον τρόπο να αποφύγει τόσο τον κατακερματισμό των «πολιτικών της ταυτότητας» όσο και τις συγκρούσεις που τείνουν να ξεσπούν όταν κλειστές ταυτότητες επιδιώκουν να αυτοεπιβεβαιωθούν. Επιπλέον, η διαρκής αλληλεπίδραση που επιδιώκει κοινούς στόχους μπορεί να οικοδομήσει μια κοινότητα πρακτικής και, μέσω αυτής, μια ταύτιση που βασίζεται στο πρακτικό πεδίο και όχι σε ένα κοινό δόγμα ή μια συλλογική παράδοση. Τέτοιες κοινότητες δράσης μπορούν να βοηθήσουν στην ελαχιστοποίηση των αποκλεισμών και να αντισταθμίσουν τις πιέσεις προς την ομοιογένεια (Hardt & Negri 2004: 86-87, 337-340, Nunes 2014: 42-44, Haiven & Khasnabish 2014: 239-240).

Οι εμπειρίες του Λατινοαμερικανικού ριζοσπαστισμού κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών προτείνουν ένα πιο συγκεκριμένο πνεύμα πραγματισμού, το οποίο μπορεί

να δημιουργήσει «πολλαπλότητες που δεν πολώνονται». Ο εποικοδομητικός πραγματισμός έγκειται εδώ στην κατανόηση της πολυπλοκότητας των σημαντικών πολιτικών ζητημάτων και την αναγνώριση διαφορετικών δυνατών πρακτικών αντιδράσεων. Οι σχετικές δράσεις και οργανωτικές μορφές θα πρέπει να είναι εξίσου πολύπλοκες, πλουραλιστικές και ευέλικτες ώστε να μπορούν να διαφοροποιούνται ανάλογα με το εκάστοτε ιστορικο-πολιτικό πλαίσιο δράσης και τις αποκλίνουσες οπτικές. Έτσι, «αποφεύγουν να υπηρετήσουν μια γενική αρχή ή συνταγή» (de Sousa Santos 2008, 266). Αυτό το πραγματιστικό πνεύμα αντιμετωπίζει μεγάλα και διχαστικά ζητήματα, όπως η σχέση ανάμεσα στο κράτος και τα κινήματα βάσης, ως ανοιχτές ερωτήσεις που καλούμαστε να απαντήσουμε ανάλογα με το εκάστοτε πλαίσιο, με διαφορετικό και πρακτικό τρόπο κάθε φορά παρά ομοιόμορφα και αφηρημένα. Η πρόσφατη ιστορία δείχνει, για παράδειγμα, ότι η αντιπαράθεση, η συνεργασία ή η μέγιστη δυνατή αποστασιοποίηση από το κράτος μπορεί να αποτελέσει την πιο ταιριαστή επιλογή σε διαφορετικές περιπτώσεις, ανάλογα με τη συγκεκριμένη κατάσταση που επικρατεί (Haiven & Khasnabish 2014: 81). Η αποδοχή της εμπειρικής «ακαταστασίας» και του υβριδισμού, μια ευέλικτη προσέγγιση προσανατολισμένη στην επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων, το ανοιχτό μυαλό και μια απροθυμία για καθολικές, δογματικές θέσεις διαμορφώνουν μια πραγματιστική οπτική, η οποία μπορεί να «από-πλώσει» στρατηγικές επιλογές, καλλιεργώντας ευρείες πλουραλιστικές συναρμογές προς το συμφέρον των πολλών. Σεβασμός στις διαφορές, κατανόηση της πολυπλοκότητας και αποδοχή της μη καθαρότητας είναι απαραίτητα στοιχεία ώστε μια πληθώρα πολιτικών χώρων, δρώντων και συμφερόντων να μπορέσουν να συγκροτήσουν μεγάλες κοινότητες δράσης και να προωθήσουν τα συμφέροντα των πολλών.

Αυτή η συνείδηση και το ήθος που εμψυχώνει έχουν διαδοθεί σήμερα στις τάξεις διάφορων «οριζόντιων» ακτιβιστών στην Ισπανία και αλλού. Μια αναδύομενη πολιτική υποκειμενικότητα προτιμάει πλέον πραγματιστικές υβριδικές πολιτικές που χρησιμοποιούν ένα ετερόκλητο μείγμα εργαλείων, συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής στην επίσημη αντιπροσωπευτική διαδικασία, έτσι ώστε οι κυρίαρχοι θεσμοί να ανοίξουν σε ένα πλήθος πολιτών και αιτημάτων που βρίσκεται έξω από αυτούς. Εξ ου και η ανάδυση νέων κομμάτων πολιτών, πολιτικών πρωτοβουλιών και δημοτικών σχηματισμών (Tormey 2015: 110-119, 149). Η αποδοχή της επιμόλυνσης, της ετερογένειας και της πολυπλοκότητας αντιτάσσεται ριζικά στις τάσεις για δογματικό κλείσιμο και ομοιογενή ενοποίηση, *ακόμα και για ενοποίηση γύρω από πρακτικές όπως η οριζοντιότητα ως στρατηγικός μονόδρομος.*

Το κυριότερο, όμως, είναι ότι αν τα υβριδικά κινήματα επιθυμούν να αποτρέψουν την «ηγεμονία της ηγεμονίας», δηλαδή την επικράτηση κάθετων ιεραρχιών που επιβάλλουν ομοιομορφία, η ζυγαριά πρέπει πάντα να γέρνει προς την κατεύθυνση της αυτοδιεύθυνσης από τα κάτω και της δημιουργίας εξισωτικών εναλλακτικών θεσμών. Κι αυτό γιατί οι περισσότερες «οριζόντιες» πρωτοβουλίες και κινητοποιήσεις σήμερα παραμένουν αδύναμες, προσωρινές και διεσπαρμένες, ενώ έρχονται αντιμέτωπες με καλά οχυρωμένους κρατικούς θεσμούς και εταιρικά ή άλλα συστημικά κέντρα εξουσίας που μπορούν εύκολα

να τις κατατροπώσουν ή να τις ενσωματώσουν (Dangl 2010, Zibechi 2010). Επιπλέον, σε κάθε συλλογική μορφοποίηση που συνδυάζει την οριζόντια συλλογική συμμετοχή «από τα κάτω» με ιεραρχικές δομές, είναι πιθανόν να αναπτυχθούν εντάσεις ανάμεσα στις δύο κατευθύνσεις λήψης αποφάσεων, από πάνω προς τα κάτω και από κάτω προς τα πάνω. Σε τέτοιες συγκρούσεις, κεντρικοί κόμβοι εξουσίας και «κάθετοι» ηγέτες μπορούν να κινητοποιήσουν την οργανωμένη τους δύναμη ή την απροκάλυπτη επιθυμία τους για εξουσία. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούν εύκολα να κερδίσουν το παιχνίδι της εξουσίας όταν αντιμετωπίζουν μία κακόφωνη και κακο-συντονισμένη πολλαπλότητα. Η πρόσφατη ιστορία των Ισπανών Podemos επανέλαβε γνωστά μαθήματα πάνω σε αυτό το ζήτημα (García 2015, Lloriente 2014).

Η σημασία της αποφασιστικής τροπής των εξισωτικών κινήματων της εποχής μας προς την οριζοντιότητα είναι κάτι που έχει κατανοηθεί από διάφορα ρεύματα της σύγχρονης θεωρίας και πράξης. Στη Βόρεια και Νότια Αμερική, για παράδειγμα, ακτιβιστικές ομάδες που πιστεύουν στην άμεση συμμετοχή και τους εναλλακτικούς θεσμούς συνδέονται τώρα με τη λογική της ηγεμονίας καθώς επιδιώκουν να χτίσουν ευρεία κινήματα για συστημική αλλαγή. Ταυτόχρονα, όμως, επιμένουν στην ανάγκη οι καθημερινοί αγώνες να ενσωματώνουν ευρύτερα κοινωνικά οράματα, και προσπαθούν να επεξεργαστούν πρακτικές που εξυπηρετούν τις καθημερινές ανάγκες αλλά επίσης καλλιεργούν εξισωτικές αξίες (Dixon 2014: 116-154, 220-229, Haiven & Khasnabish: 130, 156-157, 179).

Όλα αυτά είναι αδρά σκιαγραφήματα ορισμένων πολιτικών στρατηγικών με τις οποίες η πολιτική της ηγεμονίας στηρίζεται στην προεικόνιση και στην εξουσία της βάσης, και οι οποίες μπορούν να κατευθύνουν ολόκληρη τη διαδικασία μετασχηματισμού από τα κάτω και να διευρύνουν αποτελεσματικά την πολιτική λογική των κοινών: οριζόντια συμμετοχή, μοίρασμα, πολυμορφία και ανοιχτότητα. Οι στρατηγικές μιας «άλλης πολιτικής» αναμειγνύουν την οριζοντιότητα και την καθετότητα δίνοντας σαφή έμφαση στην πρώτη και συνδυάζοντας ετερογενείς χωρικότητες και χρονικότητες. Εδράζονται στο εδώ και τώρα, αυτόν τον κόσμο, τις επείγουσες ανάγκες του και τους καθημερινούς ανθρώπους του. Ωστόσο προσανατολίζονται επίσης προς νέους κόσμους ελευθερίας, πλουραλισμού, ανοιχτότητας και ισότητας, οι οποίοι ανήκουν στο μέλλον και απαιτούν κοπιαστικές διαδικασίες αναστοχασμού, αγώνα και επινόησης.

Μια νέα αρχή;

Οι σύγχρονες δημοκρατικές κινητοποιήσεις και ο κύκλος των δημιουργικών αντιστάσεων του 2011 ξεπερνούν την κάθετη πολιτική της ηγεμονίας στον βαθμό που γέρνουν την πλάστιγγα υπέρ της ανοιχτότητας, του εξισωτισμού και της ποικιλομορφίας στις μη-καθαρές μορφές συλλογικής δράσης που ακολουθούν. Επινοούν μορφές αντιπροσώπευσης, ηγεσίας, ενότητας, συλλογικής ταυτότητας και συγκέντρωσης δυνάμεων που προάγουν τις αξίες της οριζοντιότητας και του πλουραλισμού στο μέγιστο δυνατό βαθμό. Καλλιεργούν,

επιπλέον, ένα ήθος διαρκούς αυτοαναστοχασμού, αντιδογματικού πραγματισμού, σεβασμού στις διαφορές και ειλικρινούς προσήλωσης σε αρχές, αλλά αναγνωρίζουν ταυτόχρονα ότι η τελειότητα είναι αδύνατη. Ο καιρός θα δείξει αν αυτές οι τάσεις, που δεν είναι ακόμα πλήρως διαμορφωμένες, θα αποκρυσταλλωθούν σε κάτι πιο συμπαγές, μαζικό, μακροχρόνιο και αποτελεσματικό που θα μπορέσει να επιφέρει έναν συστημικό μετασχηματισμό στην υπηρεσία των εναλλακτικών δημοκρατικών κοινών. Βασισμένοι σε πρόσφατη και παλαιότερη ιστορική γνώση μπορούμε, όμως, εύλογα να υποστηρίξουμε ότι η ηγεμονική πολιτική των λαϊκών συμμαχιών, της ενότητας, των αγώνων για εξουσία και της εμπλοκής με κρατικούς θεσμούς μπορεί να προωθήσει -αντί να καταπνίξει- την αντεξουσιαστική, εξισωτική και πλουραλιστική πολιτική των κοινών μόνο αν μεταμορφωθεί σε βάθος και τεθεί στην υπηρεσία των τελευταίων. Αυτός είναι ο δρόμος προς τα εμπρός που άνοιξαν για μας τα κινήματα των πλατειών του 2011.

Βιβλιογραφία

Alford, C. F. (1985) 'The "Iron Law of Oligarchy" in the Athenian Polis . . . and Today', *Canadian Journal of Political Science/ Revue canadienne de science politique* 18 (2): 295-312.

Armstrong, P. (2009) *Reticulations: Jean-Luc Nancy and the networks of the political* (Vol. 27), Minneapolis: University of Minnesota Press.

Badiou, A. (2012) *The Rebirth of History. Times of Riots and Uprisings*, London & New York: Verso.

Bauwens, M. (2005b) 'The Political Economy of Peer Production', *CTheory*, <http://www.ctheory.net/printer.aspx?id=499>, accessed 20/03/2017.

Bauwens, M. (2009) 'Marx, Cognitive Capitalism and the Transition to the Commons', *Interactivist Info Exchange*, <http://interactivist.autonomeia.org/node/13285>, accessed 20/03/2017.

Bauwens, M. (2011) 'Should we worry about capitalist commons?', <https://blog.p2pfoundation.net/should-we-worry-about-capitalist-commons/2011/03/23>, accessed 20/03/2017.

Bauwens, M., Kostakis, V. (2014a) 'From the communism of capital to capital for the commons: Towards an open co-operativism', *tripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society* 12 (1): 356-361.

Bauwens, M., Kostakis, V. (2017) *Peer-to-Peer. A Manifesto for Commons Transition*, forthcoming in the *Real Utopias Series*, Wright, E.O. (ed.), New York & London: Verso.

- Beasley-Murray, J. (2010) *Posthegemony: Political Theory in Latin America*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Benkler, Y. (2006) *The Wealth of networks. How social production transforms markets and freedom*, New Haven & London: Yale University Press.
- Benkler, Y. (2011) *The Penguin and the Leviathan*, New York: Crown Business.
- Benkler, Y., Nissenbaum, H. (2006) 'Commons-based Peer Production and Virtue', *Journal of Political Philosophy* 14 (4): 394-419.
Verso.
- Bollier, D. (2008) *Viral Spiral. How the Commoners Built a Digital Republic of their Own*, New York & London: New Press.
- Brennan, G., Hamlin, A. (1999) 'On political representation', *British Journal of Political Science* 29 (1): 109-127.
- Caffentzis, G. (2010) 'The future of 'The Commons': neoliberalism's 'Plan B' or the original disaccumulation of capital?', *New Formations* 69: 23-41.
- Caffentzis, G. (2013) *In letters of blood and fire: Work, Machines, and the Crisis of Capitalism*, Oakland CA: PM Press.
- Dangl, B. (2012) *Dancing with Dynamite. Social movements and states in Latin America*, Oakland: AK Press.
- Dean, J. (2012) *The Communist Horizon*, London & New York: Verso.
- De Angelis, M. (2005) 'The New Commons in Practice', *Development* 48(2): 48-52.
- De Angelis, M. (2007) *The Beginning of History. Value Struggles and Global Capital*, London & Ann Arbor: Pluto Press.
- De Angelis, M. (2010) 'The production of commons and the "explosion" of the middle class', *Antipode* 42(4): 954-977.
- De Angelis, M. (2012) 'Crises, Movements and Commons', *borderlands (e-journal)* 22(2): 1-22.
- della Porta, D., Rucht, D. (2015) 'Power and democracy: concluding remarks', in della Porta, D., Rucht, D. (eds) (2015) *Meeting Democracy. Power and deliberation in Global Justice Movements*, Cambridge: Cambridge University Press.

Dhaliwal, P. (2012) 'Public squares and resistance: the politics of space in the Indignados movement', *Interface: a journal for and about social movements* 4 (1): 251-273.

Dixon, C. (2014) *Another Politics. Talking across today's transformative movements*, Oakland: University of California Press.

Dyer-Witherford, N. (1999) *Cyber-Marx: Cycles and Circuits of Struggle in High-Technology Capitalism*, Urbana: University of Illinois Press.

Dyer-Witherford, N. (2012) 'The circulation of the common', http://www.globalproject.info/it/in_movimento/nick-dyer-witthford-the-circulation-of-the-common/4797, accessed 20/10/2015.

Dyer-Witherford, N. (2015) *Cyber-Proletariat. Global Labour in the Digital Vortex*, London & Toronto: Pluto Press.

Federici, S. (2004) *Caliban and the Witch*, Brooklyn, NY: Autonomedia.

Federici, S. (2010) 'Feminism and the Politics of the Commons', <http://www.commoner.org.uk/?p=113>, accessed 29/03/2017. Originally published in Hughes, C., Peace, S., Van Meter, K. (eds) (2010) *Uses of a WorldWind, Movement, Movements, and Contemporary Radical Currents in the United States*, for the Team Colors Collective, Oakland: AK Press. Republished in Federici (2012) as the last chapter of the volume.

Federici, S. (2012) *Revolution at point zero. Housework, reproduction, and feminist struggle*, Oakland: PM Press & Brooklyn, NY: Autonomedia; *Common Notions* (epub). *Individualism*, London: Pluto Press.

García, A. (2015) 'El proceso constituyente de Podemos, camino hacia la verticalidad', *enlucha*, 04/01/2015, <http://goo.gl/lblBt4>, accessed 02/02/2015.

Giovanopoulos, C., Mitropoulos, D. (eds) (2011) *Δημοκρατία under construction*, Athens: A/Synecheia.

Graeber, D. (2012) *The Democracy Project. A History, a Crisis, a Movement*, London & New York: Penguin.

Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, ed. and trans. Q. Hoare and G. Nowell Smith, London: Lawrence and Wishart.

Haiven, M., Khasnabish, A. (2014) *The radical imagination*, London: Zed Books.

Harcourt, B. (2011) 'Occupy Wall Street's Political Disobedience', *The New York Times*, 13

October 2011, <http://goo.gl/HVE0RM>, accessed 02/12/ 2011.

Hardt, M., Negri, A. (2004) *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*, London: Penguin. [ελληνική έκδοση Hardt, M., Negri, A. (2011) *Πλήθος. Πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας*, μτφρ. Γ. Καραμπέλας, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.]

Juris, J. S. (2005) 'Social forums and their margins: networking logics and the cultural politics of autonomous space', *ephemera: theory & politics in organization* 5 (2): 253-272.

Klein, N., Marom, Y. (2012) 'Why Now? What's Next? Naomi Klein and Yotam Marom in Conversation About Occupy Wall Street' *The Nation*, 9 January 2012, <http://www.thenation.com/article/165530/why-now-whats-next-naomi-klein-and-yotam-marom-conversation-about-occupy-wall-street#>, accessed 17/01/2012.

Laclau, E. (2000a) 'Structure, History and the Political', in Butler, J., Laclau, E. and Žižek, S., *Contingency, Hegemony, Universality*, London & New York: Verso.

Laclau, E. (2000b) 'Identity and Hegemony', in Butler, J., Laclau, E. and Žižek, S., *Contingency, Hegemony, Universality*, London & New York: Verso.

Lash, S. (2007) 'Power after Hegemony. Cultural Studies in Mutation?', *Theory, Culture & Society* 24 (3): 55-78.

Linebaugh, P. (2008) *The Magna Carta Manifesto. Liberties and Commons for all*, Berkeley, LA: University of California Press.

Linebaugh, P. (2014) *Stop Thief! The Commons, Enclosures, and Resistance*, Oakland: PM Press.

Lloriente, D. (2014) 'Podemos: A Monolithic, Vertical, and Hierarchical Party?', tendancecoatesy.wordpress.com, 22/11/ 2014, <https://goo.gl/LFq5WP>, accessed 02/02/2015.

Lorey, I. (2014) 'The 2011 Occupy Movements: Rancière and the Crisis of Democracy', *Theory, Culture & Society* 31(7/8): 43–65.

Manin, B. (1997) *The Principles of Representative Government*, Cambridge: Cambridge University Press.

Midnight Notes Collective (2009) 'Promissory Notes: From Crisis to Commons', <http://www.midnightnotes.org/mnpublic.html>, accessed 28/03/2017.

Mouffe, C. (2005) *On the Political*, London & New York: Routledge.

Mouffe, C. (2013) *Agonistics*, London & New York: Verso.

Nez, H. (2012). 'Among Militants and Deliberative Laboratories: The Indignados', in Tejerina, B., Perugorria, I. (eds) *From Social to Political, New forms of mobilization and democratization*, Conference Proceedings, Bilbao: University of the Basque Country.

Nunes, R. (2014) *Organisation of the organisationless: Collective action after networks*, Leuphana: Mute/Post-Media Lab.

Pitkin, H. F. (1972) *The Concept of Representation*, Berkeley & London: University of California Press.

Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons*, Cambridge: Cambridge University Press.
[ελληνική έκδοση Ε. Όστομ (2001) *Η διαχείριση των κοινών πόρων*, μτφρ. Γ. Αρχοντας, Αθήνα: Καστανιώτης]

Ostrom, E. (2005) *Understanding Institutional Diversity*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Ostrom, E. (2008) 'Tragedy of the Commons', in Durlauf, S.N., Blume, L.E. (eds) *The new Palgrave dictionary of economics*, Hampshire: Palgrave.

Ostrom, E. (2010a) 'Polycentric systems for coping with collective action and global environmental change', *Global Environmental Change* 20 (4): 550-557.

Ostrom, E. (2010b) 'Beyond markets and states: polycentric governance of complex economic systems', *Transnational Corporations Review* 2 (2): 1-12.

Ostrom, E., Andersson, K. P. (2008) 'Analyzing decentralized resource regimes from a polycentric perspective', *Policy sciences* 41 (1): 71-93.

Ostrom, E., Hess, C. (eds) (2011) *Understanding Knowledge as a Commons*, Cambridge, Mass.: MIT Press.

Pitkin, H. (1972) *The Concept of Representation*, Berkeley & London, University of California Press.

Poteete, A.R., Janssen, M.A., Ostrom, E. (2010) *Working Together. Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Prentoulis, M., Thomassen, L. (2013) 'Political theory in the square: Protest, representation and subjectification', *Contemporary Political Theory* 12(3): 166-184.

Rucht, D. (2015) 'Types and patterns of intragroup controversies', in della Porta, D, Rucht, D. (eds) (2015) *Meeting Democracy. Power and deliberation in Global Justice Movements*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sitrin, M., Azzellini, D. (2014) *They can't represent us. Reinventing democracy from Greece to Occupy*, London & New York: Verso.

Stavrides, S. (2012) 'Squares in Movement', *South Atlantic Quarterly* 111 (3): 585-596.

Tormey, S. (2015) *The end of representative politics*, Cambridge: Polity.

Zibechi, R. (2010) *Dispersing power*, trans. R. Ryan, Oakland: AK Press.

A.4. Η έμφυλη διάσταση στην ΚΑΛΟ και τα Κοινά

Ομάδα Εργασίας για το φύλο

Η ομάδα εργασίας επεξεργάστηκε από κοινού την έμφυλη διάσταση στην ΚΑΛΟ και τα Κοινά.

Ζήτημα 1: Τυπική συμμετοχή (ισότιμες ποσοστώσεις μελών, εργαζομένων, διατήρηση τέτοιων διεκδικήσεων, μετέπειτα συζήτηση για αξιοκρατία)

Μας απασχόλησε το ζήτημα της ισόρροπης συμμετοχής γυναικών και ανδρών στα εγχειρήματα τόσο σε επίπεδο μελών όσο και σε επίπεδο εργαζομένων. Υπήρξε συναίνεση ως προς τη χρησιμότητα της ποσόστωσης ως μία από τις πρακτικές που μπορούν να ακολουθηθούν καθώς η ισόρροπη συμμετοχή είναι ακόμα επίδικο. Επιπλέον, τέθηκε ως προβληματισμός το ενδεχόμενο η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών σε ορισμένα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ να αντανakλά την υπερεκπροσώπηση των γυναικών σε επισφαλείς θέσεις εργασίας.

Χρησιμοποιήθηκε ως παράδειγμα μια θέση εργασίας που απαιτεί σημαντική φυσική ρώμη και προβληματιστήκαμε γύρω από την έμφυλη επιλογή εργαζομένων για τέτοιου είδους θέσεις εργασίας. Προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε πού αρχίζει και πού σταματάει η συζήτηση για το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο, καθώς θα μπορούσε ακατάλληλος για τη συγκεκριμένη θέση εργασίας να καταστεί και ένας άνδρας που είναι μικρόσωμος και αδύναμος σωματικά. Σε γενικές γραμμές, συμφωνήσαμε ότι αποτελεί σημαντική ένδειξη ισότητας η ισόρροπη συμμετοχή με βάση το φύλο/την ταυτότητα φύλου στα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ.

Επιπλέον, εξίσου σημαντικός είναι ο τρόπος με τον οποίο κατανέμονται οι αρμοδιότητες και το εάν υπάρχει έμφυλη κατανομή εργασιών σε ένα εγχείρημα ΚΑΛΟ. Με άλλα λόγια, θα πρέπει να λαμβάνεται πάντα υπόψη το ποιες θέσεις εργασίας καταλαμβάνουν άνδρες και γυναίκες μέσα σε ένα εγχείρημα ΚΑΛΟ, καθώς και με βάση ποια κριτήρια έχει γίνει αυτή η κατανομή (αν δηλαδή αναπαράγει τα έμφυλα στερεότυπα μιας συμβατικής επιχείρησης στην κατανομή των θέσεων εργασίας).

Ζήτημα 2: Εκπροσώπηση και συμμετοχή στα όργανα διοίκησης

Μία άλλη διάσταση που κρίθηκε ιδιαίτερα σημαντική είναι η ισόρροπη και ισότιμη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η δημιουργία των προϋποθέσεων ώστε να μην αποθαρρύνεται η ουσιαστική συμμετοχή γυναικών και ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων στα τυπικά όργανα διοίκησης, αλλά και στις άτυπες διαδικασίες διαβούλευσης και απόφασης. Ενδιαφέρον εύρημα είναι ότι η συμμετοχή των γυναικών στη διαδικασία των γενικών

συνελεύσεων και στη λήψη των αποφάσεων μειώνεται όσο αυξάνεται το μέγεθος (η κλίμακα) του εγχειρήματος σύμφωνα με τη σχετική έρευνα που έχει πραγματοποιήσει μέλος της ομάδας εργασίας και Υπ. Διδάκτωρ του ΑΠΘ.

Ζήτημα 3: Αμιγείς και μικτές ομάδες (εναλλακτικές ή συμπληρωματικές στρατηγικές ανάλογα με τα μέλη)

Από την προηγούμενη διαπίστωση οδηγηθήκαμε στο ερώτημα για την καταλληλότητα αμιγών ή μικτών εγχειρημάτων ως προς το φύλο και τον σεξουαλικό προσανατολισμό. Αναπτύχθηκε ένας πλούσιος προβληματισμός αναφορικά με την καταλληλότητα των δύο στρατηγικών επιλογών. Αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα αμιγών σχημάτων με όρους δημιουργίας ασφαλών χώρων, όπου δεν χρειάζεται το ίδιο το υποκείμενο να εξηγήει διαρκώς τα αυτονόητα για τη δική του πραγματικότητα. Επίσης, τέτοια εγχειρήματα έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν μια κοινότητα ενδιαφέροντος και να διαμορφώσουν επιδραστικό λόγο για τα ζητήματα των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων. Παράλληλα, είναι σημαντικό και στα μικτά σχήματα να προωθείται η ατζέντα με βάση το φύλο. Συνοπτικά, βλέπουμε τις δύο στρατηγικές ως εναλλακτικές και συμπληρωματικές και όχι ως κατ' ανάγκη ανταγωνιστικές.

Ζήτημα 4: Γλώσσα και επιδραστικότητα στην έμφυλη διάδραση

Προβληματιστήκαμε πάνω στο ζήτημα της γλωσσικής έκφρασης αποδεχόμενες τη σημασία του λόγου για τη διαμόρφωση της πραγματικότητας των έμφυλων σχέσεων. Συγχρόνως, ενώ αναγνωρίσαμε τη σημασία της αποδοχής της πολιτικά ορθής έμφυλης γλώσσας, αναρωτηθήκαμε για την επιδραστική της ικανότητα στα προνομιούχα υποκείμενα, καθότι ορισμένες φορές παρατηρείται το φαινόμενο κατά το οποίο ενώ άνδρες αποδέχονται τον αντισεξιστικό γλωσσικό κώδικα, δεν προβληματίζονται περαιτέρω αναφορικά με τα προνόμιά τους και τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονται ως μέλη εγχειρημάτων της ΚΑΛΟ.

Ζήτημα 5: Η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης

Τονίστηκε η σημασία της διαρκούς εκπαίδευσης πάνω σε ζητήματα έμφυλης καταπίεσης, ισότητας και δημοκρατίας, όχι με έναν φορμαλιστικό τρόπο, αλλά περισσότερο ως μόνιμης ανάγκης αναστοχασμού και διερεύνησης των παραπάνω ζητημάτων, καθώς και στο πλαίσιο άτυπων, βιωματικών μορφών μάθησης για την πρακτική αντιμετώπιση ζητημάτων που προκύπτουν σε εγχειρήματα της ΚΑΛΟ. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης, αναφέρθηκαν οι λεγόμενες «συνελεύσεις συναισθηματικής αποφόρτισης», ως μία καλή πρακτική, που υιοθετήθηκε από συνεργατικό εγχείρημα ψυχολόγων στην Αθήνα, για τη διαχείριση εσωτερικών του συγκρούσεων.

Τέλος, σημειώσαμε ότι η συγκεκριμένη ομάδα αποτελείται μόνο από γυναίκες και συμφωνήσαμε στη σημασία να διοργανωθεί μια διακριτή δράση για τη διερεύνηση της έμφυλης διάστασης στα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ.

Σχολιασμός-Παρατηρήσεις

Στη συζήτηση που ακολούθησε την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της ομάδας συζήτησης για το φύλο, λάβαμε σχόλια που σε ορισμένες περιπτώσεις έδειχναν την ελλιπή επεξεργασία ανάλογων ζητημάτων. Για παράδειγμα, διατυπώθηκε ο ισχυρισμός ότι η έμφυλη κατανομή των εργασιακών καθηκόντων είναι αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής του αντικειμένου εργασίας από πλευράς των γυναικών, καθώς πλέον υπάρχει ισότητα στην εκπαίδευση που λαμβάνουν τα δύο φύλα (οπότε π.χ. δεν δικαιολογείται το γεγονός πως λιγότερες γυναίκες καταλήγουν να ασχοληθούν με τομείς της τεχνολογίας ή των θετικών επιστημών). Προσπαθήσαμε να αντιτείνουμε ότι -παρά την τυπική ισότητα στην εκπαίδευση- τα ενδιαφέροντα και οι δεξιότητες των ατόμων δεν διαμορφώνονται αυτόνομα σε ένα κοινωνικό κενό, και ότι η πατριαρχία είναι ένας βαθιά ριζωμένος δομικός περιορισμός, ο οποίος δεν ανατρέπεται ούτε εύκολα ούτε γρήγορα.

Μας ασκήθηκε επιπλέον κριτική για το ενδεχόμενο ο τρόπος με τον οποίο αρθρώνουμε τις απαντήσεις μας να απομακρύνει άνδρες συμμάχους με πραγματικό ενδιαφέρον για τις έμφυλες προσεγγίσεις, στον βαθμό που επικαλούμαστε το ζήτημα του προνομίου και δηλώνουμε ευθύς εξ αρχής ότι έχει σημασία η θέση από την οποία μιλάς για το ζήτημα των έμφυλων διακρίσεων.

Ένα άλλο ερώτημα αφορούσε το ενδεχόμενο να παραβιάζεται η αρχή της αξιοκρατίας όταν υπάρχει έμφυλη ποσόστωση στη στελέχωση ενός εγχειρήματος. Σε αυτό το σημείο έγινε μία ενδιαφέρουσα συζήτηση αναφορικά με το περιεχόμενο της αξιοκρατίας, δεδομένων των διαφορετικών αφετηριών των υποκειμένων στον σύγχρονο κόσμο. Από πλευράς μας, θέσαμε συγκεκριμένα το ζήτημα της ισόρροπης συμμετοχής με βάση το φύλο ανάμεσα σε άτομα που ήδη έχουν τεκμηριώσει την καταλληλότητά τους για την ανάληψη μίας θέσης (δεν υποστηρίχθηκε δηλαδή μια αδιάκριτη επιλογή γυναικών, μόνο στη βάση του ότι είναι γυναίκες).

Επιπροσθέτως, όμως, διατυπώθηκε το επιχείρημα πως η λογική της αξιοκρατίας πολύ συχνά αναπαράγει τις υπάρχουσες ανισότητες και είναι «τυφλή» προς την προνομιούχα κοινωνική θέση ορισμένων υποκειμένων -εν προκειμένω των ανδρών- και τη διαφορετική ανατροφή τους (για παράδειγμα, η επαφή με την τεχνολογία, τις θετικές επιστήμες και την εκμάθηση χρήσης μηχανημάτων προωθείται κοινωνικά πολύ περισσότερο στους άνδρες απ' ό,τι στις γυναίκες). Έγινε αναφορά σε υπαρκτό παράδειγμα ερευνητικού εργαστηρίου για τα κοινά και την ομότιμη παραγωγή, το οποίο δραστηριοποιείται στον τομέα των σύγχρονων τεχνολογιών και των ψηφιακών κοινών, έναν τομέα στον οποίο οι γυναίκες επαγγελματίες

είναι σημαντικά λιγότερες. Το εν λόγω εγχείρημα, αναγνωρίζοντας την ανάγκη της ισότιμης συμμετοχής ανδρών και γυναικών στο εσωτερικό του, έχει αποφασίσει τα επόμενα μέλη του να είναι γυναίκες, ακόμη κι αν αυτές τυπικά δεν είναι το ίδιο «άξιες» όσο οι άντρες που θα αιτηθούν για την ίδια θέση.

Τέλος, αναπτύχθηκε ένας προσανατολισμός για τη σύνδεση φεμινιστικών προσεγγίσεων, ΚΑΛΟ και κοινών ως προς τη σημασία ανάδειξης της σφαίρας της κοινωνικής αναπαραγωγής καθώς και των επιπλέον βαρών που συχνά επωμίζονται οι γυναίκες στο πλαίσιο της ιδιωτικής/οικογενειακής τους ζωής (ανατροφή παιδιών, φροντίδα ηλικιωμένων, οικιακές εργασίες). Πράγματι, τόσο η ΚΑΛΟ όσο και τα κοινά αναδεικνύουν τη σημασία επανανοηματοδότησης της οικονομίας και της ανάδειξης του σύμπαντος των κοινωνικών αναγκών. Θεωρούμε ότι οι φεμινιστικές προσεγγίσεις στην οικονομία φωτίζουν αθέατες πλευρές και αναδεικνύουν έμφυλες κατανομές ρόλων οι οποίες προωθούν τη συζήτηση για την ΚΑΛΟ και τα κοινά, αλλά και για το ποια οικονομία θέλουμε.

Ωστόσο, θεωρούμε προβληματική μια ουσιοκρατική θεώρηση για την ΚΑΛΟ και τα κοινά ως στρατηγικών για μια θηλυκοποίηση της πολιτικής καθώς υποκρύπτει τον κίνδυνο φυσικοποίησης ορισμένων χαρακτηριστικών ως γυναικείων (π.χ. ευαισθησία, φροντίδα, συνεργατική επίλυση διαφορών).

ολοήμερο εργαστήριο

Αποανάπτυξη και βασικό καθοδικό εισόδημα

Σάββατο **18/5** 2019

Δηλώσεις συμμετοχής

<https://dipke.org>

info@dipke.org

T | I | E | S | S

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Ελλάδα

ΜΕΡΟΣ Β: ΑΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Η δεύτερη σύνθεση, το εργαστήριο «Αποανάπτυξη και βασικό καθολικό εισόδημα» έγινε το Σάββατο 18 Μαΐου 2019, στο χώρο του TIESS. Βασικός στόχος του εργαστηρίου ήταν και πάλι να φέρει σε ένα γόνιμο διάλογο ακαδημαϊκούς, ερευνήτριες και ανθρώπους από τα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ, τα κινήματα και την κοινωνία των πολιτών. Να παρουσιαστεί και να διευρυνθεί το θεωρητικό πλαίσιο, μέσω μιας διεπιστημονικής προσέγγισης. Να αναδειχθούν καλές πρακτικές και παραδείγματα. Να συζητηθούν προβληματισμοί και αντινομίες. Να παρουσιαστεί η σχέση τόσο της αποανάπτυξης όσο και του βασικού εισοδήματος με την άμεση και την αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Να διαχυθούν στην κοινωνία εκείνες οι οραματικές αφηγήσεις οι οποίες απελευθερώνουν δυνατότητες δικαιοσύνης και ελευθερίας.

Η δομή του εργαστηρίου ήταν αντίστοιχη του πρώτου. Αρχικά, ο Πάνος Πετρίδης (αποανάπτυξη, μετα-ανάπτυξη), η Χριστίνα Παπαδοπούλου (βασικό καθολικό εισόδημα) και ο Vincent Liegey (καθολικό βοήθημα αυτονομίας) επιχείρησαν να απαντήσουν με μια εισήγηση στις παρακάτω ερωτήσεις που τους είχαμε θέσει:

- Ποιο είναι το πρόταγμα της αποανάπτυξης, τι είναι το βασικό καθολικό εισόδημα και πώς αυτά μπορούν να συνδυαστούν;
- Ποιες/-οι είναι οι βασικές/-οι δρώντες στη συζήτηση; (ακαδημαϊκοί, ερευνήτριες, πρωτοβουλίες πολιτών, εγχειρήματα)
- Πώς συνδέονται αυτές οι προσεγγίσεις με τη συζήτηση για τα Κοινά και την Κοινωνική Αλληλέγγυα Οικονομία;
- Πώς συνδέονται αυτές οι προσεγγίσεις με τη φεμινιστική και την ευρύτερη οπτική του φύλου;
- Πώς συνδέεται η αποανάπτυξη με την άμεση δημοκρατία; Πώς βλέπει η σκοπιά της αποανάπτυξης τη σχέση παγκόσμιου/ τοπικού στο πεδίο του πολιτικού και της αντιπροσώπευσης;
- Ποιες δράσεις γίνονται για την προώθηση της αποανάπτυξης και μετα-ανάπτυξης διεθνώς (εμβληματικές δράσεις μεγάλων δικτύων με έμφαση στην Ευρώπη)
- Υπάρχουν ενεργά κινήματα τα οποία υιοθετούν αυτές τις προσεγγίσεις διεθνώς; Έχουν επηρεαστεί πολιτικά κόμματα από αυτήν τη συζήτηση; Αν ναι, ποια και με ποιο τρόπο;

Οι ομιλίες αποτέλεσαν τη βάση για να ανοίξει μια συζήτηση, και να οδηγηθούμε μέσω των

νέων ερωτημάτων που προέκυψαν στη συγκρότηση ομάδων εργασίας, οι οποίες εργάστηκαν παράλληλα κι έκαναν μια σύντομη παρουσίαση. Το εργαστήριο έκλεισε με την ανάδειξη νέων ζητημάτων, προβληματισμών, αλλά και προτάσεων για τη συνέχεια.

Το ολόήμερο εργαστήριο πάνω στην Αποανάπτυξη και το Βασικό καθολικό εισόδημα παρακολούθησαν περίπου 30 άτομα με ισόρροπη συμμετοχή φύλων.

Τι είναι η αποανάπτυξη;

Ακτιβιστές κυρίως από τη Γαλλία και άλλες Μεσογειακές χώρες ήδη από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας την χρησιμοποιούν ως *σλόγκαν* ενάντια στην τρέλα ενός συστήματος βασισμένου στη διαρκή μεγέθυνση και τον καταναλωτισμό (Fournier 2008). Στον σύγχρονο ακαδημαϊκό διάλογο συχνά περιγράφεται ως η *διαδικασία μετάβασης*, μέσω της σταδιακής μείωσης της παραγωγής και κατανάλωσης, προς μια ποσοτικά μικρότερη και ποιοτικά διαφορετική οικονομία, που θα σέβεται το περιβάλλον και θα στοχεύει στην κοινωνική ισότητα (Schneider et al. 2010). Στο επίπεδο των κινημάτων, αποτελεί μια έννοια που προσπαθεί να νοηματοδοτήσει την πληθώρα εναλλακτικών εγχειρημάτων αλληλέγγυας οικονομίας που αντιτίθενται στην κυρίαρχη λογική της συσσώρευσης (Demaria et al. 2013).

Η αποανάπτυξη λοιπόν είναι μια *κριτική* στην κυριαρχία του οικονομισμού και ταυτόχρονα ένα κάλεσμα για μια οργανωμένη έξοδο από την οικονομία της ανάπτυξης και το φαντασιακό της, αποτελώντας ένα *χειραφετικό πρόταγμα* προς αυτόνομες, δημοκρατικές και οικολογικές κοινωνίες (Muraca 2013).

Πηγές

Στο θεωρητικό επίπεδο, η αποαναπτυξιακή σκέψη αντλεί από μια σειρά πηγών και στοχαστών του παρελθόντος που εδώ και δεκαετίες αποδομούν την έννοια της γραμμικής προόδου, επιφυλάσσουν για τα οφέλη του παραγωγισμού και της αποδοτικότητας, και επικρίνουν τη διαρκή οικονομική ανάπτυξη, η οποία από ένα σημείο και πέρα διευρύνει τις κοινωνικές ανισότητες και επιδεινώνει τα οικολογικά προβλήματα, ενώ είναι και αντι-οικονομική (με την έννοια ότι προκαλεί περισσότερα κόστη από ότι οφέλη) (Daly 2014).

¹ Ερευνητής στο Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικολογίας του Πανεπιστημίου Φυσικών Πόρων και Βιοεπιστημών της Βιέννης.

Οικολογία

Θα αναφερθώ σε κάποιες από αυτές τις πηγές. Ας αρχίσουμε από την οικολογία και τα βιοφυσικά όρια στην ανάπτυξη. Εδώ το διακύβευμα είναι απλό: Έχουμε μια διαρκή οικονομική ανάπτυξη, που όμως βασίζεται στην εκμετάλλευση πεπερασμένων πόρων. Σήμερα χρησιμοποιούμε τους περισσότερους πόρους σε απόλυτα νούμερα στην ανθρώπινη ιστορία, ενώ υπάρχει μια γραμμική σχέση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και σχεδόν όλων των δεικτών περιβαλλοντικής πίεσης και υποβάθμισης (Steffen et al. 2007 και Krausmann et al. 2009). Χαρακτηριστικό είναι ότι η μόνη χρονιά που μειώθηκαν οι εκπομπές CO₂, έστω προσωρινά, ήταν το 2008, κατά τη διάρκεια δηλαδή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης (Friedlingstein et al. 2010). Παρά τα λόγια για πράσινη ανάπτυξη, ο καλύτερος δείκτης για την μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου είναι ... η μείωση της παραγωγής!

Η αποανάπτυξη οπότε είναι εξίσου κριτική και στην βιώσιμη ή πράσινη ανάπτυξη, λόγω κυρίως αυτού που αποκαλείται το *φαινόμενο της αναπήδησης*: ότι δηλαδή η αυξημένη αποδοτικότητα που φέρνουν οι νέες τεχνολογίες οδηγεί σε μείωση των τιμών και άρα αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης (Polimeni et al. 2015). Ό,τι εξοικονομείται δηλαδή σε ενέργεια, υλικά, ή χρόνο, επανεπενδύεται. Π.χ. τα κινητά σήμερα είναι πιο αποδοτικά ανά μονάδα, μα χρησιμοποιούμε περισσότερες συσκευές, τα αυτοκίνητα είναι καθαρότερα, μα ταξιδεύουμε περισσότερα χιλιόμετρα. Το πρόβλημα προφανώς δεν είναι στις ίδιες τις τεχνολογίες οι οποίες είναι δυνητικά πολύ χρήσιμες, αλλά στο ότι αυτές εντάσσονται σε ένα μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης. Ως αποτέλεσμα, παρόλο που σε αρκετές οικονομίες παράγονται αγαθά με μεγαλύτερη καθαρότητα (διαδικασία γνωστή ως *σχετική αποσύνδεση*), οι συνολικές οικολογικές επιπτώσεις εξακολουθούν να αυξάνονται (Ward et al. 2016).

Η αποανάπτυξη λοιπόν συνεχίζει την παράδοση της *κοινωνικής και πολιτικής οικολογίας*, η οποία βάζει στο επίκεντρο τις συγκρούσεις για την πρόσβαση και τον έλεγχο φυσικών πόρων (Robbins 2011), ενώ αντλεί επίσης από την επιστήμη των οικολογικών οικονομικών. Τα *οικολογικά οικονομικά*, εντάσσουν την οικονομική διαδικασία σε ένα ευρύτερο σύστημα που τροφοδοτείται από ενέργεια και πρώτες ύλες, και μετά τις επιστρέφει στο περιβάλλον ως απόβλητα και ρύπους. Αυτή η διαδικασία ονομάζεται και *κοινωνικός μεταβολισμός* (Haberl et al. 2011), ή η «πραγματική» πραγματική οικονομία (Kallis et al. 2009). Δεν αποτελεί εξαίρεση, αλλά μια εγγενή σχέση συνεξέλιξης μεταξύ κοινωνίας και περιβάλλοντος.

Παράλληλα, τα οικολογικά οικονομικά, και εν προκειμένω η αποανάπτυξη, ισχυρίζονται ότι

η οικονομική κοστολόγηση του περιβάλλοντος είναι ένας μόνος τρόπος αξιολόγησής του, και μάλιστα πολύ αμφισβητήσιμος. Αντιθέτως υποστηρίζουν ότι υπάρχουν πολλαπλές αξίες (όπως πολιτιστικές, πνευματικές, θεραπευτικές), οι οποίες δεν είναι άμεσα προσμετρήσιμες, όπως προσπαθούν να κάνουν οι οικονομικές αναλύσεις κόστους/οφέλους, και άρα αντιπροτείνουν τη δημοκρατικότερη λήψη αποφάσεων (Martinez-Alier 2009).

Μιας και ανέφερα την δημοκρατία, στους κύκλους της αποανάπτυξης υπάρχει μια σχεδόν καθολική υποστήριξη μιας μορφής άμεσης ή αμεσότερης δημοκρατίας (Cattaneo et al. 2012). Η μείωση της κλίμακας της οικονομίας, η χρήση κατανοητών τεχνολογικών εργαλείων και η οικειοποίηση μη εμπορικών χώρων κοινωνικής αλληλεπίδρασης αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της εμβάθυνσης της διαδικασίας εκδημοκρατισμού, όπου στόχος είναι όχι μόνο να παράγουμε και να καταναλώνουμε λιγότερα, αλλά και να το κάνουμε με έναν πιο συμμετοχικό τρόπο. Η ουσία εδώ είναι ότι δεν μιλάω απλά για ένα σύστημα λήψης αποφάσεων, αλλά για έναν διαφορετικό τρόπο κοινωνικής οργάνωσης που σχετίζεται με τα αιτήματα για ισότητα και δικαιοσύνη.

Φεμινιστική κριτική

Μια ακόμα πολύ σημαντική πηγή βασίζεται στην *φεμινιστική κριτική*, η οποία επικεντρώνει στην υποτίμηση της «αόρατης» εργασίας (τη λεγόμενη *οικονομία συντήρησης*) που αναλαμβάνουν κυρίως γυναίκες (Gibson-Graham 2008). Η λύση δεν είναι μόνο η ισότιμη ένταξη στην επίσημη εργασία, καθώς αυτό συχνά οδηγεί σε διπλή επιβάρυνση για τις γυναίκες, οι οποίες αντιμετωπίζουν τόσο τις αμειβόμενες όσο και τις μη αμειβόμενες εργασιακές ευθύνες. Χρειάζεται, επιπλέον, μια αφηγηματική αλλαγή που να ενθαρρύνει μια δίκαιη κατανομή της εργασίας σε όλους τους τομείς. Αυτή η αλλαγή είναι δύσκολο να επιτευχθεί μέσα σε ένα πλαίσιο που εστιάζει στην αύξηση του ΑΕΠ και την παραγωγικότητα. Η αποανάπτυξη, αντλώντας από τις σπουδές του φύλου, τονίζει τον ρόλο της *φροντίδας*, και άλλων λιγότερο παραγωγικών ασχολιών, όχι μόνο επειδή συνήθως δεν συμψηφίζονται στις ώρες αμειβόμενης εργασίας, αλλά και γιατί είναι θεμελιώδεις για την ουσιαστική ανάπτυξη των ανθρώπων και των κοινωνικών σχέσεων (D'Alisa et al. 2014).

Μετά-ανάπτυξη

Μια ακόμα από αυτές τις πηγές είναι και η λεγόμενη μετά-ανάπτυξη (post-development), η οποία έχει τη δική της ιστορία και έχει εξελιχθεί τις τελευταίες δεκαετίες, παράλληλα

με την αποανάπτυξη, κυρίως στις χώρες της Λατινικής Αμερικής (Escobar 2011). Η κουβέντα περί μετα-ανάπτυξης ήρθε ως αποτέλεσμα στα αδιέξοδα που έφερε η κουλτούρα της ανάπτυξης στις χώρες αυτές και έχει έντονα *αντι-αποικιοκρατικό* χαρακτήρα. Η μετα-ανάπτυξη θεωρεί ότι τόσο η έννοια της ανάπτυξης, όσο και οι πρακτικές των αναπτυξιακών πολιτικών, αντικατοπτρίζουν την ηγεμονία του Βορρά (αυτό που λέγαμε παλιότερα Δύση) στον υπόλοιπο κόσμο, μέσω ενός ομοιόμορφου μοντέλου ανάπτυξης που υιοθετείται από τις άλλες χώρες, βασισμένο στην εργαλειοποίηση της φύσης και την ιδιωτική κατανάλωση. Αποτελεί μια πιο *ανθρωπολογική κριτική* στην ανάπτυξη και τον ωφελιμισμό, στην άποψη δηλαδή ότι η κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι η μεγιστοποίηση της ωφελιμότητας (Latouche 1993).

Κοινός τόπος των δυο κινημάτων (δηλαδή της αποανάπτυξης και της μετά-ανάπτυξης) είναι η αναζήτηση της ευημερίας έξω από τη «δυτικού τύπου» ανάπτυξη, που είναι συνυφασμένη με την ιδέα της γραμμικής προόδου προς ένα συγκεκριμένο μοντέλο κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης (Escobar 2015). Όπως συχνά αναφέρεται στους κύκλους της αποανάπτυξης, οι χώρες του Βορρά χρειάζεται να αποαναπτυχθούν, όχι για να μπορέσουν οι υπόλοιπες χώρες να τις φτάσουν, αλλά για να δοθεί η ευκαιρία και ο χώρος σε όλες τις κοινωνίες, απελευθερωμένες από την ηγεμονία του συγκεκριμένου μοντέλου ανάπτυξης του Βορρά, να αποφασίζουν συλλογικά και δημοκρατικά για το μέλλον τους, ακολουθώντας έννοιες παραπλήσιες, αλλά και τοπικά ιδιαίτερες όπως η καλή ζωή (το *buen vivir* στη Λατινική Αμερική), η ανθρώπινη καλοσύνη (το *Ubuntu* της Νότιας Αφρικής), η οικονομία της μονιμότητας στην Ινδία, κ.λπ. (Kothari et al. 2018). Επίσης, φυσική συνέχεια αυτών αποτελούν τα κινήματα *περιβαλλοντικής δικαιοσύνης* (Martinez-Alier 2012), που έχουν εισάγει έννοιες όπως αυτή του οικολογικού χρέους – δηλαδή ότι οι χώρες του Βορρά οφείλουν να πληρώσουν για την αποικιακή χρήση του Νότου.

Τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί ένας πολύ γόνιμος διάλογος μεταξύ αποανάπτυξης και μετά-ανάπτυξης (Demaria, Kothari 2017). Τα παγκόσμια συνέδρια αποτελούν ευκαιρία για ένα καλό μπόλιασμα των παραπάνω ιδεών και πρακτικών. Κατά τη διάρκεια των συνεδρίων γίνεται μια προσπάθεια όχι μόνο να ακουστούν εναλλακτικές ιδέες και προτάσεις, αλλά και να δοκιμαστούν μερικές από αυτές τις ιδέες στην πράξη, όσον αφορά την οργάνωση, όπως ο καταμερισμός της εργασίας, οι συμμετοχικές διαδικασίες, η χρησιμοποίηση ελεύθερου λογισμικού, οι συλλογικές κουζίνες κ.λπ.

Ένα συνεκτικό ερμηνευτικό πλαίσιο

Η «δύναμη» λοιπόν ή αν θέλετε η «καινοτομία» της αποανάπτυξης είναι η ρητή σύνθεση όλων αυτών των ρευμάτων κριτικής σκέψης. Αποτελεί ένα *συνεκτικό ερμηνευτικό πλαίσιο* σε μια προσπάθεια οι ιδέες αυτές, ιδωμένες συλλογικά, να νοηματοδοτήσουν μια σειρά κοινωνικούς αγώνες και διεκδικήσεις (Asara et al. 2015). Το βασικό όραμα είναι ένας μετασχηματισμός προς την οικολογική βιωσιμότητα, την κοινωνική ισότητα, και την πραγματική δημοκρατία. Αυτό βοηθάει στο να υπάρχει μια συσπείρωση ως προς τους στόχους, αλλά παρέχει ταυτόχρονα και μια αφήγηση αρκετά πλατιά και ανοιχτή ως προς τις συμμαχίες. Η αλληλέγγυα οικονομία, η υπεράσπιση των κοινών, η ομότιμη παραγωγή, οι πόλεις σε μετάβαση, το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, τα κινήματα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης ανά τον κόσμο, και άλλα χειραφετικά κινήματα, είναι όλα ήδη, ή εν δυνάμει, σύμμαχοι και όχι ανταγωνιστικά προτάγματα προς την αποανάπτυξη.

Εδώ να κάνω και μια ιδιαίτερη μνεία για την περίπτωση των κοινών. Η σχέση μεταξύ αποανάπτυξης και κοινών είναι αμφίδρομη: Από τη μία, η αποανάπτυξη μπορεί να ιδωθεί ως μια *διαδικασία μετάβασης* προς μια κοινωνία κοινών. Από τη άλλη, η *διαδικασία δημιουργίας κοινών*, το λεγόμενο *κοινωνείν*, μπορεί ταυτόχρονα να ιδωθεί ως μια καινούργια σχέση σε μια κοινωνία αποανάπτυξης. Τα κοινά με άλλα λόγια δρουν ως ένας από τους 4 πυλώνες της αποαναπτυξιακής σκέψης:

- αυτοπεριορισμός, γνώση ορίων
- έμφαση στην αυτάρκεια και την οικονομία της φροντίδας έναντι της αποδοτικότητας,
- άμεση δημοκρατία
- διαδικασία δημιουργίας κοινών

Στρατηγικές

Μια διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού/χειραφέτησης περιλαμβάνει την υποστήριξη, και συνέργεια μεταξύ ποικίλων στρατηγικών:

α) **Κινήματα**: Εδώ έχουμε την πιο «κλασική» κινηματική δράση, όπως τα διάφορα κινήματα ενάντια στις εξορύξεις, την οικειοποίηση κοινών χώρων κ.λπ.

β) **Πρωτοβουλίες βάσης** και ιδιαίτερα τα διάφορα *εγχειρήματα ΚΑΙΟ*: Εδώ μιλάω για συνεταιρισμούς υγείας, τα διάφορα εγχειρήματα συστέγασης, συνεργατικής οικονομίας, τα κέντρα κοινωνικής εκπαίδευσης, τις οικοκοινότητες, τις αστικές καλλιέργειες, τα

δίκτυα ανταλλαγής κλπ. Το ενδιαφέρον είναι ότι ακριβώς μέσω της συμμετοχής σε τέτοια εγχειρήματα γεννιέται ένα συλλογικό πολιτικό υποκείμενο. Μιλάμε (δυσνητικά τουλάχιστον) για χειραφετικές πρωτοβουλίες που σκιαγραφούν αλλά και ενσωματώνουν ένα εναλλακτικό μοντέλο κοινωνικής οργάνωσης στην πράξη (Carlsson & Manning 2010).

γ) **Θεσμικές αλλαγές**, που ενισχύουν και υποστηρίζουν τα παραπάνω εγχειρήματα. Παραδείγματα: Η θέσπιση βασικού εισοδήματος, η υποστήριξη κοινωνικών συνεταιρισμών, τα όρια στο εισόδημα, ο έλεγχος στα αποθεματικά των τραπεζών, η θέσπιση περιβαλλοντικών ορίων, η προώθηση μικρής κλίμακας ΑΠΕ², η προστασία κοινών χώρων και υποδομών. Ακόμα η πίεση για δομές άμεσης δημοκρατίας στους χώρους εργασίας και ο πειραματισμός με ήπιες μορφές αντιπροσώπευσης, η αξιοποίηση κενών στη νομοθεσία, οι άδειες κοινών, ο συμμετοχικός προϋπολογισμός.

Τα παραδείγματα αυτά χρησιμοποιούν εργαλεία διαθέσιμα σήμερα, αποσκοπώντας στην αλλαγή του υπάρχοντος μοντέλου, μέσω της δημιουργίας ενός κοινωνικού συμβολαίου. Η ποιοτική διαφορά είναι ότι, αντίθετα με τις συμβατικές μεταρρυθμίσεις, όπως για παράδειγμα τα κλασικά προγράμματα ανθρωπιστικής βοήθειας που ουσιαστικά νομιμοποιούν τις υπάρχουσες δομές εξουσίας και τις δυναμικές της συσσώρευσης, οι προτάσεις αυτές ενθαρρύνουν την αμφισβήτηση κυριαρχικών δομών και ενδυναμώνουν τα κοινωνικά κινήματα. Στοχεύουν με άλλα λόγια να κάνουν τη ζωή μας καλύτερη μέσα στο υπάρχον οικονομικό σύστημα και ταυτόχρονα να επεκτείνουν τις δυνατότητες περαιτέρω εκδημοκρατισμού της εξουσίας (Wright 2010).

Συνθετική σκοπιά

Σε αυτήν τη διαδικασία είναι πολύ σημαντικό να διατηρούμε συνειδητά μια συνθετική σκοπιά, με ξεκάθαρο πολιτικό προσανατολισμό για να αποφευχθούν είτε φαινόμενα καταστολής, είτε φαινόμενα οικειοποίησης πρακτικών κοινών ή «συνεργατικής οικονομίας». Παραδείγματα:

- Η χρησιμοποίηση ανοιχτού κώδικα κάνει μεν την παραγωγική διαδικασία πιο δημοκρατική, από μόνη της όμως δεν εγγυάται την παραγωγή οικολογικών προϊόντων, ούτε διασφαλίζει ότι δεν θα την οικειοποιηθούν ιδιωτικές επιχειρήσεις. Παράλληλα με τα εργαλεία, λοιπόν, χρειάζεται και η διαμόρφωση μιας διαφορετικής παραγωγικής

² ΣτΕ. Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας. Πρόκειται για μη ορυκτές πηγές ενέργειας, που προέρχονται από φυσικές διαδικασίες. Τέτοιες μορφές ενέργειας είναι η ηλιακή, η αιολική, γεωθερμική, υδροθερμική κ.ά.

κουλτούρας, σε συνδυασμό με τη νομική υποστήριξη και προστασία θεσμών γύρω από τη χρήση του ανοιχτού κώδικα.

- Η μείωση των ωρών εργασίας, χωρίς τη μείωση του μισθού, με την παράλληλη διασφάλιση ενός βασικού επιπέδου ικανοποίησης αναγκών μέσω του βασικού εισοδήματος, μπορούν να απελευθερώσουν μέρος του χρόνου και της δημιουργικότητάς μας για διάφορες μορφές αλληλέγγυας οικονομίας. Αλλά αν ιδωθούν μονοθεματικά μπορούν να οδηγήσουν απλά σε αυξημένη ιδιωτική κατανάλωση.

Όσον αφορά την κεντρική πολιτική σκηνή, το ζητούμενο είναι αν οι ιδέες της αποανάπτυξης, συνεχίζοντας την παράδοση του ριζοσπαστικού οικολογικού κινήματος, μπορούν να τροφοδοτήσουν έναν νέο πολιτικό λόγο που θα ξεφεύγει από τον οικονομισμό (Latouche, 2012). Μεγαλύτερη σημασία, λοιπόν, από την απλή αντιπροσώπευση είναι η διείσδυση του λόγου και του λεξιλογίου της αποανάπτυξης σε κάθε κοινωνική σφαίρα, συμπεριλαμβανομένης και της πολιτικής, και η τριβή των ιδεών της με πλειοψηφικά κομμάτια της κοινωνίας με στόχο την περαιτέρω εξέλιξή της.

Συμπεράσματα

Είναι σημαντικό να τονιστεί η ανάγκη υποστήριξης και συμπληρωματικότητας μεταξύ των διαφορετικών κινηματικών πρακτικών και πολιτικών προτάσεων. Και ότι η συνέργεια αυτή δεν είναι αυτόματη, μα πρέπει να υποστηριχθεί ρητά και ποικιλοτρόπως. Όπως π.χ. να γίνουν οι θεσμικές αλλαγές κι αυτές μέρος των κοινωνικών διεκδικήσεων.

Το ερμηνευτικό πλαίσιο που προσφέρει η αποανάπτυξη μας βοηθά να αξιολογούμε αγώνες και προτάσεις σύμφωνα με τη συνεισφορά τους προς έναν ευρύτερο χειραφετικό μετασχηματισμό. Το ερώτημα αν έχει νόημα η ενασχόληση με αυτά τα ζητήματα, δεν πρέπει να τίθεται στη βάση της μελλοντικής επιτυχίας ή αποτυχίας του κινήματος, αλλά στο αν η αποανάπτυξη αποτελεί ένα πρόταγμα για το οποίο αξίζει τον κόπο να παλέψει κανείς ή όχι. Όπως πολύ εύστοχα και περιεκτικά ανέφερε ένας από τους διοργανωτές του συνεδρίου της αποανάπτυξης στη Λειψία το 2014³: «Διαλέξτε τον αγώνα σας, να φροντίζετε ο ένας τον άλλον και να διασκεδάσετε!».

³ Περισσότερες πληροφορίες για το συνέδριο στη Λειψία (2014) στον παρακάτω σύνδεσμο: <https://www.degrowth.info/en/leipzig-2014/>

Βιβλιογραφία

Asara, V., Otero, I., Demaria, F. and Corbera, E. (2015) ‘Socially sustainable degrowth as a social–ecological transformation: repoliticizing sustainability’, *Sustainability Science*, 10(3), 375-384.

Carlsson, C. and Manning, F. (2010) ‘Nowtopia: strategic exodus?’, *Antipode*, 42, 924–953.

Cattaneo, C., D’Alisa, G., Kallis, G., and Zografos, C. (2012) ‘Degrowth futures and democracy’, *Futures*, 44(6), 515–523.

Daly, H.E. (2014) *From uneconomic growth to a steady-state economy*, Edward Elgar Publishing.

D’Alisa, G., Deriu, M. and Demaria, F. (2014) ‘Care’, *Degrowth: a vocabulary for a new era*, D’Alisa, G., Demaria, F. and Kallis, G. (eds.), Routledge, 91-94.

Demaria, F., Kothari, A. (2017) ‘The Post-Development Dictionary agenda: paths to the pluriverse’, *Third World Quarterly*, 38(12), 2588-2599.

Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., Martinez-Alier, J. (2013) ‘What is degrowth? From an activist slogan to a social movement’, *Environmental Values*, 22, 191-215.

Escobar, A. (2011) *Encountering development: The making and unmaking of the Third World*, Princeton University Press.

Escobar, A. (2015) ‘Degrowth, postdevelopment, and transitions: a preliminary conversation’, *Sustainability Science*, 10(3), 451-462.

Fournier, V. (2008) ‘Escaping from the economy: the politics of degrowth’, *International Journal of Sociology and Social Policy*, 28, 528–545.

Friedlingstein, P., R.A. Houghton, G. Marland, J. Hackler, J., Boden, T.A., Conway, T.J., Canadell, J.G., Raupach, M.R., Ciais, P., Le Quéré C. (2010) ‘Update on CO2 Emissions’, *Nature Geoscience*, 3, 811-812.

Gibson-Graham, J.K. (2008) ‘Diverse economies: performative practices for other worlds’, *Progress in Human Geography*, 32(5), 613-632.

Haberl, H., Fischer-Kowalski, M., Krausmann, F., Martinez-Alier, J., Winiwarter, V. (2011) ‘A socio-metabolic transition towards sustainability? Challenges for another Great Transformation’, *Sustainable development*, 19(1), 1-14.

- Kallis, G., Martinez-Alier, J., Norgaard, R.B. (2009) 'Paper assets, real debts: An ecological-economic exploration of the global economic crisis', *Critical perspectives on international business*, 5(1/2), 14-25.
- Kothari, A., Salleh, A., Escobar, A., Demaria, F. and Acosta, A., (2018) *Pluriverse: A Post-Development Dictionary*, Delhi: Authors Up Front.
- Krausmann, F., Gingrich, S., Eisenmenger, N., Erb, K.H., Haberl, H., Fischer-Kowalski, M. (2009) 'Growth in global materials use, GDP and population during the 20th century', *Ecological economics*, 68(10), 2696-2705.
- Latouche, S. (1993) *In the wake of the affluent society: An exploration of post-development*, Zed Books.
- Latouche, S. (2012) 'Can the left escape economism?', *Capitalism Nature Socialism*, 23(1), 74-78.
- Martinez-Alier, J. (2009) 'Social metabolism, ecological distribution conflicts, and languages of valuation', *Capitalism Nature Socialism*, 20(1), 58-87.
- Martinez-Alier, J. (2012) 'Environmental justice and economic degrowth: an alliance between two movements', *Capitalism Nature Socialism*, 23(1), 51-73.
- Muraca, B. (2013) 'Décroissance: a project for a radical transformation of society', *Environmental Values*, 22, 147-169.
- Polimeni, J.M., Mayumi, K., Giampietro, M., Alcott, B. (2015) *The myth of resource efficiency: the jevons paradox*, Routledge.
- Petridis, P., Muraca, B. and Kallis, G., (2015) 'Degrowth: between a scientific concept and a slogan for a social movement', in J. Martinez-Alier and R. Muradian (Eds.) *Handbook of Ecological Economics*, Cheltenham: Edward Elgar, 176-200.
- Robbins, P. (2011) *Political ecology: A critical introduction* (Vol. 16), John Wiley & Sons.
- Schneider, F., Kallis G., Martinez-Alier, J. (2010) 'Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability', Introduction to this special issue, *Journal of Cleaner Production*, 18, 511-518.
- Steffen, W., Crutzen, P.J. and McNeill, J.R. (2007) 'The Anthropocene: are humans now overwhelming the great forces of nature', *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 36, 614-622.

Ward, J.D., Sutton, P.C., Werner, A.D., Costanza, R., Mohr, S.H., Simmons, C.T. (2016) 'Is decoupling GDP growth from environmental impact possible?', PloS one, 11(10), p.e0164733.

Wright, E. O. (2010) *Envisioning real utopias* (Vol. 98), London: Verso.

B.2. Άνευ Όρων Βασικό Εισόδημα. Δικαίωμα στην ελευθερία, στην ευτυχία και στην ευημερία. Ένα εργαλείο για έναν καλύτερο κόσμο

Χριστίνα Παπαδοπούλου¹

Τι είναι το Άνευ Όρων Βασικό Εισόδημα

Το Άνευ Όρων Βασικό Εισόδημα (ή Βασικό Καθολικό Εισόδημα ή Βασικό Εισόδημα, στο εξής: ΒΕ) αποτελεί την ιδέα σύμφωνα με την οποία το κράτος ή η κοινότητα δίνει σε όλους τους πολίτες, από τη στιγμή της γέννησής τους και καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, ένα ποσό κάθε μήνα με στόχο την κάλυψη των βασικών τους αναγκών σε τροφή, ένδυση και στέγη.

Μια σύντομη ιστορική αναδρομή

Ο Thomas More (1478-1535), πολιτικός και συγγραφέας της Ουτοπίας, ήταν ίσως ο πρώτος που προσπάθησε να επεξεργαστεί τη δυνατότητα μιας κοινωνίας χωρίς ανεργία, στην οποία οι άνθρωποι θα εργαζόνταν το ελάχιστο δυνατό και θα ανθούσε ο εθελοντισμός. Μερικούς αιώνες αργότερα, ο Αμερικανός φιλόσοφος, πολιτικός ακτιβιστής και «πατέρας» της αμερικανικής ανεξαρτησίας Thomas Paine (1737-1809), πρότεινε ένα καθολικό σύστημα συντάξεων και βασικού εισοδήματος υπό τον τίτλο «Αγροτική Δικαιοσύνη» (Agrarian Justice). Η ιδέα ενός ΒΕ περιγράφηκε πιο καθαρά για πρώτη φορά τον 19ο αιώνα από τον Charles Fourier (1772-1837), πρόδρομο του ειρηνικού αναρχισμού και «πατέρα» του ελευθεριακού σοσιαλισμού, αν και με κάποιες διαφοροποιήσεις σε σχέση με τη σύγχρονη πρόσληψή του (Cunliffe & Erreygers 2001).

Στη σύγχρονη εποχή, μία ομάδα σημαντικών οικονομολόγων, πολιτικών, φιλοσόφων και οραματιστών, μεταξύ των οποίων ο Βέλγος φιλόσοφος και οικονομολόγος Philippe Van Parijs και ο Βρετανός καθηγητής πολιτικής οικονομίας Guy Standing (2014), κατάφεραν να δώσουν σάρκα και οστά στην ιδέα του ΒΕ, δημιουργώντας το 1986 τον Παγκόσμιο Οργανισμό για το Βασικό Εισόδημα (BIEN) με σκοπό τη διερεύνηση τρόπων πρακτικής εφαρμογής του.

¹ Η Χριστίνα Παπαδοπούλου, είναι μέλος της Ελληνικής και της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας για το Άνευ Όρων Βασικό Εισόδημα (UBIE)

Το 2013, η Πρωτοβουλία Ευρωπαίων Πολιτών ξεκίνησε την προσπάθεια για την προώθηση της ιδέας του ΒΕ στους πολίτες και στους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν η καμπάνια για τη συγκέντρωση ενός εκατομμυρίου υπογραφών προκειμένου να ενταχθεί το ΒΕ στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αν και δε συγκεντρώθηκε ο απαιτούμενος αριθμός υπογραφών, μπήκαν τα θεμέλια για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού οργανισμού, του UBIE (Unconditional Basic Income Europe).

Η ανάγκη για ένα ΒΕ

Το Άρθρο 25 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ που διατυπώθηκε και υπογράφηκε λίγα χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το 1948, περιέχει ως βασική του αρχή το δικαίωμα κάθε ατόμου σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να του εξασφαλίσει «υγεία και ευημερία», και ειδικότερα «τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη, απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες και κοινωνική ασφάλιση».

Σήμερα, 71 χρόνια μετά, και παρά τη σχεδίαση και εφαρμογή μέτρων πρόνοιας και κοινωνικής πολιτικής από όλα τα κράτη του κόσμου, η πραγματικότητα παραμένει ζοφερή τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, με τους δείκτες της φτώχειας να συνεχίζουν να αυξάνονται, οδηγώντας μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες σε συνθήκες ανέχειας, αδυνατώντας να καλύψουν τόσο τις φυσιολογικές τους ανάγκες (τροφή, νερό, ένδυση), όσο και τις ανάγκες ασφάλειας (υγεία, σπίτι, εργασία, μεταφορά) και αποδεικνύοντας ότι το κοινωνικό κράτος έχει αποτύχει.

Η πρόταση για το ΒΕ έρχεται να υπενθυμίσει το δικαίωμα που έχει καταπατηθεί και να πείσει έτσι ώστε αυτή η μορφή εισοδήματος να καταστεί το εργαλείο που θα διασφαλίσει τη δικαιοσύνη, θα καταπολεμήσει τη φτώχεια και θα ενισχύσει την ευημερία όλων, παρέχοντας τη δυνατότητα κάλυψης βασικών αναγκών και κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής εξέλιξης σε όλους.

Εργασία και κοινωνικό κράτος

Τα τελευταία χρόνια, αρκετές έρευνες καταδεικνύουν ότι το κοινωνικό κράτος και οι επιδοματικές πολιτικές έχουν αρκετά μειονεκτήματα (Γράβαρης 1997). Συνήθως, περιλαμβάνουν μεγάλη γραφειοκρατία ελέγχου που συνεπάγεται την ανάγκη αύξησης των κρατικών δαπανών για το δημόσιο τομέα. Δημιουργείται έτσι ένα ακριβό κοινωνικό

κράτος, το οποίο απαιτεί ένα μεγάλο μέρος των φόρων να πηγαίνουν σε διοικητικά κόστη. Η γραφειοκρατία ταλαιπωρεί συχνά τους δικαιούχους, καθώς οι διαδικασίες είναι αργές και περίπλοκες, ενώ το σύστημα έχει αρκετά κενά με αποτέλεσμα η πλειονότητα των δικαιούχων να μην μπορεί να ωφεληθεί (μόνο το 30% των κονδυλίων απορροφούνται). Επίσης, η γραφειοκρατία ενισχύει συχνά και τη διαφθορά (π.χ. πλαστά πιστοποιητικά), καλλιεργώντας ένα πνεύμα ανισότητας, ενώ παράλληλα οι δικαιούχοι νιώθουν συχνά ταπεινωμένοι, και οι μη ωφελημένοι αδικημένοι.

Ένα βασικό πρόβλημα είναι ότι τα περισσότερα επιδόματα είναι συνδεδεμένα με την εργασία. Καταρχάς θεωρούμε ότι η έννοια της εργασίας πρέπει να διευρυνθεί ώστε να συμπεριλάβει και άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες (εθελοντισμός, προσφορά στα κοινά, οικογένεια, τέχνη και γνώση, έρευνα, δημιουργικότητα κ.λπ.). Επίσης, ότι η ανεργία - με την κλασσική έννοια εργασίας- θα αποτελέσει το κύριο πρόβλημα του μέλλοντος (Harari 2017). Ήδη, χιλιάδες θέσεις εργασίας έχουν αντικατασταθεί από αυτοματοποιημένα συστήματα (Rifkin 1996). Σε αυτή την κατάσταση, λόγω της οικολογικής κρίσης, έρχεται να προστεθεί η ανάγκη μείωσης ή κατάργησης πολλών οικονομικών δραστηριοτήτων που είναι επιβλαβείς για το περιβάλλον. Αυτό σημαίνει ότι σταδιακά θα χαθούν επιπλέον εκατομμύρια θέσεις εργασίας.

Θεωρούμε, επομένως, ότι ένα ΒΕ θα πρέπει να αποκοπεί από τη μισθωτή εργασία με βασικό στόχο να δοθεί η αναγκαία ασφάλεια και τα κατάλληλα κίνητρα στις στρατιές των ανέργων ώστε να δημιουργήσουν ελεύθερα και να επιλέξουν άλλους τομείς εργασίας. Θα δινόταν έτσι η δυνατότητα στην ανθρώπινη σκέψη και τα υλικά αποτελέσματά της, αντί της κεφαλαιακής συσσώρευσης που κυριαρχεί σήμερα, να μοιραστούν ανταποδοτικά στην κοινωνία.

Το ΒΕ ως εργαλείο μετάβασης

Το ΒΕ δεν η λύση για όλα τα προβλήματα της κοινωνίας. Αποτελεί όμως ένα εξαιρετικό εργαλείο μετάβασης προκειμένου να ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή, το κράτος δικαίου, η ελευθερία των επιλογών, η δημοκρατία και η συμμετοχή των πολιτών στα κοινά.

Το ΒΕ, μεταξύ άλλων, είναι:

- καθολικό: κάθε άτομο από τη στιγμή που γεννιέται, ασχέτως ηλικίας, καταγωγής, τόπου κατοικίας, επαγγέλματος κ.λπ. το δικαιούται,

- ατομικό: λαμβάνεται σε ατομική βάση ώστε να εξασφαλίζεται η ιδιωτικότητα και να αποκλείεται ο έλεγχος άλλων προσώπων επί του δικαιούχου. Δεν συνδέεται με την οικογενειακή κατάσταση, τη συγκατοίκηση ή το εισόδημα και την περιουσία άλλων μελών του νοικοκυριού ή της οικογένειας,
- χωρίς όρους: ως ανθρώπινο δικαίωμα το ΒΕ δεν εξαρτάται από άλλες προϋποθέσεις, είτε υποχρέωσης αποδοχής θέσης εργασίας, είτε οποιασδήποτε άλλης υποχρέωσης. Ούτε σχετίζεται με το ύψος άλλων εισοδημάτων, αποταμιεύσεων ή περιουσιακών στοιχείων,
- επαρκές: το ποσό που θα δίνεται θα πρέπει να προσφέρει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης ανάλογα με τα κοινωνικά, πολιτισμικά και οικονομικά δεδομένα της κάθε χώρας, προλαμβάνοντας την υλική ένδεια.

Ένα βασικό εισόδημα θα επέτρεπε την αναγνώριση, αξιολόγηση και ανταμοιβή -με κάποιον τρόπο- άλλου τύπου εργασιών που παραμένουν απλήρωτες, αλλά που είναι βασικές για τη λειτουργία της σημερινής κοινωνίας. Τέτοιες εργασίες είναι τα οικιακά, η εθελοντική εργασία, καθώς και μεγάλο μέρος της καλλιτεχνικής δραστηριότητας, οι οποίες συνεισφέρουν σημαντικά στο σύνολο, αλλά δεν αξιολογούνται όπως τους αξίζει.

Το ΒΕ από μόνο του δεν θα φέρει την αλλαγή στον κόσμο. Όμως, σε συνδυασμό με άλλες πρακτικές και με προσοχή έτσι ώστε να διασφαλίσουμε την ηθική υπόσταση των επιλογών μας, μπορεί να είναι το πρώτο βήμα προς την αλλαγή μέσα μας και γύρω μας. Σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να υποκαθιστά άλλες αναγκαίες και συμπληρωματικές υποδομές του κοινωνικού κράτους (δωρεάν υγεία, δωρεάν παιδεία, το αναφαίρετο δικαίωμα κάθε ηλικιωμένου ή ανθρώπου με αναπηρία να λαμβάνει σύνταξη).

Σήμερα, υπάρχει αρκετός πλούτος στον κόσμο ικανός να καλύψει τρεις φορές τις ανάγκες των ανθρώπων. Ένα από τα προβλήματα είναι ότι δεν διανέμεται δίκαια και ότι όσοι/ες πλουτίζουν δεν επιστρέφουν ένα σημαντικό ποσοστό πίσω στην κοινωνία. Η σωστή εφαρμογή του ΒΕ μπορεί να οδηγήσει στη δραστική καταπολέμηση της φτώχειας, καθώς όλοι/ες θα μπορούν να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες.

Το ΒΕ ως μέσο ενίσχυσης της δικαιοσύνης, της ισότητας και της ελευθερίας

Η μισθωτή εργασία δεν αποτελεί επιλογή, αλλά απαραίτητη ανάγκη για επιβίωση στις καπιταλιστικές κοινωνίες όπου κυριαρχεί η εμπορευματοποίηση των πάντων (Wallerstein 1987). Οι άνθρωποι, επομένως, καθίστανται συχνά σκλάβοι των εκάστοτε εργοδοτών τους

(Rutger 2017). Αυτή η κατάσταση ενισχύεται ακόμη περισσότερο σήμερα από τις κυρίαρχες νεοφιλελεύθερες πολιτικές που προκρίνουν ένα μικρότερο κράτος, με περικοπές επιδομάτων και δομών πρόνοιας.

Το BE είναι το μέσο που θα δώσει την ευκαιρία σε όλα τα άτομα να αντιμετωπίσουν αυτήν τη συνθήκη με μεγαλύτερη ασφάλεια, δικαιοσύνη και ελευθερία. Η αποδέσμευσή τους από την καταναγκαστική εργασία θα βοηθήσει στην απελευθέρωση των ατόμων από εξουσιαστικές σχέσεις (εργασιακές, διαπροσωπικές).

Επίσης, θα ξεπεραστεί ο κυρίαρχος τρόπος πρόσληψης της εργασίας που δεν περιλαμβάνει εκείνες τις μορφές εργασίας που δεν πληρούν τα κριτήρια ανταγωνιστικότητας των αγορών (εθελοντισμός, ακτιβισμός, κοινωνική προσφορά). Με το BE, οι άνθρωποι θα έχουν, επίσης, τη δυνατότητα να μην εργαστούν για όσο διάστημα επιθυμούν ώστε να αφιερώσουν χρόνο στη φροντίδα των παιδιών τους. Οι γυναίκες θα απελευθερωθούν από συνθήκες και σχέσεις καταπίεσης και βίας. Τέλος, ακόμα περισσότερα άτομα θα έχουν τη δυνατότητα να ακολουθήσουν το δρόμο της συμμετοχής στα κοινά, της έμπρακτης αλληλεγγύης και της προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο.

Το BE είναι ένα από τα εργαλεία που θα βοηθήσουν στη μετάβαση σε ένα κοινωνικά δίκαιο και οικολογικά βιώσιμο μοντέλο διαβίωσης. Από μόνο του δεν μπορεί να επιφέρει την αλλαγή, μπορεί όμως να είναι το μεταβατικό πρόγραμμα προς την αλληλέγγυα οικονομία μιας και επιτρέπει τη μερική αποκοπή από την εξουσία του κεφαλαίου. Ο στόχος και ο σχεδιασμός του BE είναι σημαντικό να γίνει με γνώμονα την αυτονομία, την οικολογία και την αναδιανομή του πλούτου και όχι την αναθέρμανση της κατανάλωσης ή την επιδότηση και αύξηση της μισθωτής εργασίας. Το BE οφείλει να εφαρμοστεί με γνώμονα τη μετάβαση σε ένα κοινωνικά δίκαιο και οικολογικά βιώσιμο μοντέλο διαβίωσης.

Το BE θα εξασφαλίσει έτσι την απαραίτητη οικονομική βιωσιμότητα και ασφάλεια σε όλα τα άτομα, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αφοσιωθούν στους σκοπούς τους, και επομένως, θα προσφέρει τη δυνατότητα ανάδυσης ποικίλων μορφών ζωής, πολλαπλασιάζοντας παράλληλα και τις δυνατότητες για αυτοπραγμάτωση.

Επομένως, απαραίτητη προϋπόθεση για τον κοινωνικό μετασχηματισμό είναι η απόρριψη της κυρίαρχης και παρωχημένης άποψης πάνω στην εργασία, και η προσπάθεια αλλαγής παραδείγματος με τη μετατροπή της από ανάγκη σε επιλογή. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει

να αναπτυχθεί παράλληλα, μια παιδεία που να προωθεί στην πράξη την ελευθερία και την αλληλεγγύη, θέτοντας επίσης, ως προτεραιότητα της κοινωνίας το σεβασμό στο περιβάλλον και προετοιμάζοντας με σταθερά βήματα κοινωνίες στις οποίες οι πολίτες θα συμμετέχουν στα κοινά, θα δημιουργούν πολιτισμό και θα μπορούν να είναι χαρούμενοι, δημιουργικοί και κοινωνικά ενεργοί.

Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα: αναπαράγοντας αποτυχημένες κρατικές πρακτικές

Σε αντίθεση με το ΒΕ, το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (ΕΕΕ), έχει αρκετές δομικές αδυναμίες και δεν αποτελεί το εργαλείο που θα επιφέρει ριζικές αλλαγές στην κοινωνία. Τόσο η φιλοσοφία πάνω στην οποία στηρίζεται, όσο και ο τρόπος εφαρμογής του το καθιστούν ανεπαρκές ως εργαλείο αντιμετώπισης των πιεστικών προβλημάτων της εποχής. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα μέτρο-ημίμετρο που στηρίζεται στο ήδη σαθρό σύστημα, ενισχύει τα αρνητικά στοιχεία του υπάρχοντος κοινωνικού κράτους και αναπαράγει τις αποτυχημένες πρακτικές του.

Καταρχάς, συνδέεται με την εργασία και επομένως επιβάλλει μια παρωχημένη αντίληψη ως προς το τί είναι εργασία και τί όχι. Οι δικαιούχοι του ΕΕΕ είναι υποχρεωμένοι να εργαστούν υπό συγκεκριμένους όρους και κάτω από ιδιαίτερες συνθήκες. Σε περίπτωση που αρνηθούν την προτεινόμενη εργασία, τότε χάνουν και το δικαίωμά τους στο ΕΕΕ. Κατά συνέπεια, δεν προωθεί την ελευθερία επιλογής του ατόμου και δεν ανατρέπει τη σχέση εξουσίας μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου. Μέσω του ΕΕΕ, επομένως, υπάρχει χώρος περαιτέρω υπονόμευσης των εργασιακών δικαιωμάτων, τα οποία έχουν ήδη υποστεί πολλαπλά χτυπήματα από τις κυρίαρχες νεοφιλελεύθερες πολιτικές στα χρόνια της κρίσης.

Ταυτόχρονα, το ΕΕΕ δεν δίνεται σε όλους, παρά μόνο στους οικονομικά ασθενείς. Δίνεται υπό όρους, μόνο σε ευπαθείς ομάδες και, κατά συνέπεια, αποτελεί ένα ακόμα επίδομα που ενδυναμεί θυματοποιεί και στιγματίζει. Αυτή του η στόχευση, προς συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, δείχνει και την ανεπάρκειά του στη διασφάλιση της ευημερίας του συνόλου της κοινωνίας.

Μερικά από τα κριτήρια ένταξης, όπως η φορολογική δήλωση, αποτελούν κίνητρα για φοροδιαφυγή. Ενισχύεται έτσι η διαφθορά και οι μικροαπάτες. Επίσης, ο απαιτούμενος έλεγχος των προϋποθέσεων και των κριτηρίων δεν εξαλείφει τη γραφειοκρατία και τα αρνητικά της, ενώ το γεγονός πως πρέπει να προηγηθεί αίτηση της ενδιαφερόμενης φέρνει

την αιτούσα σε θέση εξάρτησης.

Τέλος, δεν προωθεί ουσιαστικές και πρωτοποριακές αλλαγές, αλλά βασίζεται στο απαρχαιωμένο, άδικο και αποτυχημένο κοινωνικό κράτος που συνεχίζει να δουλεύει για το συμφέρον του κεφαλαίου. Επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω, το ΕΕΕ σε καμία περίπτωση δεν είναι σε θέση να επιφέρει την αλλαγή στη νοοτροπία του συνόλου της κοινωνίας, ούτε και να διασφαλίσει την ευημερία όλων.

Το ΒΕ και τα κινήματα

Το ΒΕ υποστηρίζεται από διάφορα κινήματα και ρεύματα που συνδέονται με την αποανάπτυξη (Romano 2016, Alexander 2016), αλλά και την ΚΑΛΟ και τα κοινά. Η κοινωνική εμπειρία εκατοντάδων χρόνων και οι κινηματικές ζυμώσεις των τελευταίων ετών προτάσσουν ένα άλλο μοντέλο κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης, μια νέα αφήγηση και αλλαγή στην πράξη. Ένα πολιτικό πάντρεμα των προταγμάτων της οικολογίας, της αυτονομίας, της αποανάπτυξης, της κοινωνικής ισότητας και αλληλεγγύης, της ομότιμης παραγωγής, της αυτάρκειας και της κλιματικής δικαιοσύνης.

Το ΒΕ υπό τη φεμινιστική οπτική

Όλες οι έρευνες και τα αποτελέσματα των πιλοτικών εφαρμογών αποδεικνύουν ότι το ΒΕ ενδυναμώνει τις γυναίκες (McKay 2001, 2005) και ότι μπορεί να αλλάξει ριζικά τη ζωή τους προς το καλύτερο.

Συγκεκριμένα, με το ΒΕ:

- οι γυναίκες επιλέγουν να εργάζονται λιγότερες ώρες και να περνούν ποιοτικό χρόνο με την οικογένεια,
- επιλέγουν με μεγαλύτερη ευκολία να μείνουν στο σπίτι για όσο διάστημα το επιθυμούν προκειμένου να φροντίσουν τα παιδιά τους,
- αναγνωρίζεται η φροντίδα που παρέχουν ως ισότιμη εργασία,
- απελευθερώνονται από εξουσιαστικές σχέσεις κακοποίησης (οικογένεια/σύντροφος)
- δημιουργούν τις δικές τους επιχειρήσεις,
- επενδύουν τα χρήματα σε σπουδές με στόχο την προσωπική και επαγγελματική τους εξέλιξη.

Επίσης, μια αλληλέγγυα οικονομία δε θα πρέπει να συντηρεί την πατριαρχική διάκριση μεταξύ «σημαντικής» και «ασήμαντης» εργασίας. Αντιλήψεις και πρακτικές όπως «το μοίρασμα της δουλειάς στο σπίτι» και «η εξίσωση μισθών μεταξύ των δύο φύλων» δεν είναι ικανές να αντιμετωπίσουν ουσιαστικά το πρόβλημα και προσομοιάζουν περισσότερο με εκείνες περί υπέρβασης του καπιταλισμού με τη συμμετοχή των συνδικάτων στα διοικητικά συμβούλια των μεγάλων εταιρειών.

Η ουσία της πατριαρχίας βρίσκεται, μεταξύ άλλων, στην αντίληψη που υποστηρίζει ότι ορισμένες δραστηριότητες και ενασχολήσεις είναι ασήμαντες διότι δεν πληρούν τα κριτήρια της ανταγωνιστικότητας των αγορών και έχει τη βάση της στη διάκριση των φύλων που δεν περιορίζεται μόνο στις πραγματικές βιολογικές διαφορές. Η πραγματική κριτική της πατριαρχίας θα πρέπει να θέσει υπό αμφισβήτηση την ουσία της διάκρισης και το ΒΕ είναι ένα εργαλείο που καταπολεμά αυτήν τη διάκριση στον πυρήνα της.

Η θέση των πολιτικών κομμάτων για το ΒΕ

Σήμερα, το ΒΕ βρίσκει υποστηρικτές σε διάφορες εκφάνσεις του πολιτικού φάσματος. Φαίνεται ότι είναι μια ιδέα ενωτική που στηρίζεται από πολλούς και διαφορετικούς χώρους. Πιο ένθερμοι υποστηρικτές του είναι οι Οικολόγοι Πράσινοι και το κόμμα των Πειρατών. Και τα δύο κόμματα στηρίζουν απόλυτα το ΒΕ και έχουν εντάξει προτάσεις εφαρμογής του στα πρόγραμμά τους. Η Αριστερά θεωρεί ότι το ΒΕ πρέπει να χρηματοδοτηθεί από τη φορολόγηση του πλούτου, αλλά δυσκολεύεται να παραδεχτεί και να επαναπροσδιορίσει την έννοια της εργασίας (Podemos, Jeremy Corbyn). Το DiEM25 του Γιάνη Βαρουφάκη θεωρεί ότι το ΒΕ δεν πρέπει να χρηματοδοτείται από επιπλέον φορολογία, ούτε από το κράτος. Η πηγή χρηματοδότησης πρέπει να είναι μια μορφή κοινωνικού μερίσματος στα κέρδη του κεφαλαίου, ένα ποσοστό κέρδους το οποίο ανήκει σε όλους τους πολίτες. Οι Φιλελεύθεροι στην πλειοψηφία τους κλίνουν προς το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα (ΕΕΕ) με κάποιες φωτεινές εξαιρέσεις θερμών υποστηρικτών της ιδέας του ΒΕ.

Άμεση δημοκρατία και ΒΕ

Η πρωτοβουλία για το ΒΕ είναι ένα κίνημα πολιτών που αυτοοργανώθηκαν για να διεκδικήσουν ένα ξεχασμένο καταπατημένο ανθρώπινο δικαίωμα. Σε όλες τις χώρες που δραστηριοποιούνται τα μέλη των πρωτοβουλιών λειτουργούν αυτόνομα, ανοιχτά και ισότιμα. Η ευρωπαϊκή πρωτοβουλία επίσης λειτουργεί ανοιχτά και αμεσοδημοκρατικά. Μία

ψήφος για κάθε μέλος με αρχική στόχευση στην ομοφωνία, καθώς και ισότιμη συμμετοχή ανδρών γυναικών στις ομάδες εργασίας και στη διοικούσα επιτροπή.

Το ΒΕ διασφαλίζει την κάλυψη των αναγκών όλων των μελών της κοινότητας και μηδενίζει τη φτώχεια. Αυτό φυσικά προάγει την ενδυνάμωση και την συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, δίνει χώρο και χρόνο στους πολίτες να δραστηριοποιούνται και να λειτουργούν υπέρ της ευημερίας και της στήριξης της κοινότητάς τους. Το ΒΕ προωθεί το μοντέλο του συνεργατισμού και τις αμεσοδημοκρατικές διαδικασίες για τη λήψη αποφάσεων και άσκησης πολιτικής.

Πρωτοβουλίες για το ΒΕ στην Ελλάδα

Η Ελληνική Πρωτοβουλία για το Βασικό Εισόδημα δημιουργήθηκε στην Αθήνα την άνοιξη του 2013, μετά από συνάντηση της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας με ακτιβιστές, ερευνητές/ερευνήτριες και ακαδημαϊκούς που γνώριζαν και στήριζαν την ιδέα. Βασικός της στόχος ήταν η διάχυση της ιδέας του ΒΕ και η στήριξη της προσπάθειας συλλογής υπογραφών.

Τα μέλη της πρωτοβουλίας, αλλά και γενικότερα οι υποστηρικτές της ιδέας για ένα ΒΕ, είναι άτομα που προέρχονται από όλο σχεδόν το πολιτικό, κοινωνικό και επαγγελματικό φάσμα. Ως αποτέλεσμα της δράσης τους, πραγματοποιήθηκαν πολλές εκδηλώσεις και δρώμενα διάχυσης της ιδέας στην κοινωνία, προσπάθειες δικτύωσης με άλλα κινήματα αλλά και άσκησης πίεσης προς τα πάνω προκειμένου να συζητηθεί και να υλοποιηθεί.

Αυτήν την περίοδο σε ευρωπαϊκό επίπεδο προγραμματίζονται, μεταξύ άλλων, οι παρακάτω δράσεις:

- σχεδιάζεται δεύτερη προσπάθεια συλλογής υπογραφών (European Citizens Initiative),
- μελετώνται τα αποτελέσματα των πιλοτικών εφαρμογών και ασκείται πίεση για εφαρμογή πιλοτικών προγραμμάτων σε περισσότερες χώρες,
- οργανώνονται συνέδρια, δράσεις και παρεμβάσεις με στόχο τη διάχυση της ιδέας, τη ζύμωση, τη δικτύωση, την ενδυνάμωση του κινήματος και την πίεση προς τα πάνω.

Αφηγηματική προσέγγιση της σχετικής συζήτησης στην Ελλάδα

Ο κυριότερος τρόπος προσέγγισης της συζήτησης γύρω από το ΒΕ στην Ελλάδα είναι συνδεδεμένος με την κοινωνική πολιτική καθώς και με το γεγονός ότι το ΒΕ είναι ένα

βασικό, καθολικό και παγκόσμιο ανθρώπινο δικαίωμα που πρέπει να είναι αποσυνδεδεμένο από την εργασία και ανεξαρτητοποιημένο από πολιτικές αλλαγές.

Η αφήγηση της σχετικής συζήτησης επικεντρώνεται, επίσης, στην εργασία και το μέλλον της και κυρίως στις αλλαγές που θα επιφέρει σε αυτήν η τεχνολογική ανάπτυξη, με την αυτοματοποίηση της εργασίας και τη νομοτελειακή αύξηση της ανεργίας.

Τέλος, γίνονται προσπάθειες συμπερίληψης διαφόρων ιδεών που συνδέονται με την αποανάπτυξη, την περιβαλλοντική προστασία, καθώς και με την προσπάθεια περιορισμού και κατάργησης των ρυπογόνων βιομηχανιών και δραστηριοτήτων.

Παραδείγματα πρακτικής εφαρμογής του ΒΕ

Σε πολλά μέρη του κόσμου έχουν εφαρμοστεί διάφορα πιλοτικά προγράμματα, άλλα μικρά και άλλα μεγαλύτερα, προσπαθώντας να καλύψουν τις ανάγκες συγκεκριμένων ομάδων, ατόμων ή ακόμη και ολόκληρων περιοχών.

Συγκεκριμένα, έχει εφαρμοστεί πιλοτικά στην πόλη Dauphin (Ντοφέν) στον Καναδά (Forget 2011) ένα πενταετές πρόγραμμα, όπου και οι 12.000 κάτοικοι λάμβαναν από τις αυτοδιοικητικές αρχές και την κεντρική κυβέρνηση ένα ετήσιο εισόδημά ύψους 3.800 έως 5.800 δολαρίων, στο πλαίσιο του κοινωνικού πειράματος «Mincome program».

Μια άλλη πειραματική εφαρμογή του ΒΕ ξεκίνησε το 2008 στο χωριό Otjivero-Otimara (Οτζιβέρο-Οτιμάρα) της Ναμίμπια (Krahe 2009) από την τοπική συμμαχία «Big Income Coalition Group» (στην οποία συμμετείχαν συνδικάτα, εκκλησίες και μη κυβερνητικές οργανώσεις). Το πρόγραμμα σταμάτησε το 2012 λόγω έλλειψης πόρων. Κατά τη διάρκειά του, κάθε κάτοικος μέχρι 65 ετών λάμβανε ένα ποσό ύψους 100 τοπικών δολαρίων (10 ευρώ) μηνιαίως. Ο απολογισμός ήταν θεαματικός: Το ποσοστό όσων ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας έπεσε από το 76% στο 37%, η ανεργία από το 70% στο 45%, η τοπική οικονομική δραστηριότητα μεγεθύνθηκε κατά 30%, ο παιδικός υποσιτισμός μειώθηκε από το 42% στο 10%, η δημόσια υγεία βελτιώθηκε αισθητά, ενώ το ποσοστό των μαθητών που ολοκληρώνουν το σχολείο αυξήθηκε από το 60% στο 90%.

Εμπνεόμενοι από το παράδειγμα της αφρικανικής χώρας, η Ινδική Οργάνωση Αυτοαπασχολούμενων Γυναικών (SEWA), με τη στήριξη του τοπικού γραφείου της

UNICEF, υλοποίησε το 2011 ένα πρόγραμμα σε οκτώ χωριά του κρατιδίου Madhya Pradesh (Μαντία Πραντές) της Ινδίας (Tognini 2012). Το ποσό που δόθηκε στους κατοίκους, για 1,5 χρόνο, άγγιξε τις 300 ρουπίες το μήνα (που αντιστοιχεί μόλις στο 40% του ορίου της φτώχειας) για τους ενήλικες και τις 150 για τα παιδιά. Τα αποτελέσματά του, ωστόσο, αποδείχθηκαν ιδιαίτερα ενθαρρυντικά. Η σχολική παρακολούθηση των παιδιών, όπως και οι αποταμιεύσεις των πολιτών τριπλασιάστηκαν, ενώ διπλασιάστηκαν τα άτομα που ξεκίνησαν δική τους επιχειρηματική δραστηριότητα.

Τα αποτελέσματα αυτών των προγραμμάτων είναι ενθαρρυντικά, καθώς είδαμε πολλά θετικά σημεία, όπως την αύξηση των δεικτών ευημερίας, τη μείωση των εξόδων για την υγεία, τη μεγαλύτερη συμμετοχή στη βασική εκπαίδευση κ.λπ.

Πιλοτικά προγράμματα εφαρμόστηκαν επίσης στις παρακάτω πόλεις και χώρες:

- Hamilton (Χάμιλτον) – Καναδάς. Χρηματοδοτούμενο από την περιφέρεια, το πιλοτικό πρόγραμμα δοκιμάζει ένα βασικό εισόδημα έως και τα 17.000 δολάρια για 1.000 συμμετέχοντες/ουσες – συν άλλα 6.000 δολάρια για άτομα με αναπηρία. Αντίστοιχο πείραμα εφαρμόζεται στην Κένυα (Mathews 2017), σε περίπου 12 χωριά για 12 χρόνια.
- Fort Portal (Φορτ Πόρταλ) – Ουγκάντα (MacFarland 2016). Πιλοτικό πρόγραμμα στο οποίο δόθηκε το ποσό των 18,25 δολαρίων στα ενήλικα άτομα και 9,13 στα ανήλικα.
- Helsinki (Ελσίνκι) – Φινλανδία (Henley 2018). Τον Φεβρουάριο του 2015, το 76% των Φινλανδών υποστήριξε το Άνευ Όρων Βασικό Εισόδημα, ενώ τον Ιανουάριο του 2017 ξεκίνησε διετές πρόγραμμα για 2.000 άνεργους πολίτες (κατόπιν κλήρωσης) το ποσό των 560 ευρώ κάθε μήνα. Όσοι/ες συμμετείχαν στο πρόγραμμα λάμβαναν τα χρήματα ανεξάρτητα από το αν βρήκαν δουλειά μέσα στην διετία.
- Barcelona (Βαρκελώνη) – Ισπανία. Από το 2017 δοκιμάζεται από την τοπική αρχή το B-Mincome χρηματοδοτούμενο από το δημοτικό συμβούλιο. Ταυτόχρονα επιχορηγείται από το πρόγραμμα της Κομισιόν ‘Urban Innovative Actions’ και δίνεται σε 1.000 νοικοκυριά στην περιοχή Eix Besòs (Ις Μπεζός).
- Utrecht (Ουτρέχτη) – Ολλανδία (Tognini 2017). Πρόκειται για ένα διετές πρόγραμμα στο οποίο 250 πολίτες έλαβαν μηνιαίο εισόδημα της τάξεως των 960 ευρώ. Κάποιοι έλαβαν περισσότερα χρήματα εάν προσέφεραν εθελοντική εργασία.

Επίσης, καταγράφηκαν κινήσεις σε πολιτικό επίπεδο σε διάφορες χώρες, όπως στην Ελβετία (Schiller 2016) (σχετικό δημοψήφισμα το 2016, με 7% των ψηφοφόρων να είναι υπέρ της

απόδοσης του ΒΕ πριν το δημοψήφισμα, και 22% μετά το πέρας της καμπάνιας και τα τελικά στοιχεία).

Φαίνεται ότι η τοπική αυτοδιοίκηση, στην εκάστοτε χώρα, είναι σε θέση να υλοποιήσει πρώτη αυτό το βήμα, ανάλογα με τις δυνατότητες που δίνουν οι νόμοι ή οι χρηματοδοτήσεις, όπως αυτές της ΕΕ. Για παράδειγμα, ο δήμος της Βαρκελώνης υλοποιεί ένα πιλοτικό πρόγραμμα με χρηματοδότηση από την ΕΕ, καθώς η εθνική νομοθεσία της χώρας τον καθιστά αναρμόδιο για μια τέτοια παροχή (βλ. επίσης Raventós et al. 2014).

Τα θετικά αποτελέσματα από τα πιλοτικά προγράμματα

Μέχρι τώρα τα θετικά αποτελέσματα από τα πιλοτικά προγράμματα είναι τα εξής:

- αξιοσημείωτη βελτίωση της υγείας (Martin & Meili 2016) (μείωση των επισκέψεων σε γιατρούς και νοσοκομεία, μείωση του άγχους της καθημερινότητας, μεγαλύτερη και ευκολότερη πρόσβαση στη θεραπεία),
- αύξηση του επιπέδου συγκράτησης των παιδιών στο σχολείο,
- ενδυνάμωση των πολιτών,
- περισσότερος και ποιοτικότερος χρόνος για τους γονείς και τα παιδιά,
- απελευθέρωση των γυναικών από εξουσιαστικές σχέσεις κακοποίησης,
- αισθητή μείωση στο μικροέγκλημα και τον αλκοολισμό, και τέλος
- σε καμιά περίπτωση δε δημιουργήθηκαν «στρατιές τεμπέληδων», αλλά ακριβώς το αντίθετο. Ενισχύθηκε η αίσθηση του επιχειρείν και σε πολλές περιπτώσεις οι άνθρωποι έστησαν τις δικές τους επιχειρήσεις.

Τρόποι χρηματοδότησης του ΒΕ

Πολλοί υποστηρίζουν ότι η χρηματοδότηση του ΒΕ είναι αδύνατη, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Η αλήθεια είναι ότι συχνά απουσιάζουν η πολιτική βούληση και οι σωστές προτεραιότητες. Αν, για παράδειγμα, προτεραιότητα είναι πάντα η χρηματοδότηση των τραπεζών και του συστήματος που τις προστατεύει, και όχι οι πολίτες και οι ανάγκες τους, τότε θα είναι αδύνατη η χρηματοδότηση όχι μόνο του ΒΕ, αλλά και οποιασδήποτε άλλης κοινωνικής παροχής.

O Philippe Van Parij (2013), καθηγητής φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Louvain και

μέλος του BIEN και του UBIE, προτείνει ένα «ευρω-μέρισμα» ύψους 200 ευρώ, το οποίο θα μπορούσε να χρηματοδοτήσει ένα μέσο σταθμισμένο ΒΕ. Για να χρηματοδοτηθεί ένα εύρω-μέρισμα μεσαίου ύψους, 200 ευρώ το μήνα για κάθε κάτοικο της ΕΕ, χρειάζεται η βάση της εναρμονισμένης προστιθέμενης αξίας της ΕΕ να φορολογηθεί με ένα συντελεστή περίπου 20%, ενώ η συνολική επιβάρυνση του ΑΕΠ της ΕΕ θα φτάσει το 10%, κάτι που οι περισσότερες μελέτες δείχνουν ότι είναι εφικτό.

Σε συνδυασμό με την ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, η εκάστοτε χώρα θα μπορούσε να αντλήσει πόρους κινούμενη προς την κατεύθυνση της φορολόγησης του πλούτου και της μείωσης της γραφειοκρατίας και των εξόδων της. Παράλληλα, θα μπορούσε να εξοικονομήσει πόρους μέσω της κατάργησης δομών που δε θα είναι πλέον απαραίτητες μιας και θα αντικατασταθούν από το ΒΕ (π.χ. συσσίτια).

Προτάσεις εφαρμογής του ΒΕ στην Ελλάδα

Δεδομένου ότι η χώρα μας βρίσκεται εντός ενός ασφυκτικού οικονομικού πλαισίου, η αρχική πρόταση αφορά στην εφαρμογή ενός πιλοτικού προγράμματος, το οποίο θα μπορούσε εύκολα να χρηματοδοτηθεί και τα θετικά του αποτελέσματα να πείσουν για τις δυνατότητες περαιτέρω εφαρμογής του, τόσο σε εθνικό, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αυτό φυσικά προϋποθέτει ότι όποια αλλαγή στη διακυβέρνηση της χώρας δε θα καταργεί τις σχετικές αποφάσεις. Ασκώντας πίεση από τα κάτω, θα μπορούσαν να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες ώστε να απαιτηθεί η εφαρμογή του ΒΕ. Το πρόγραμμα θα μπορούσε να εφαρμοστεί στα πρότυπα της Βαρκελώνης, δηλαδή μέσα από τη συνεργασία με τις δημοτικές αρχές.

Για να επιτευχθεί ο παραπάνω σκοπός θα πρέπει αρχικά να εφαρμόσουμε μια στρατηγική τεκμηριωμένης πολιτικής παρέμβασης με στόχο να:

- εκτιμηθούν οι ανάγκες,
- μελετηθεί η χρηματοδότηση τόσο του πιλοτικού, όσο και του μακροχρόνιου προγράμματος,
- λάβουν χώρα κοινωνικές έρευνες και να διαχυθεί το μήνυμα μέσω δράσεων και σύνδεσης με κινήματα,
- γίνει σύνδεση και δικτύωση με άτομα και ομάδες που μπορούν να ασκήσουν θετική επιρροή και να βοηθήσουν
- δημιουργηθεί ομάδα μέτρησης και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων του πιλοτικού

προγράμματος.

Ένα πιλοτικό πρόγραμμα

Το πιλοτικό πρόγραμμα προτείνουμε να γίνει σε μια πόλη της Ελλάδας, όπως η Θεσσαλονίκη, ο Βόλος ή το Ηράκλειο. Θα επιλεγθούν αντιπροσωπευτικά και τυχαία 2.500 πολίτες, οι οποίοι για δύο έτη θα λαμβάνουν μηνιαίως ένα ΒΕ της τάξεως των 400-500 ευρώ. Το δείγμα θα είναι αντιπροσωπευτικό όλων των κοινωνικών τάξεων, όλων των ηλικιών, όλων των εισοδημάτων και φύλων. Το πρόγραμμα δεν θα στοιχίσει πάνω από 30.000.000 ευρώ και θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί είτε από πόρους της Ε.Ε. είτε από εθνικούς πόρους μέσα από το Υπουργείο Έρευνας και Καινοτομίας, την Περιφέρεια και το Δήμο.

Καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, η ερευνητική ομάδα μέσα από τη συχνή και ουσιαστική επαφή με τους δικαιούχους θα καταγράφει και θα αξιολογεί τον αντίκτυπο του ΒΕ σε σχέση με την:

- καταπολέμηση της φτώχειας και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών,
- εργασία και την αύξηση του εισοδήματός τους, τα κίνητρα για εργασία σε άλλους τομείς, την ελευθερία των επιλογών και την αγοραστική τους συμπεριφορά,
- υγεία, την παιδεία, την ψυχολογία και τη συμμετοχή στα κοινά και στον πολιτισμό,
- κοινωνική ευαισθητοποίηση.

Να τονίσουμε ότι τόσο το BIEN όσο και το UBIE έχουν στους κόλπους τους σημαντικούς οικονομολόγους και ερευνήτριες με τεράστια εμπειρία στην οργάνωση, εφαρμογή και αξιολόγηση ερευνητικών πιλοτικών προγραμμάτων, και άρα μπορούν να συνεισφέρουν ουσιαστικά στην όποια προσπάθεια.

Συμπεράσματα

Το ΒΕ αποτελεί μια προσπάθεια ουσιαστικής αναδιανομής του πλούτου, επαναφέροντας στο προσκήνιο της πολιτικής συζήτησης τις έννοιες της δικαιοσύνης, της ισότητας και της ελευθερίας. Η εφαρμογή του ΒΕ θα άλλαζε, επομένως, ριζικά τη ζωή όλων. Η πρώτη σημαντική θετική επίδρασή του θα ήταν η εξάλειψη της φτώχειας. Με ένα εξασφαλισμένο ΒΕ εκτός από τη φτώχεια, θα αποφεύγονταν οι φυσικές και ψυχικές ασθένειες και αρκετές

αυτοκτονίες.

Το ΒΕ θα μπορούσε ίσως να γίνει η υλική και ψυχοκοινωνική βάση για την απελευθέρωση του ανθρώπου. Θέτοντας τις υλικές συνθήκες ώστε κάθε άτομο να αποκτήσει τη δυνατότητα της αυτοπραγμάτωσης, αποσυνδέει την ατομική και συλλογική ευτυχία από την παραγωγή και κατανάλωση προϊόντων και εικόνων.

Αναγνωρίζοντας ως εργασία την προσφορά στο κοινωνικό σύνολο, τη φροντίδα των παιδιών και την καλλιτεχνική δραστηριότητα, θα δώσει τη δυνατότητα σε περισσότερο κόσμο να προσφέρει στην κοινωνία, την οικογένεια και την πολιτισμική δημιουργία. Το ΒΕ θα ενδυναμώσει τις γυναίκες, αποδεσμευοντάς τις από εξουσιαστικές σχέσεις. Επίσης, θα εξασφαλίσει ένα στοιχειώδες επίπεδο διαβίωσης σε όλα τα άτομα, σε μια εποχή που δεν μπορούν να τους το παρέχουν με ασφάλεια ούτε η εργασία ούτε το κοινωνικό κράτος. Αποσυνδέοντας την εργασία από την κάλυψη των βασικών αναγκών και ενισχύοντας τη διαπραγματευτική ισχύ των εργαζομένων (Widerquist 2013) θα δώσει στους πολίτες την ελευθερία να σχεδιάσουν τη ζωή τους.

Το κυριότερο όμως είναι ότι προσφέροντας όλα τα παραπάνω, το ΒΕ θα δώσει ουσιαστικά τη δυνατότητα στους ανθρώπους να μειώσουν το άγχος της καθημερινής επιβίωσης και να προσπαθήσουν να συνδέσουν την εργασία με τη δημιουργικότητα και την ευτυχία (Bizarro 2017), έχοντας περισσότερο χρόνο για ξεκούραση, κοινωνικοποίηση και αναστοχασμό. Περισσότεροι άνθρωποι θα αποκτήσουν έτσι τη δυνατότητα να αναζητήσουν την ατομική και κοινωνική ελευθερία, που σήμερα έχει θρυμματιστεί μέσα στα γρανάζια του άκρατου καπιταλισμού, αλλά και να διερωτηθούν πάνω στα μεγάλα ζητήματα της ζωής.

Βιβλιογραφία

Alexander S. (2016) 'Βασικό και μέγιστο εισόδημα', Το λεξιλόγιο της Αποανάπτυξης, επιμ. D'Alisa, G., Demaria, F., Kallis, G., προλ. Σ. Σταυρίδης, Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδέλφων.

Arcarons, J., Raventós, D., Torrens, L. (2014) 'Feasibility of Financing a Basic Income', Basic Income Studies, 9 (1-2), 79-93.

Bregman, R. (2017) 'Utopian thinking: the easy way to eradicate poverty, The Guardian,

guardian.com, πρόσβαση 20 Ιουνίου 2017.

Bizarro, S. (2017) 'Harper Lee: Success, Creativity and Basic Income', Medium, medium.com, πρόσβαση 20 Απριλίου 2018.

Cunliffe, J., Erreygers, G. (2001) 'The Enigmatic Legacy of Charles Fourier: Joseph Charlier and Basic Income', History of Political Economy, 33(3), 459-484.

Evelyn, L. (2011) 'The town with no poverty. Using health administration data to revisit outcomes of a canadian guaranteed annual income field experiment, University of Manitoba, [http://public.econ.duke.edu/~erw/197/forget-cea\(2\).pdf](http://public.econ.duke.edu/~erw/197/forget-cea(2).pdf), πρόσβαση 10 Μαρτίου 2019.

Harari, Y. N. (2017) Homo Deus, μτφρ. Μ. Λαλιώτης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Henley, J. (2018) 'Finland to end basic income trial after two years', The Guardian, guardian.com, πρόσβαση 8 Αυγούστου 2018.

Krahe, D. (2009) 'How a Basic Income Program Saved a Namibian Village', SpiegelOnline, spiegel.de, πρόσβαση 8 Αυγούστου 2018.

Martin, D., Meili, R. (2015) 'Basic income: just what the doctor ordered', TheStar, star.com, πρόσβαση 18 Δεκεμβρίου 2018.

Mathews, D. (2017) 'This Kenyan village is a laboratory for the biggest basic income experiment ever', Vox, vox.com. πρόσβαση 10 Ιουνίου 2017.

McKay, A. (2001) 'Rethinking Work and Income Maintenance Policy: Promoting Gender Equality Through a Citizens' Basic Income'. Feminist Economics. 7 (1): 97-118.

McKay, A. (2005) The Future of Social Security Policy: Women, Work and a Citizens Basic Income. Routledge.

McFarland, K. (2016) 'Uganda: two-year basic income pilot set to launch in 2017', BasicIncome, basicincome.com, πρόσβαση 10 Ιουνίου 2017.

Rifkin, J. (1996) Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της, μτφρ. Γ. Κοβαλένκο, επιμ. Α. Αλαβάνου, Αθήνα: Νέα σύνορα- Α. Α. Λιβάνη.

Romano, O. (2016) 'Αντιοφεμλισμός', Το λεξιλόγιο της Αποανάπτυξης, επιμ. D' Alisa, G., Demaria, F., Καλλής, Γ., προλ. Σ. Σταυρίδης, Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδέλφων.

Schiller, B. (2016) 'Switzerland will hold the world's first universal basic income referendum', FastCompany, www.fastcompany.com, πρόσβαση 5 Ιουνίου 2016.

Standing, G. (2014) A Precariat Charter From Denizens to Citizens, Bloomsbury Academic.

Tognini, G. (2017) 'Universal Basic Income, 5 Experiments From Around The World', www.worldcrunch.com. WorldCrunch, πρόσβαση 10 Ιουνίου 2018.

Van Parij, P. (2013) 'The euro dividend', BasicIncome, basicincome.com, πρόσβαση 10 Ιουνίου 2017.

Widerquist, K. (2013) Independence, Propertylessness, and Basic Income. A Theory of Freedom as the Power to Say No, Palgrave Macmillan.

B.3. Αποανάπτυξη και Καθολικό Βοήθημα Αυτονομίας¹

Vincent Liegey²

Τα τελευταία δέκα χρόνια, στο εσωτερικό του γαλλικού Κινήματος για την Αποανάπτυξη, διερευνήθηκε, συζητήθηκε και αναπτύχθηκε η ιδέα του Καθολικού Βοηθήματος Αυτονομίας ως ενός κοινωνικού και οικονομικού εργαλείου το οποίο θα μπορούσε να εκκινήσει και να υποστηρίξει μια δημοκρατική μετάβαση προς αειφορικές και επιθυμητές κοινωνίες βασισμένες στην Αποανάπτυξη.

Τι είναι το Καθολικό Βοήθημα Αυτονομίας (ΚαΒΑ)

Το Καθολικό Βοήθημα Αυτονομίας (Liegey et al. 2013) αφορά την ιδέα να παρέχεται άνευ όρων, από τη γέννηση μέχρι το θάνατο, σε όλους/ες, αυτό που ορίζεται, με δημοκρατικές διαδικασίες, ως επαρκές για μια αξιοπρεπή και μια λιτή ζωή. Είναι σαν ένα Καθολικό Βασικό Εισόδημα (UBI), αλλά μερικώς αποχρηματοποιημένο. Καλύπτει την ελεύθερη χρήση ενέργειας, κατοικίας, νερού και τροφίμων καθώς και την ελεύθερη πρόσβαση σε αγαθά και δημόσιες υπηρεσίες (εκπαίδευση, υγεία, μεταφορές). Ένα μέρος του θα μπορούσε επίσης να δοθεί μέσω τοπικών ή συμπληρωματικών μη κερδοσκοπικών νομισμάτων για συγκεκριμένα αγαθά ή υπηρεσίες. Συνδέεται απαραίτητως με ένα σταθερό Μέγιστο Αποδεκτό Εισόδημα (MAE) (Liegey et al. 2014).

Το ΚαΒΑ δεν αποτελεί μόνο ένα οικονομικό και κοινωνικό εργαλείο, το οποίο σχεδιάστηκε στο πλαίσιο της αποανάπτυξης, με σκοπό την κοινωνική και περιβαλλοντική δικαιοσύνη (Demaria et al. 2013). Καταρχάς, πρόκειται για ένα εργαλείο μετάβασης που καλεί για μια αποαποικιοποίηση του φαντασιακού μας (Castoriadis 1975 [2005]) και μια

¹ μτφρ. Β. Παρράκης – Α. Τσιουμάνης, επιμ. Π. Τριτσιμπίδας. Το κείμενο αποτελεί μια επικαιροποίηση της ανακοίνωσης στο 3ο Διεθνές Συνέδριο Αποανάπτυξης για την Οικολογική Βιωσιμότητα και την Κοινωνική Ισότητα στη Βενετία το 2012, ειδικά διαμορφωμένο για το εργαστήριο πάνω στην Αποανάπτυξη και το Βασικό Εισόδημα που διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη τον Μάιο του 2019. Εμπνεύστηκε επίσης από τις συζητήσεις γύρω από το βιβλίο «Ένα Σχέδιο Αποανάπτυξης» και τις τελευταίες εξελίξεις γύρω από τις συζητήσεις για την Αποανάπτυξη και το Βασικό εισόδημα και την ιδέα του ΚάΒΑ. Liegey, V., Madelaine, S., Ondet, C., Veillot, A. (2013) Un projet de Décroissance: Manifeste pour une Dotation Inconditionnelle d'Autonomie, Edition Utopia. Περισσότερες πληροφορίες: <http://www.projet-decroissance.net>.

² Ο Vincent Liegey, συγγραφέας στο συλλογικό έργο A Degrowth Project, μηχανικός, σύμβουλος και διεπιστημονικός ερευνητής, είναι συντονιστής του κοινωνικού συνεταιρισμού Cargonomia στη Βουδαπέστη.

επανοικειοποίηση της δημοκρατίας αξιοποιώντας τη δυναμική της συμμετοχικότητας προς τη κατεύθυνση μιας διαφορετικής διακυβέρνησης των κοινών. Διερωτάται για το ποιες είναι οι βασικές μας ανάγκες και πώς να τις πραγματώσουμε με αειφορικό και δίκαιο τρόπο: Τι παράγουμε; Πώς; Για τι είδους χρήση;

Αυτό το βοήθημα θα είναι ατομικό, αναφαίρετο και σωρευτικό σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο εισόδημα, αναγνωρίζοντας έτσι τη συνεισφορά κάθε μέλους της κοινότητας στην κοινωνία, για όλες τις δραστηριότητές του/-της, και κυρίως τις μη εμπορικές.

Γιατί ένα Βοήθημα;

Ένα βοήθημα για μια χειραφετική αποανάπτυξη των ανισοτήτων

Μόλις εφαρμοστεί, το Καθολικό Βοήθημα Αυτονομίας θα επιτρέψει σε κάθε άτομο να απολαμβάνει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης δίνοντας προτεραιότητα στην αυτονομία του ατόμου (Latouche 2014) και απελευθερώνοντάς το από την εξάρτηση της αμειβόμενης εργασίας. Ταυτόχρονα, θα προσφέρει μια διέξοδο από τον καταστροφικό κύκλο του αποκλεισμού και της ταπείνωσης που προκαλεί η αύξηση της ανεργίας. Λόγω της αυτόματης παροχής του σε όλους/ες, δεν θα προκύπτουν εξαιρέσεις είτε στην πράξη είτε λόγω κάποιων προϋποθέσεων. Το ΚαΒΑ ενισχύει το σύστημα κοινωνικής προστασίας στο σύνολό του, διότι εγγυάται μια σειρά βασικών αγαθών και υπηρεσιών. Δημιουργεί ένα ασφαλές περιβάλλον και αποτελεί βασικό εργαλείο για τη μετάβαση σε ένα νέο κοινωνικό μοντέλο, καθώς ούτε η εργασία ούτε οι παραδοσιακές κοινωνικές παροχές μπορούν πλέον να εγγυηθούν το δικαίωμα σε μια αξιοπρεπή ύπαρξη. Το ΚαΒΑ θα δημιουργήσει αυτή την απαραίτητη κοινωνική αλληλεγγύη μεταξύ όλων των μελών της κοινωνίας.

Εξάλλου, αυτό το βοήθημα θα συνδέεται απαραίτητα με την εγκαθίδρυση ενός Μέγιστου Αποδεκτού Εισοδήματος (ΜΑΕ), το ύψος του οποίου θα συμφωνηθεί μέσω δημοκρατικών διαδικασιών, ώστε να μειωθούν τα εισοδηματικά χάσματα, από τη στιγμή που στόχος της πολιτικής της αποανάπτυξης είναι να μειωθούν πραγματικά οι ανισότητες. Το ΚαΒΑ θα μειώσει τις ανισότητες, καθώς θα το λαμβάνουν όλοι/ες και όποιο τυχόν επιπλέον εισόδημα θα υπόκειται σε ένα κλιμακούμενο φορολογικό συντελεστή.

Κάποιοι υποστηρίζουν ότι η εγκαθίδρυση του ΚαΒΑ θα καθιστούσε παρωχημένο το ΜΑΕ επειδή, με το ΚαΒΑ, οι ανισότητες θα είναι λιγότερο αποπνικτικές καθώς όλοι και όλες θα απολαμβάνουν υλικές συνθήκες ικανές να τους εξασφαλίσουν έναν αξιοπρεπή τρόπο

ζωής. Θεωρούμε ότι το ΜΑΕ αποτελεί επίσης έναν τρόπο για να μειωθεί το οικολογικό αποτύπωμα των πλουσιότερων, να αποφευχθούν οι σκανδαλώδεις ποσότητες σκουπιδιών και οι εξωφρενικές πρακτικές και, πάνω απ' όλα, να απελευθερωθεί το φαντασιακό μας από την επιρροή του τρόπου ζωής των πλουσίων (Kempf 2007).

Τέλος, λόγω της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, η οποία πλήττει όλο και περισσότερους πολίτες και, κυρίως, λόγω των επερχόμενων κρίσεων, είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί εκ νέου μια αίσθηση ηρεμίας και ασφάλειας. Ο φόβος για το μέλλον και οι δυσκολίες οδηγούν σε κρίσεις ταυτότητας, μίσος, βία, απογοήτευση· σε καμία περίπτωση στις συνθήκες για μια δημοκρατική μετάβαση. Πρέπει να αναβιώσουμε την ελπίδα και την ηρεμία και να προσφέρουμε την απαραίτητη προστασία για να ανθήσουν θετικά και δημιουργικά εγχειρήματα. Πρέπει να δημιουργήσουμε νέες συμμαχίες ώστε η μετάβαση να είναι συμμετοχική και να βασιστεί στην εμπιστοσύνη.

Ένα βοήθημα για να απαλλαγούμε από τη σκλαβιά της εργασίας

Το ΚαΒΑ αποτελεί κυρίως ένα εργαλείο για την πραγμάτωση θεμελιωδών δικαιωμάτων. Απελευθερώνει κάθε άτομο από το «παράδειγμα» της εργασίας, μετατρέποντάς τη σε μια εθελοντική και ουσιαστική δραστηριότητα (Gorz 2004, 2007). Το βοήθημα αυτό εντάσσεται σε μια γραμμή σκέψης που θεωρεί ότι η χειραφέτηση των ανδρών και των γυναικών δεν είναι προσδεσμένη στην εργασία. Η εξύψωση της εργασίας σε θεμελιώδη αξία προέκυψε από την ιδεολογία της παραγωγικότητας και του καταναλωτισμού η οποία είναι ασύμβατη με την ουσιαστική ολοκλήρωση του ατόμου. Επιπλέον, το εργασιακό περιβάλλον έχει μετατραπεί σε έναν κόσμο ανταγωνισμού όπου караδοκεί η ανεργία, καθώς και το άγχος των νέων μεθόδων διοίκησης, καταστρέφοντας την συλλογική αίσθηση χαράς, λόγω της αδιάλειπτης επιδίωξης της παραγωγικότητας και της απώλειας νοήματος από τις επαναλαμβανόμενες εργασίες ή των επιβλαβών επιπτώσεων που έχει η εν λόγω εργασία στην κοινωνία.

Ως ένα εργαλείο για την αποαποικιοποίηση του κοινωνικού μας φαντασιακού, το ΚαΒΑ στοχεύει στο να σταματήσει η εργασία να αποτελεί το μοναδικό σημείο αναφοράς, το μοναδικό θεμέλιο του κοινωνικού δεσμού και τον μοναδικό δρόμο για μια αξιοπρεπή ζωή. Με αυτό το βοήθημα, θα πάψουμε να εξαρτιόμαστε από την κατάσταση εκείνη που συνδέει την αμειβόμενη απασχόληση με την οικονομική και κοινωνική μας ένταξη. Το ΚαΒΑ επιτρέπει την επέκταση των μέσων έκφρασής μας, τόσο ατομικά όσο και συλλογικά. Αφορά την κατεύθυνσή μας προς μια κοινωνία όπου οι δραστηριότητες επιλέγονται και διαπραγματεύονται ελεύθερα, αντί να γίνονται καταναγκαστικά, ευνοώντας ταυτόχρονα την

εμφάνιση ενός «τρίτου τομέα» (δραστηριότητες φροντίδας, συνεταιριστικές, οικογενειακές, πολιτικές και πολιτιστικές, δηλαδή «μη εμπορικές» δραστηριότητες).

Επιπλέον, με το ΚαΒΑ, η ανεργία παύει να αποτελεί κοινωνικό και οικονομικό πρόβλημα και ευνοείται η πιο δίκαιη κατανομή των δύσκολων εργασιών. Γίνονται βήματα προς την κατεύθυνση αυτή που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια πραγματική κατανομή των βαρέως τύπου εργασιών. Το ΚαΒΑ θα επηρεάσει τα επίπεδα των αμοιβών και θα καταστήσει δυνατή μια αναδιαπραγμάτευση του ύψους του μισθού για κάθε εργασία, έτσι ώστε οι δραστηριότητες αυτές να είναι εθελοντικές. Όσον αφορά την επανεκτίμηση της αμοιβής για τις σκληρές εργασίες θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από μια «κοινωνική υπηρεσία» στην οποία θα συμμετέχουν όλοι/ες.

Χωρίς να οδηγήσει στην εγκατάλειψη της αγοράς εργασίας, το ΚαΒΑ θα προκαλέσει τη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας. Όμως, από τη στιγμή που ήδη παράγουμε πάρα πολύ και ζούμε πέρα από τις ανάγκες μας, είναι αυτό άραγε ένα πραγματικό πρόβλημα; Θα εναπόκειται στο κάθε άτομο να οργανωθεί και προσαρμοστεί στο πλαίσιο της αποανάπτυξης της καθημερινής σπατάλης και της περιττής δημιουργίας. Με άλλα λόγια: να μην αφιερώνεται η ζωή ενός ανθρώπου στην παραγωγή άχρηστων αγαθών με σκοπό να πουληθούν σε ανθρώπους που δεν τα χρειάζονται.

Ένα βοήθημα για να βγούμε από τον καπιταλισμό και τον οικονομισμό (τη θρησκεία της οικονομίας)

Το ΚαΒΑ αποτελεί έναν μηχανισμό για την έξοδο από μια κοινωνία που βασίζεται στην ανάπτυξη, τη λατρεία της παραγωγικότητας και τον καταναλωτισμό τα οποία επηρεάζουν τις ζωές, τις ανάγκες και τις ελπίδες μας. Αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να ξεκινήσει η ανάκαμψη προς τις κοινωνίες της αποανάπτυξης. Όμως, το ΚαΒΑ θα είναι αποτελεσματικό μόνο εάν πετύχει να ανοίξει το δρόμο για έναν άλλο τύπο κοινωνίας, στον οποίο οι άνθρωποι δεν θα ζουν για να καταναλώνουν. Προτείνοντας το ΚαΒΑ αμφισβητούμε ριζικά την καπιταλιστική λογική και αναζητούμε έναν άλλο τύπο κοινωνικής οργάνωσης ο οποίος δεν αποσκοπεί στην απλή στήριξη αυτών που βρίσκονται σε περισσότερο μειονεκτική θέση, ή σε κάποιες μικρές οριακές τροποποιήσεις του συστήματος, αλλά είναι σχεδιασμένος να το υπερβεί, να το εξαλείψει εντελώς, καθώς μας έχει οδηγήσει σε αδιέξοδο.

Ο καπιταλισμός μετατρέπει κάθε δραστηριότητα σε εμπορική. Μια ήπια έξοδος από τον καπιταλισμό επιχειρεί ακριβώς να αντιστρέψει αυτή τη διαδικασία. Γι' αυτόν τον λόγο το βοήθημα πρέπει να εγγραφεί στη σφαίρα της ελεύθερης χρήσης, δεδομένου ότι κάθε

ελεύθερος πόρος - ο ιδιοκτησιακός χαρακτήρας του οποίου είναι συλλογικός και η χρήση του κοινή - γίνεται αυτόματα μέρος του ΚαΒΑ. Παρέχει έτσι μια έξοδο διαφυγής από τις δυνάμεις της αγοράς. Αυτή η ελεύθερη χρήση νομιμοποιείται όταν γίνεται κατάλληλη χρήση και αντισταθμίζεται από την κλιμακούμενη φορολογία που επιβάλλεται για την κατάχρηση υπηρεσιών και πόρων. Είναι απαραίτητη μια συλλογική διαβούλευση σχετικά με τις ανάγκες και τους τομείς των δημόσιων παρεμβάσεων που παρέχουν βασικά αγαθά και υπηρεσίες καθώς και για τον ρόλο και τη θέση της οικονομίας (Polanyi 1944), όπως επίσης και για τα όρια που πρέπει να της επιβληθούν. Αυτή η ελεύθερη χρήση πρέπει να οργανωθεί κοινωνικά και να υποστηριχθεί δημοκρατικά, έτσι ώστε να μπορέσει να οδηγήσει σε μια νέα και πιο δημοκρατική διακυβέρνηση των κοινών.

Επομένως, το ΚαΒΑ είναι συνώνυμο της ελεύθερης πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες συλλογικής ιδιοκτησίας και διαχείρισης, αντίστοιχο με το δικαίωμα κοινής χρήσης. Μερικοί τρόποι αναφέρονται παρακάτω. Στην πραγματικότητα, το ΚαΒΑ θα επέτρεπε σε όλους να απολαμβάνουν ένα μικρό αλλά επαρκές μερίδιο του συλλογικού πλούτου.

Το ΚαΒΑ δεν είναι ένα ποσοτικό εισόδημα σε εθνικό νόμισμα. Αυτή είναι μια σημαντική διαφορά του από το βασικό εισόδημα (Carton 2013). Η έννοια του βοηθήματος που επεξεργαζόμαστε έχει ως σημείο αφετηρίας τις παραδοσιακές προτάσεις για ένα βασικό εισόδημα, αλλά δεν περιορίζεται σε αυτό. Αφορά επίσης την επέκταση των πεδίων της χαριστικότητας ή της δωρεάν χρήσης (ελεύθερη πρόσβαση, ημι-ελεύθερη πρόσβαση για καλή χρήση και βαθμιαία αύξηση του κόστους για κατάχρηση). Περιλαμβάνει επίσης ιδέες για τοπικά νομίσματα και μια ήπια και δημοκρατική μετάβαση προς τις κοινωνίες της αποανάπτυξης, καθώς και για την έξοδο από τον καπιταλισμό και τη λατρεία της παραγωγικότητας. Αυτή είναι η κριτική μας στο βασικό εισόδημα. Παρόλο που αναγνωρίζουμε ότι αποτελεί ένα κοινωνικό και πολιτισμικό βήμα προς τα εμπρός, φοβόμαστε ότι δεν πηγαίνει αρκετά μακριά και αποτελεί μόνο ένα καταπραϊντικό μέτρο για μια άρρωστη κοινωνία. Θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του καπιταλιστικού συστήματος, καθώς αντί να μοιράζει αγαθά, μοιράζει χρήμα χωρίς να αμφισβητεί το νόημα και τη χρήση του.

Το ΚαΒΑ διαταράσσει το φαντασιακό της ανάπτυξης και επικεντρώνεται στις βασικές και ουσιαστικές ανάγκες που απαιτούνται για την υποστήριξη της ατομικής και συλλογικής ολοκλήρωσης, η οποία κατανοείται με όρους διαφορετικούς από εκείνους των καπιταλιστικών αξιών.

Χρηματοδότηση του ΚαΒΑ: ένα πραγματικά ψευδές πρόβλημα. Προς μια έξοδο από τον οικονομισμό.

Το ζήτημα της χρηματοδότησης του ΚαΒΑ χρησιμοποιείται συχνά για να αποδειχθεί πόσο αδύνατη είναι η εφαρμογή του, και έτσι να υποβαθμιστεί στην κατηγορία των ονείρων. Όμως, η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετική. Πολλές μελέτες έχουν δείξει ότι το ΚαΒΑ είναι εφαρμόσιμο. Συνιστά μια πολιτική και κοινωνική επιλογή που πρέπει να κάνουμε και, πάνω απ' όλα, ένα νέο παράδειγμα που πρέπει να φανταστούμε. Η ανάδυση αυτής της νέας κοινωνίας δεν μπορεί να προκύψει απλά μέσω μιας εκλογικής νίκης· η πλειονότητα των πολιτών θα πρέπει να είναι έτοιμοι σε νοητικό και ψυχικό επίπεδο για μια αλλαγή του τρόπου ζωής: να μπορούν να σταματήσουν να εργάζονται για να καταναλώνουν, αλλά και να είναι αυτόνομοι και να συμβιώνουν αρμονικά.

Πολλοί αντίπαλοι του ΚαΒΑ, για να το απορρίψουν εντελώς, αποφεύγοντας να εμπλακούν σε μια βαθύτερη εξέταση της ουσίας και των στόχων του, χρησιμοποιούν το επιχείρημα της αδυναμίας κάλυψης του οικονομικού του κόστους. Το επιχείρημα αυτό είναι ρηχό και παραπλανητικό, καθώς στο παρελθόν η κοινωνία μας έχει ξεπεράσει πολύ πιο περίπλοκες καταστάσεις δαπανώντας πολύ περισσότερα. Αρκεί μόνο να υπενθυμίσουμε το Γαλλικό Εθνικό Συμβούλιο Αντίστασης (Conseil National de la Resistance) και τα μέτρα που εφαρμόστηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στον καιρό μας, η διάσωση των τραπεζών (και του χρηματοπιστωτικού συστήματος) έδειξε ότι τα κράτη μπορούν να έχουν άμεση πρόσβαση σε χρηματικούς πόρους. Το επιχείρημα σχετικά με την αδυναμία κάλυψης του οικονομικού κόστους είναι παραπλανητικό, τόσο παραπλανητικό όσο η απάτη της δημιουργίας του χρήματος ή των ιδιωτικών και δημόσιων χρεών (de Reste & Duterme 2014) τα οποία δεν θα αποπληρωθούν ποτέ ανεξάρτητα από τα επίπεδα ανάπτυξης. Το ΚαΒΑ αποτελεί μια κοινωνική πρόκληση και ένα μονοπάτι που μπορεί να μας οδηγήσει, εάν το επιθυμούμε ειλικρινώς, στην έξοδο από τον καπιταλισμό. Πρόκειται για ένα ζήτημα που χρειάζεται τόλμη και πολιτικό θάρρος, αλλά πάνω απ' όλα απαιτεί ισχυρή δέσμευση και συμμετοχή σ' αυτήν την επιθυμία για αλλαγή.

Το ΚαΒΑ συνεπάγεται την ανάγκη σχεδιασμού ενός διαφορετικού συστήματος αναδιανομής για μια νέα αλληλεγγύη (Latouche 2005). Πρέπει να απαλλαγούμε από τις παροχές και τα επιδόματα κοινωνικής πρόνοιας μαζί με τις επιθετικές πολιτικές που σχετίζονται με την εργασία, καθώς δεν μας χρειάζονται πλέον. Πρέπει να αναληφθεί μια ευρεία δημοσιονομική μεταρρύθμιση για την επαναφορά ενός καθεστώτος προοδευτικής φορολογίας εισοδήματος·

όπου τα εισοδήματα πέρα από ένα δημοκρατικά καθορισμένο κατώτατο όριο θα υπόκεινται σε 100% φορολογία, η οποία θα οριοθετεί το επίπεδο του ΜΑΕ. Θα μπορούσε επίσης να περιέχει ένα φόρο κατανάλωσης με σκοπό την επιβολή κυρώσεων σε εμπορεύματα που δεν παράγονται σε τοπικό επίπεδο και επιβαρύνουν το περιβάλλον (διαφήμιση, οπτικοί εξοπλισμοί, σχεδιασμένα υποβάθμισμα, εμπορεύματα μίας χρήσης κ.λπ.). Ορισμένα κοινωνικά επιδόματα θα εξαφανιστούν, καθώς θα χρησιμοποιηθούν για να εξασφαλίσουν τη μακροζωία του ΚαΒΑ (θα συγχωνευτούν στο ΚαΒΑ).

Για άλλη μια φορά, τίποτα δεν είναι αδύνατο· από τη στιγμή που η εγκαθίδρυση του ΚαΒΑ είναι εφαρμόσιμη και οικονομικά προσιτή, όλα πρέπει να επαναξιολογηθούν. Το ΚαΒΑ σχετίζεται στενά με τα ζητήματα της ενέργειας και των οικονομικών πόρων, καθώς στοχεύει στον εξορθολογισμό και την αειφορία του τρόπου ζωής μας. Το πεδίο εφαρμογής του ΚαΒΑ υπερβαίνει τα χρηματικά ζητήματα· περιλαμβάνει την κινητοποίηση αγαθών και υπηρεσιών για την ευημερία της κοινωνίας στο σύνολό της. Αυτό σημαίνει ότι οι κοινότητες πρέπει να επανοικειοποιηθούν την ευθύνη για τη διαχείριση ορισμένων υπηρεσιών όπως το νερό, το φυσικό αέριο, η ενέργεια και οι μεταφορές, προκειμένου να επεκταθεί η σφαίρα της ελεύθερης χρήσης.

Ένα βοήθημα για μια ανοικτή επανατοπικοποίηση

Δίνουμε προτεραιότητα στην αποανάπτυξη των μη ανανεώσιμων πόρων σε μια κατεύθυνση τοπικής διατροφικής και ενεργειακής κυριαρχίας.

Σήμερα δημιουργούνται πραγματικά πολλές συλλογικές και τοπικές πρωτοβουλίες. Τα εγχειρήματα αυτά συμβάλλουν σε μια ανοικτή, επιθυμητή και αναγκαία επανατοπικοποίηση της παραγωγής, του εμπορίου και των οικονομικών μας συναλλαγών. Το ΚαΒΑ θα μπορούσε να υποστηρίξει αυτές τις πρωτοβουλίες καθώς και να ενθαρρύνει μελλοντικές. Για παράδειγμα, το ΚαΒΑ θα μπορούσε να καταβληθεί σε ήπια τοπικά νομίσματα, τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν μόνο για την αγορά αγαθών που παράγονται τοπικά. Θα μπορούσε να υποστηρίξει τη δημιουργία κοινοτικών κήπων, αυτοδιαχειριζόμενων εργαστηρίων επισκευής, συντήρησης και βιοτεχνίας, τοπικών συστημάτων ανταλλαγής (LETS), μηχανημάτων κοινής χρήσης, κοινών κατοικιών, την ανάπτυξη ενέργειας και βιοτεχνιών σε τοπικό επίπεδο, στοχεύοντας σε τροφική και ενεργειακή αυτάρκεια, προκειμένου να σταματήσουμε να βασιζόμαστε σε μη ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, και κυρίως στο πετρέλαιο.

Ένα βοήθημα που θα υπηρετήσει τη δημοκρατία

Προς μια επανοικειοποίηση των επιλογών της ζωής μας. Το ΚαΒΑ δίνει σε όλους τους πολίτες την πλήρη απόλαυση των δημοκρατικών δικαιωμάτων τους, δεδομένου ότι δεν είναι πλέον υποχρεωμένοι να εργάζονται, επιστρέφει στο κάθε άτομο την αυτονομία και την πρωτοβουλία για το πώς θα συμμετάσχει στην κοινωνία. Το ΚαΒΑ αποτελεί ένα εργαλείο για την κοινωνική αλλαγή και την επανοικειοποίηση των επιλογών της ζωής μας.

Με την επίλυση του ζητήματος της ανεργίας και με τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για το διαμοιρασμό των θέσεων εργασίας, το ΚαΒΑ επαναξιολογεί τις μη εμπορικές δραστηριότητες και, προπαντός, αμφισβητεί την αντίληψη ότι η «απασχόληση» είναι η μόνη παράμετρος κοινωνικής ενσωμάτωσης και αξιολόγησης. Το άτομο επανατοποθετείται στο κέντρο της κοινωνίας, όχι μέσω του επαγγέλματός του, αλλά ανοίγοντας τις προοπτικές ολοκλήρωσής του που συμβάλλουν στην ατομική και συλλογική χειραφέτηση υπηρετώντας μια πραγματική δημοκρατία· ανοιχτή, συμμετοχική και ανεξάρτητη από οικονομικούς παράγοντες.

Ελευθερωμένος από τους περιορισμούς της εργασίας, κάθε πολίτης θα είχε όχι μόνο το χρόνο αλλά και τη δυνατότητα να συμμετάσχει στη ζωή της πόλης. Το ΚαΒΑ μπορεί να συμβάλει στην επαναπολιτικοποίηση της κοινωνίας και στην επανακοινωνικοποίηση της πολιτικής μέσω της εμπλοκής των πολιτών. Επομένως, ο τρόπος διάθεσης του ΚαΒΑ θα πρέπει να αποφασιστεί με δημοκρατικό τρόπο, τουλάχιστον εν μέρει σε τοπικό επίπεδο: ποιο θα είναι το βοήθημα για το νερό, την τροφή και την ενέργεια που θα πρέπει να θεωρείται ως δικαίωμα, και από ποιο επίπεδο και πάνω αυτό θα υπόκειται σε φόρο κατανάλωσης; Το ίδιο ισχύει και για την κατανομή, οργάνωση και υλοποίηση των βαρέως τύπου εργασιών, ζητήματα που θα πρέπει να συζητηθούν και να αποφασιστούν συλλογικά.

Αυτό αποτελεί μέρος της διαδικασίας επανοικειοποίησης των επιλογών σχετικά με την παραγωγή, τις μεθόδους και τη χρήση της.

Ένα βοήθημα για να αρχίσει μια μετάβαση προς αειφορικές, επιθυμητές και χαρούμενες κοινωνίες.

Ως εργαλείο κοινωνικής δικαιοσύνης το οποίο αντιπαλεύει την αλλοτρίωση της εργασίας, δείχνοντας ταυτόχρονα σεβασμό στις βασικές ανάγκες του κάθε ατόμου, το ΚαΒΑ θα μπορούσε πράγματι να οδηγήσει σε κοινωνίες βασισμένες στο μοντέλο της αποανάπτυξης. Ως παράγοντας χειραφέτησης, ευνοεί την οικονομική και κοινωνική αυτονομία και

ταυτόχρονα μειώνει τις ανισότητες μέσω του ΜΑΕ, προσφέροντας ίση πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες. Συνεπώς, το ΚαΒΑ μπορεί να εκκινήσει μια μετάβαση προς την ανεξαρτησία από το παραδοσιακό νόμισμα που αποτελεί εργαλείο συσσώρευσης ή κερδοσκοπίας, και να δημιουργήσει νέα οικονομικά εργαλεία αξιολόγησης και ανταλλαγής. Εφόσον γίνει αντιληπτό με αυτόν τον τρόπο, το ΚαΒΑ προσφέρει μια πρακτική διέξοδο από το σημερινό νομισματικό και οικονομικό σύστημα. Θα μπορούσε επίσης να χρησιμοποιηθεί σε συγκεκριμένες και περιορισμένες εμπορικές λειτουργίες εντός προσδιορισμένων χρήσεων ή περιοχών³.

Μπορούμε να προτείνουμε δύο τρόπους εφαρμογής:

α) Από κινήματα βάσης

Αυτό το σενάριο βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη με όλες τις τοπικές πρωτοβουλίες ανά τον κόσμο που εφαρμόζουν νέα εναλλακτικά τοπικά οικονομικά συστήματα (όπως κοινοτικοί κήποι, τοπικά συστήματα εμπορικών ανταλλαγών- LETS⁴, εναλλακτικά μη-κερδοσκοπικά νομίσματα, πρωτοβουλίες πόλεων σε μετάβαση, οικο-χωριά, αυτοδιαχειριζόμενα εργαστήρια μηχανών, εργαστήρια κατασκευής κ.λπ.) Η εφαρμογή ενός ΚαΒΑ θα λάμβανε χώρα, μέσω μιας διαδικασίας μετάβασης, αναπτύσσοντας αυτές τις συμμετοχικές πρωτοβουλίες, επεκτείνοντάς τις και δημιουργώντας ένα δίκτυο μεταξύ τους. Εντωμεταξύ μπορούμε να φανταστούμε ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις όπως, σε εθνικό επίπεδο, ελεύθερη πρόσβαση στην εκπαίδευση και την υγεία ή, σε δημοτικό επίπεδο, ελεύθερη πρόσβαση σε μια συγκεκριμένη ποσότητα νερού, φυσικού αερίου και, στο μεσοδιάστημα, μια πολιτική επανάκτηση και μεταμόρφωση του νομισματικού, τραπεζικού και οικονομικού συστήματος.

Βήμα βήμα, με τις τοπικές πρωτοβουλίες να ενώνονται με παγκόσμιες μεταρρυθμίσεις, το ΚαΒΑ θα χορηγούνταν σε κάθε πολίτη, με ένα μεταβατικό τρόπο, μεταμορφώνοντας σταδιακά, ψυχολογικά, πολιτισμικά, οικονομικά, πολιτικά και θεσμικά την κοινωνία. Αποδεικνύει έτσι ότι δεν χρειάζεται να περιμένουμε μια ριζοσπαστική πολιτική νίκη, μέσω των εκλογών ή μιας επανάστασης, για μια μετάβαση που έχει ήδη ξεκινήσει!

³ Για περισσότερες λεπτομέρειες και βήματα, επιλογές και σενάρια, βλ. Πίνακα 1.

⁴ Τα τοπικά συστήματα εμπορικών ανταλλαγών – LETS (Local Exchange Trading Systems) είναι δημοκρατικά οργανωμένες και μη κερδοσκοπικές κοινοτικές υπηρεσίες πληροφοριών και συναλλαγών που χρησιμοποιούν εναλλακτικά και τοπικά νομίσματα για τις συναλλαγές αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ των μελών τους. Πιο γνωστή εφαρμογή ενός τέτοιου συστήματος στην Ελλάδα είναι το TEM (τοπική εναλλακτική μονάδα) στη Μαγνησία.

β) Από το βασικό εισόδημα στο ΚαΒΑ

Χωρίς αναμονή, μπορούμε να φανταστούμε μία ριζοσπαστική πολιτική μεταρρύθμιση της κοινωνίας μέσω ενός ΜΑΕ (Μέγιστου Αποδεκτού Εισοδήματος), της επανάκτησης της δημιουργίας χρήματος, του τραπεζικού και οικονομικού συστήματος και της εφαρμογής ενός βασικού εισοδήματος ως εργαλείων μετάβασης. Σταδιακά, μέσω συγκεκριμένων εναλλακτικών που ήδη λαμβάνουν χώρα, αυτό το βασικό εισόδημα θα αντικατασταθεί από τα δικαιώματα πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες και αγαθά και την ανάπτυξη τοπικών νομισμάτων. Από το εθνικό νόμισμα στα εναλλακτικά οικονομικά συστήματα, θα εκκινήσει μία μετάβαση που θα έχει ως αφετηρία μία ριζοσπαστική πολιτική νίκη και τη δύναμη που θα μας δώσει. Το πλεονέκτημα από αυτό το δεύτερο σενάριο είναι ότι όλοι/ες θα έχουν προστατευτεί εξ αρχής και θα αποφεύγαμε τις καταστροφικές κοινωνικές συνέπειες των προγραμμάτων λιτότητας και των επερχόμενων κρίσεων.

Ένα βοήθημα για όλους, χωρίς όρους, από τη γέννηση ως το θάνατο, για ένα λιτό αλλά αξιοπρεπή τρόπο ζωής

Για να προσφέρουμε μια καλύτερη εικόνα του τί αντιπροσωπεύει το ΚαΒΑ, θα δοθεί μία σύντομη περίληψη μιας σειράς πιθανών κατευθύνσεων και προτάσεων που αξίζουν να γίνουν αντικείμενο περαιτέρω έρευνας, αναστοχασμού, κριτικής και επεξεργασίας, οι οποίες μας επιτρέπουν επίσης να ανακαλύψουμε με αυτό τρόπο τι θα ήταν το ΚαΒΑ⁵.

Δικαίωμα στη στέγαση και πρόσβαση σε ακίνητη περιουσία

Η στέγαση είναι ένα βασικό δικαίωμα που είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ΚαΒΑ. Το ζήτημα της ιδιοκτησίας είναι δύσκολο, καθώς κάθε άνθρωπος πρέπει να μπορεί να ζει σε ένα ευπρεπές και ενεργειακά κατάλληλο κατάλυμα. Για παράδειγμα, κάθε άνθρωπος θα μπορούσε να δικαιούται ένα συγκεκριμένο αριθμό τετραγωνικών μέτρων και να πληρώνει τον επιπλέον χώρο σε τιμή αγοράς (μιας αγοράς, η οποία λειτουργεί δημοκρατικά με κατάλληλους ελέγχους και ισορροπίες). Αυτός είναι ο λόγος που ο νόμος περί δήμευσης θα πρέπει να εφαρμοστεί ώστε να αποτραπεί η κερδοσκοπία και να καταργηθεί η αδικία και ο παραλογισμός των λεγόμενων «αναπτυγμένων» κοινωνιών, με τον αυξανόμενο αριθμό αστέγων, την ανεπαρκή στέγαση και τα άδεια κτίρια που ανήκουν είτε σε εταιρείες είτε σε άτομα που κερδοσκοπούν. Αυτό το δικαίωμα στη στέγαση πρέπει να ενσωματωθεί στη λογική της επανατοπικοποίησης ώστε να μειωθούν οι καθημερινές μετακινήσεις και να επανεξεταστεί ο αστικός τρόπος ζωής.

⁵ Για περισσότερες λεπτομέρειες και προτάσεις, βλ. Πίνακα 2.

Αυτό μπορεί να εφαρμοστεί επίσης στην πρόσβαση στη γη ή σε έναν τοπικό σύλλογο: το βοήθημα πρέπει να παρέχει πρόσβαση σε μία προσδιορισμένη έκταση για την τοπική παραγωγή φρούτων και λαχανικών. Θα μπορούσε να είναι επίσης μια κοινοτική αίθουσα/κέντρο που θα χρησιμοποιείται για τοπικές πρακτικές δραστηριότητες (ποδήλατα, εργαστήρια επισκευών, υπηρεσίες, τέχνες, πολιτισμός κ.λπ.) ώστε να ξεκινήσουν, να διευκολύνουν, να προωθήσουν και να υποστηρίξουν πρακτικές πρωτοβουλίες μετάβασης (κοινοτικούς κήπους, LETS, συνεταιρισμούς για τη διατήρηση της αγροτικής γεωργίας- AMAP⁶, πόλεις ή περιοχές μετάβασης).

Τοπικά, βιολογικά τρόφιμα

Το ΚαΒΑ περιλαμβάνει την πρόσβαση σε επαρκή τροφή για όλους. Το καλύτερο θα ήταν αυτό το δικαίωμα να δοθεί μέσω ενός τοπικού νομίσματος που να χρησιμοποιείται μόνο για τοπικά, βιολογικά τρόφιμα. Η παραγωγή αυτών των τροφίμων και η εφαρμογή αυτών των καινούργιων, τοπικών, μη-κερδοσκοπικών νομισμάτων θα πρέπει να είναι συμμετοχική. Οι κύριοι στόχοι είναι πρώτα η μετάβαση σε τοπική διατροφική κυριαρχία, θέτοντας ερωτήματα σχετικά με τον τύπο της παραγωγής (βιολογική, μόνιμες καλλιέργειες, προσαρμοσμένες στις εκάστοτε περιοχές κ.λπ.), το μοίρασμα των καθηκόντων και επίσης την επαναπολιτικοποίηση της κοινωνίας μέσω μιας συμμετοχικής διαδικασίας.

Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας

Το βασικό δικαίωμα πρόσβασης σε ελεύθερη ανανεώσιμη ενέργεια (νερό, αέριο και ηλεκτρισμό) περιλαμβάνεται στο ΚαΒΑ. Βασίζεται στην ελεύθερη χρήση όταν αυτή είναι κατάλληλη και σε υψηλότερο κόστος για κατάχρηση. Έτσι οι πρώτες κιλοβατώρες ή κυβικά μέτρα θα ήταν χωρίς χρέωση, κι έπειτα, το κόστος θα αυξάνονταν σταδιακά για να τιμωρήσουν την καταχρηστική κατανάλωση. Δεν είναι πλέον δυνατόν να γίνεται ανεκτό να κοστίζει το ίδιο, το νερό που χρησιμοποιείται για να γεμίσουν πισίνες ή για να πλυθούν αυτοκίνητα, με το νερό που χρησιμοποιείται για να πλυθούν λαχανικά ή για να κάνουμε μπάνιο. Επομένως, μπορούμε να φανταστούμε ότι στην αρχή κάθε μήνα, οι μετρητές του νερού, του αερίου ή του ηλεκτρικού θα άρχιζαν με πιστώσεις.

⁶ ΣτΕ. AMAP (Associations for the maintenance of peasant agriculture). Βασικός σκοπός των συνεταιρισμών για τη διατήρηση της αγροτικής γεωργίας είναι η ενίσχυση της τοπικής παραγωγής και της οργανικής γεωργίας.

Υγεία

Το σύστημα υγείας είναι ένα ζωτικής σημασίας κομμάτι του ΚαΒΑ. Είναι φανερό ότι η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας είναι ένα βασικό, καθολικό δικαίωμα και ένας ουσιαστικός συντελεστής για την τοπική ζωή. Θα είναι απαραίτητη η επαναδιαμόρφωση του συστήματος υγείας (από γεωγραφική άποψη ώστε να επιτρέψει μία «υγεία γειτνίασης», μέχρι σχέδια ασφαλειών υγείας για να επανοικειοποιηθούμε την αλληλεγγύη). Αλλά κάθε καταχρηστική χρήση ή λήψη φαρμάκων για να αισθάνεται κανείς καλά, θα πληρώνεται από τον ασθενή. Ο σχεδιασμός, η κατασκευή και η διανομή των φαρμάκων θα έπρεπε να γίνει δημόσια υπηρεσία ή να τεθεί υπό εποπτεία, για να διατηρηθεί το πεδίο ελεύθερο από ομάδες πίεσης και να μειωθεί η σπατάλη. Τα φάρμακα θα μπορούσαν να διανέμονται ανά μονάδα παρά ανά συσκευασία.

Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση είναι επίσης βασικός συντελεστής του ΚαΒΑ. Το εκπαιδευτικό σύστημα θα έπρεπε να είναι τελείως ελεύθερο και δεν θα έπρεπε να δημιουργεί υπερβολικές δαπάνες για τις οικογένειες. Η εκπαίδευση πρέπει να είναι τελείως ελεύθερη ώστε αυτό το ουσιώδες κομμάτι της ζωής των παιδιών μας να παραμείνει ένας χώρος που δεν γίνονται διακρίσεις και που τα χρήματα δεν έχουν θέση. Αυτό θα έπρεπε να εφαρμοστεί και στη δια βίου εκπαίδευση των ενηλίκων, όχι για να βρει κανείς δουλειά, αλλά για να οδηγήσει σε μια ζωή που προσφέρει ικανοποίηση σε ατομικό και κοινοτικό επίπεδο, σύμφωνα με τις επιθυμίες και τις προσδοκίες του καθενός. Επίσης αφορά την ευαισθητοποίηση των πολιτών για τα ζητήματα που τους αφορούν: επανοικειοποίηση της πολιτικής, της τέχνης του να ακούει κανείς, των συζητήσεων, της λήψης αποφάσεων, της μη βίαιης επικοινωνίας, των δημόσιων υπηρεσιών.

Μεταφορές

Σχετικά με τις μεταφορές, οι κοινότητες πρέπει να αναλογιστούν τη λύση των ελεύθερων, δημόσιων μεταφορών και να διευκολύνουν τη χρήση ήπιων μέσων μεταφοράς, προσφέροντας για παράδειγμα δωρεάν ποδήλατα ή δωρίζοντας σε κάθε άτομο ένα ποδήλατο μαζί με ένα κουπόνι για τη συντήρησή του. Μπορούμε να φανταστούμε ένα σύστημα με ένα βοήθημα δωρεάν χιλιομέτρων στις δημόσιες μεταφορές και πληρωμή για κάθε χιλιόμετρο πέραν του καθορισμένου ορίου.

Αυτή η τελευταία εναλλακτική θα συνέβαλλε στην επανατοπικοποίηση πολλών

δραστηριοτήτων. Έτσι, οι ελεύθερες μεταφορές θα περιορίζονταν στην απόσταση από και προς τη δουλειά, έτσι ώστε το κόστος της μεταφοράς να μην επιβαρύνει μόνο την κοινωνία ή τους εργοδότες, καθώς η επανατοπικοποίηση μπορεί να μην είναι προς όφελος του/της εργαζόμενου/νης. Η εγγύτητα έχει τα όριά της. Εναπόκειται σε εμάς να οργανώσουμε το χώρο έτσι ώστε κάθε άνθρωπος να μπορεί να μειώσει τα χιλιόμετρα και να επανατοπικοποιήσει τη ζωή του όπως αυτός/ή επιθυμεί, αλλά εάν ένας/μία πολίτης αποφασίσει να διαμείνει μακριά από τον τόπο εργασίας του/της, εναπόκειται σε αυτό το άτομο να αναλάβει το κόστος των επιλογών του.

Πολιτισμός και δικαίωμα στην πληροφορία

Ο πολιτισμός είναι ενσωματωμένος στο ΚαΒΑ. Η πρόσβαση σε χώρους πολιτισμού δεν πρέπει να περιορίζεται από οικονομικά κριτήρια, αλλά, αντίθετα, πρέπει να προωθείται μέσω ελεύθερης πρόσβασης ή/και προγραμμάτων. Καθώς ο πολιτισμός είναι προαπαιτούμενο κάθε πολιτικής σκέψης, πρέπει να καταλαμβάνει μια κεντρική θέση στο νέο παράδειγμα των κοινωνιών αποανάπτυξης. Ο πολιτισμός και η τέχνη μας διαμορφώνουν, μας μεταμορφώνουν καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής μας, μας προσφέρουν τροφή προς σκέψη, μας κρατούν σε επαφή με το σώμα μας, τη γλώσσα μας, τον ανθρωπισμό μας, αλλά επίσης και με το παρελθόν μας και τη συλλογική μας μνήμη. Η γλώσσα μας επιτρέπει να συλλάβουμε τον κόσμο, να επιχειρήσουμε να τον κατανοήσουμε και να φανταστούμε έναν διαφορετικό, είναι ο δεσμός που μας κρατά ενωμένους ώστε να μπορούμε να ζήσουμε «εν κοινωνία», να επηρεάσουμε τον κόσμο, να ανταλλάξουμε μεταξύ μας, και θρέφει μία όρεξη για ζωή για τις νέες γενιές ετοιμάζοντας κάποιους χώρους αντίστασης. Το να υποστηρίζει κανείς τον πολιτισμό δεν σημαίνει να υποστηρίζει μία πολιτική για τον πολιτισμό, αλλά τον αγώνα ενάντια στην κατάρρευση της πολιτικής. Ο πολιτισμός, ως συνθήκη έκφρασης, μεταφοράς ιδεών και απόψεων, είναι η πηγή της αλλαγής, της δημιουργικότητας και της φαντασίας. Είναι πρωταρχικής σημασίας για την άσκηση της ιδιότητας του πολίτη, της ελευθερίας και της ισότητας.

Το δικαίωμα σε πολλαπλές πηγές και ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία είναι ουσιώδες στην κοινωνική ζωή. Η διαφήμιση στα μέσα ενημέρωσης θα φορολογούνταν αυτομάτως βαριά ώστε να χρηματοδοτηθούν ανεξάρτητα μέσα και ποιοτική, ερευνητική δημοσιογραφία.

Συμπεράσματα

Κατά συνέπεια, είναι φανερό ότι αυτό το βοήθημα θα ξεδιπλωθεί στο τοπικό επίπεδο. Θα εφαρμοστεί μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες, σύμφωνα με τους τοπικούς περιορισμούς

και ανάγκες, αλλά επίσης σύμφωνα με τις πολιτισμικές αξίες και παραδόσεις κάθε τόπου. Μπορούμε να φανταστούμε ότι το ΚαΒΑ μπορεί να εφαρμοστεί σε διαφορετικά επίπεδα: στη γειτονιά, την πόλη, τις επαρχίες, τη χώρα, την Ευρωπαϊκή Ένωση, τον πλανήτη, με ένα σταδιακό τρόπο. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να εφαρμοστεί στο τοπικό επίπεδο με τη δημιουργία ενός «μαλακού» τοπικού νομίσματος για την αγορά τοπικά παραγόμενων φρούτων και λαχανικών, ή με τη θέσπιση της ελεύθερης χρήσης νερού. Σε εθνικό επίπεδο θα μπορούσε να αρχίσει πρώτα με τη θέσπιση ενός βασικού εισοδήματος ή με την ελεύθερη πρόσβαση στην υγεία.

Η μετάβαση έχει ήδη αρχίσει. Ο βασικός στόχος είναι να αποφύγουμε όσο περισσότερο μπορούμε τη βαρβαρότητα που επιβάλλεται από την αναγκαστική ύφεση, τα σχέδια λιτότητας και τις επερχόμενες κρίσεις. Θα πρέπει επίσης να αποκαταστήσουμε, το συντομότερο δυνατό, το αίσθημα οικονομικής ασφάλειας και ηρεμίας στους ανθρώπους και να δημιουργήσουμε τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να συμμετάσχουν στη μετάβαση προς νέα κοινωνικά μοντέλα, αειφορικά και επιθυμητά (Illich 1973), βασισμένα στην αποανάπτυξη. Το ΚαΒΑ θα εγγραφόταν στο ιστορικό συνεχές της ανθρώπινης χειραφέτησης επεκτείνοντας τα θεμελιώδη δικαιώματα και δίνοντάς μας μια πραγματική ευκαιρία να επανοικειοποιηθούμε τις επιλογές ζωής μας, ξεκινώντας μια στροφή, μια μετάβαση προς τη μετα-ανάπτυξη και την έξοδο από το τέλμα στο οποίο μας έχει οδηγήσει η - προσανατολισμένη στην παραγωγή και την κατανάλωση - καπιταλιστική κοινωνία της ανάπτυξης.

Βιβλιογραφία

Carton, H. (2013) Living income for free and egalitarian societies, trans. A Degrowth Project, Momentum Institut.

Castoriadis, C. (1975 [2005]) The Imaginary Institution of Society. Polity Press: Cambridge.

De Ruest, E., Duterme, R. (2014) La dette cachée de l'économie, le scandale planétaire, Les liens qui libèrent.

Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., and Martinez-Alier, J., (2013) "What Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement", Environmental Values, 22, pp. 191-215.

Gorz, A. (2004) Métamorphose du travail. Critique de la raison économique, Folio Essais

Gorz, A. (2007) "Repenser le travail", écoRev, 28.

Ilich, I. (1973) *La convivialité*, Éditions du Seuil: Paris.

Kempf, H. (2007) *Comment les Riches Détruisent la Planète*, Seuil.

Latouche, S. (2014) *Cornelius Castoriadis ou l'autonomie radicale. Le passager clandestin*: Neuvy-en-Champagne.

Latouche, S. (2005) *L'invention de l'économie*, Albin Michel.

Liegey et al. (2013) *Un Projet de Décroissance Manifeste pour une Dotation Inconditionnelle d'Autonomie*, Utopia.

Liegey et al. (2014) *A Maximum Acceptable Income: beyond the symbolic limits*, Moins!.

Polanyi, K. (1944) *The Great Transformation*, Farrar and Reinhart: New York.

<http://www.projet-decroissance.net/?p=1640>. Σχετικά με το ΚαΒΑ και το βασικό εισόδημα αποανάπτυξης.

<http://www.projet-decroissance.net/?p=2125>. Σχετικά με την ανοιχτή επανατοπικοποίηση.

<http://www.projet-decroissance.net/?p=2133>. Ομιλία πάνω στην αποανάπτυξη και το βασικό εισόδημα (video).

Πίνακας 1: Περιεχόμενο του Καθολικού Βοηθήματος Αυτονομίας

Περιεχόμενο			
Ένα επίδομα για όλους, άνευ όρων, από τη γέννηση ως το θάνατο, επαρκές για έναν αξιοπρεπή και λιτό τρόπο ζωής.		Ένα επίδομα ως εργαλείο μετάβασης προς βιώσιμα και επιθυμητά κοινωνικά μοντέλα βασισμένα στις αρχές της Αποανάπτυξης.	
Τι;	Πόσο;	Πώς;	Εργαλείο συστηματικής μεταμόρφωσης και αποαποικιοποίησης του φαντασιακού μας
Δικαίωμα στη στέγαση και πρόσβαση σε ακίνητα			
Διαμονή	Πρόσβαση: X m ²	Προοδευτική επανοικειοποίηση της πρόσβασης σε ακίνητα, νόμος δήμευσης, συμμετοχική διαβούλευση για να καθοριστεί η έκταση, οι όροι.	Ενεργειακή μετάβαση μέσω καλύτερης μόνωσης, μεγαλύτερης ευελιξίας, πολυλειτουργικότητας και διαμοιρασμού των χώρων. Αμφισβήτηση της ιδιοκτησίας και αποκατάσταση του δικαιώματος χρήσης.
Χώροι δραστηριοτήτων			Οικονομική και περιβαλλοντική μετάβαση μέσω ανοικτής επανατοπικοποίησης της παραγωγής, των ανταλλαγών και των δραστηριοτήτων μας.
Καλλιεργήσιμες εκτάσεις			Αγροτική μετάβαση με εφαρμογή τοπικής παραγωγής τροφίμων και εδαφικής αυτονομίας.
Δικαίωμα στη κάλυψη των βασικών αναγκών			
Τροφή	Επαρκής ποσότητα, υπολογισμένη τοπικά μέσω συμμετοχικής διαβούλευσης, περιλαμβάνει επίσης τρόπους παραγωγής και διαμοιρασμού.	Τοπικό νόμισμα, τοπικά συστήματα ανταλλαγής (τράπεζες χρόνου, οικονομία αμοιβαιότητας). Θα μπορούσε να είναι σε ευρώ ή άλλο εθνικό νόμισμα εν αναμονή της εφαρμογής εναλλακτικών οικονομικών συστημάτων.	Βασισμένη στο άμεσο, επανατοπικοποιημένο και εποχιακό εμπόριο, λιγότερη βασισμένη στο κρέας, οργανική και αειφορική παραγωγή τροφίμων. Βασισμένη στην αγροδασοπονία και στις αγροοικολογικές αρχές.
Βασικά εργαλεία (ποδηλάτα, έπιπλα, ρούχα, εργαλεία, παιχνίδια κ.λπ.)			Εφαρμογή εργαστηρίων τεχνολογιών ανοιχτού κώδικα και μη, χειροποίητων/ οικιακών αντικειμένων, κοινής χρήσης, ανακύκλωσης και κατασκευής: επίπλων, ρούχων, ποδηλάτων, μεταφορικών ποδηλάτων, εργαλείων, μηχανών, σκευών κ.λπ.

Δωρεάν/ ελεύθερη χρήση-πρόσβαση σε βασικά αγαθά			
Νερό	Ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες, αρκετό για μια ουσιαστική χρήση. Θα αποφασιστεί μέσω διαβούλευσης.	m^3 – Θα μπορούσε εύκολα να εφαρμοστεί μέσω ενός μετρητή που θα ξεκινά κάθε μήνα από ένα αρνητικό ποσό το οποίο θα είναι δωρεάν.	Δημοκρατική επανοικειοποίηση της διαχείρισης των υδάτων και εφαρμογή προοδευτικού συστήματος τιμολόγησης βασισμένο στην αρχή της ελεύθερης πρόσβασης για καλή χρήση, και του αυξανόμενου κόστους σε περιπτώσεις κατάχρησης.
Ενέργειες (καύσιμο, πετρέλαιο, αέριο, ξύλο, κ.λπ.)		kWh – όπως παραπάνω	ό.π. + Ενεργειακή μετάβαση βασισμένη στις ήπιες, αποτελεσματικές, και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ιδίως ηλιακή, θερμική), και στη όσο το δυνατόν τοπική, χαμηλών απαιτήσεων και χειροποίητη τεχνολογία με στόχο την εδαφική ενεργειακή κυριαρχία.
Δικαίωμα στη μετακίνηση			
Τοπική / μικρής απόστασης μετακίνηση	X χλμ., ανάλογα με το τι είδους μετακίνηση, μπορεί να μειώνεται στο χρόνο.	Ελεύθερη τοπική δημόσια μεταφορά, περιορισμένος αριθμός χλμ τρένου.	Επανασχεδιασμός της αστικοποίησης και της εξάρτησής μας από τις μεταφορές στην κατεύθυνση της εφαρμογής της επανατοπικοποίησης των δραστηριοτήτων μας και της ανάπτυξης ενεργών/ήπιων συστημάτων μεταφοράς (ποδήλατα, περπάτημα). Αυτό το δικαίωμα σε δωρεάν μέσα μαζικής μεταφοράς θα πρέπει σταδιακά να μειωθεί μέσω της επανατοπικοποίησης: κατάργηση των άχρηστων καθημερινών μεταφορών.
Μεγάλης απόστασης μετακίνηση	X χλμ., υπό όρους.	Πακέτο X χλμ.	Ακολουθώντας την ιδέα της ανοικτής επανατοπικοποίησης, είναι σημαντική η προστασία της πρόσβασης στις μετακινήσεις μεγάλων αποστάσεων: ανοικτότητα, διάλογος, συνεργασία και αλληλεγγύη. Όμως θα πρέπει να γίνει με ένα αναστοχασμό πάνω στη σχέση μας με την ταχύτητα και τη manía μετακίνησης: το ταξίδι χωρίς συνάντηση σημαίνει μόνο κίνηση! Τρένο + ποδήλατο, ιστιοπλοϊκά, ταξίδια μακράς διάρκειας θα πρέπει να επιλέγονται και να προωθούνται.

Δικαίωμα στις δημόσιες υπηρεσίες

Υγεία	Ελεύθερη πρόσβαση υπό την προϋπόθεση ότι ξανα-σκεφτόμαστε το νόημα κάθε δημόσιας υπηρεσίας καθώς και της εφαρμογής της	Τι είδους σύστημα υγείας; Ο Ιπποκράτης είπε: «φάρμακό σας ας γίνει η τροφή σας»	Για μια αποαποικιοποίηση του πολιτικού φαντασιακού μας: το ΚαΒΑ, μπορεί να λειτουργήσει μόνο μέσω μιας προοδευτικής εφαρμογής ακολουθώντας και τροφοδοτώντας μια πολιτισμική εξέλιξη των κοινωνιών μας που αμφισβητεί το νόημα της σημερινής ζωής και τον τρόπο που ζούμε: τι παράγουμε, πώς, για τι είδους χρήση.
Παιδεία		Αποσχολοποίηση της κοινωνίας: Πώς να εφαρμοστεί σε μια κοινωνία αυτόνομων πολιτών	
Πολιτισμός		Ο πολιτισμός και η τέχνη παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού φαντασιακού μας	
Πληροφορία		Για ένα δικαίωμα στο να πληροφορείσαι ανεξάρτητα με διαφανή και αντικρουόμενο τρόπο.	
Άλλες υπηρεσίες		Υπηρεσίες για παιδιά, ηλικιωμένους, υπηρεσίες φροντίδας ΑΜΕΑ, υπηρεσίες κηδείων κ.λπ.	

Συνθήκες

Μέγιστο αποδεκτό εισόδημα	Χ φορές το ελάχιστο εισόδημα.	Φόρος: πέρα από ένα συγκεκριμένο επίπεδο ορισμένο δημοκρατικά, όλα τα εισοδήματα φορολογούνται.	Να συνδεθεί με μια ριζική μεταρρύθμιση των τραπεζικών και χρηματοπιστωτικών συστημάτων: λογιστικός έλεγχος των δημόσιων χρεών, μη αποπληρωμή του μέρους που θεωρείται παράνομο, άδικο ή ανήθικο, επανοικειοποίηση της δημοκρατικής και διαφανούς διακυβέρνησης των κεντρικών τραπεζών και της δημιουργίας χρήματος, έλεγχος των χρηματοπιστωτικών και τραπεζικών συστημάτων, εφαρμογή εναλλακτικών τοπικών / συμπληρωματικών μη κερδοσκοπικών νομισμάτων που συνδέονται με σχέδια μετάβασης. Ρύθμιση και καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, των φορολογικών παραδείσων και των τοξικών τομέων: π.χ. το σύμπλεγμα της στρατιωτικής βιομηχανίας, της διαφήμιση και του μάρκετινγκ, τα μεγάλα σχέδια υποδομής ή οι σχεδιασμένες υποβαθμίσεις.
Πώς να ξανασκεφτούμε τον τρόπο κατανομής των δύσκολων εργασιών	Μία βασική πρόκληση είναι η διεξαγωγή ενός δημοκρατικού διαλόγου για το πώς θα ορίσουμε εκ νέου ποιες είναι οι βασικές μας ανάγκες και πως να αυτο-οργανώσουμε τις κοινωνίες με ένα βιώσιμο και δίκαιο τρόπο.		

Πίνακας 2: Καθολικό Βοήθημα Αυτονομίας –Βήματα εφαρμογής

Ποιά θα μπορούσαν να είναι τα επιθυμητά και ρεαλιστικά βήματα εφαρμογής ενός ΚαΒΑ:					
Βήμα	Περιγραφή/ Μοχλοί	Χρονοδιάγραμμα	Πλεονεκτήματα	Εν δυνάμει κίνδυνοι	Συγκλίσεις
0 - Σε εξέλιξη	Πολιτισμική μεταμόρφωση της κοινωνίας, αλλαγή παραδείγματος/ νοοτροπίας – αποαποικιοποίηση του φαντασιακού μας. Συμπεριφορική αλλαγή.	Από ιστορική σκοπιά, απαιτείται πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα.	Οι διάφορες έρευνες δείχνουν μια επιτάχυνση, είναι σε εξέλιξη.	Απαιτείται πάρα πολύ χρόνος σε σύγκριση με την κατάσταση έκτακτης ανάγκης.	Αυτό το βήμα είναι απαραίτητο. Είναι σε εξέλιξη, αλλά όχι αρκετά γρήγορα λόγω ισχυρών ιδεολογικών εμποδίων: η διαφήμιση, η έλλειψη χρόνου και χώρου για συζήτηση, μέσα ενημέρωσης που ανήκουν στην ολιγαρχία, αποξένωση από την οικονομία (δανεισμός), εργασία. Έτσι, αυτό το βήμα πρέπει να συνδυαστεί με τα άλλα για να διευκολύνει, να εκδημοκρατίσει και να επιταχύνει αυτή την απαραίτητη χειραφετική αποαποικιοποίηση του φαντασιακού μας που είναι εθισμένο στη μεγέθυνση.
1	Μεταμόρφωση από τα κάτω μέσω της εφαρμογής και της επέκτασης τοπικών συγκεκριμένων εναλλακτικών / πρωτοβουλιών ως δυνατός πυλώνας της μεταμόρφωσης.	Απαιτείται πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα.	Σε εξέλιξη, με πολύ ενδιαφέρουσες δυναμικές, αντίκτυπο και προσδοκίες.	Το να φτάσει τα όρια του χωρίς τη ριζοσπαστική μεταμόρφωση των οικονομικών και δημοκρατικών μας μοντέλων: είναι δύσκολο να είναι κανείς ανταγωνιστικός και να επανοικειοποιηθεί μια άλλη διακυβέρνηση των κοινών χωρίς θεσμικές μεταρρυθμίσεις.	Όλες αυτές οι προσεγγίσεις, βασισμένες στο βήμα 0, οφείλουν να συγκλίνουν. Το βήμα 1 είναι το ίδιο αναγκαίο όσο το βήμα 0, καθώς χρειαζόμαστε παραδείγματα καλών πρακτικών, χώρους πειραματισμού για να εφεύρουμε νέους τρόπους παραγωγής, ανταλλαγής και λήψης αποφάσεων. Αλλά φτάνει τα όρια του χωρίς να προσφέρει την ευκαιρία σε περισσότερους ανθρώπους να το κάνουν, κατά συνέπεια θα απαιτούσε συγκλίσεις με άλλα κοινωνικά κινήματα

2	<p>Εθελοντική μείωση των ωρών εργασίας: λιγότερη εργασία για να δουλεύουμε όλοι για να επανοικειοποιηθούμε τον ελεύθερο χρόνο προς τα βήματα 0 και 1. Μέσω δικαιώματος αδείας και εισοδήματος, πλατφόρμες μοιράσματος εργασίας.</p>	<p>Θα μπορούσε να επιταχύνει τα βήματα 0 και 1 παρέχοντας μια ευκαιρία για περισσότερους ανθρώπους να λάβουν μέρος.</p>	<p>Θα μπορούσε να είναι συναινετικό μεταξύ των προοδευτικών πολιτικών δυνάμεων. Και προσφέρει λύση στο πρόβλημα της ανεργίας και της αυξανόμενης αβεβαιότητας.</p>	<p>Δεν αμφισβητεί ριζικά το οικονομικό μας μοντέλο και θα μπορούσε να λειτουργήσει υποστηρικτικά σε μια διαδικασία συστημικής ελάττωσης.</p>	<p>για να επαναδιανείμουν, να προσαρμόσουν τους νόμους, να θέσουν τα ερωτήματα για μια άλλη διακυβέρνηση των κοινών και να απελευθερώσουν τον ελεύθερο χρόνο από το αποξενωτικό σύστημα εργασίας. Το βήμα 2 μοιάζει μια ρεαλιστική και πραγματιστική πρώτη επιτάχυνση που θα μπορούσε να ακολουθηθεί από το βήμα 3. Αλλά και τα δύο θα έπρεπε να συνδυαστούν με σταδιακή εφαρμογή ενός Μέγιστου Αποδεκτού Εισοδήματος, και μια δημοκρατική επανοικειοποίηση του νομισματικού συστήματος (δημόσιο χρέος, δημιουργία χρήματος, φοροδιαφυγή, ή πώς να επανενσωματώσουμε την οικονομία).</p>
3	<p>Εφαρμογή του Βασικού Εισοδήματος χωρίς Περιορισμούς</p>	<p>Μετά από συζητήσεις, πειραματισμούς μικρής κλίμακας, θα μπορούσε να βρεθεί ισχυρή πολιτική υποστήριξη. Θα απαιτούνταν η κατάλληλη κρίσιμη μάζα και το οικονομικό/πολιτικό πλαίσιο.</p>	<p>Θα μπορούσε να είναι ένα πολύ αποτελεσματικός μοχλός, δίνοντας μια ευκαιρία στους ανθρώπους να απελευθερωθούν από την επιβεβλημένη εργασία προς τα βήματα 1 και 2. Είναι τεχνικά εύκολο να επιτευχθεί και οικονομικά εφικτό.</p>	<p>Το μεγάλο βήμα: θα μπορούσε να απαιτεί ένα ιδιαίτερο πολιτικό/πολιτισμικό πλαίσιο και ισχυρή προσαρμογή κατά το χρόνο μετάβασης: πώς να αποφευχθούν τα σοκ στην αλυσίδα προσφοράς για παράδειγμα, λαμβάνοντας υπ' όψιν το υψηλό επίπεδο πολυπλοκότητας και ευαισθησίας;</p>	<p>για να επαναδιανείμουν, να προσαρμόσουν τους νόμους, να θέσουν τα ερωτήματα για μια άλλη διακυβέρνηση των κοινών και να απελευθερώσουν τον ελεύθερο χρόνο από το αποξενωτικό σύστημα εργασίας. Το βήμα 2 μοιάζει μια ρεαλιστική και πραγματιστική πρώτη επιτάχυνση που θα μπορούσε να ακολουθηθεί από το βήμα 3. Αλλά και τα δύο θα έπρεπε να συνδυαστούν με σταδιακή εφαρμογή ενός Μέγιστου Αποδεκτού Εισοδήματος, και μια δημοκρατική επανοικειοποίηση του νομισματικού συστήματος (δημόσιο χρέος, δημιουργία χρήματος, φοροδιαφυγή, ή πώς να επανενσωματώσουμε την οικονομία).</p>
4	<p>Προοδευτική αποχρηματοποίηση του ΒΕ προς το ΚαΒΑ.</p>	<p>Δεν υπάρχουν χρονικά εμπόδια, πηγαίνει βήμα βήμα, με έναν αποκεντρωμένο και επανατοπικοποιημένο τρόπο.</p>	<p>Είναι μια δημοκρατική και ήρεμη επανενσωμάτωση της οικονομίας με σταδιακή εμβάθυνση στο περιεχόμενο του ΚαΒΑ μέσω συζήτησης.</p>	<p>Υπερβολική αποκέντρωση και επανατοπικοποίηση θα μπορούσαν να δημιουργήσουν αυξανόμενες ανισότητες και εντάσεις μεταξύ περιοχών. Πρέπει να συλληφθεί στη λογική της ανοιχτής επανατοπικοποίησης ώστε να</p>	<p>για να επαναδιανείμουν, να προσαρμόσουν τους νόμους, να θέσουν τα ερωτήματα για μια άλλη διακυβέρνηση των κοινών και να απελευθερώσουν τον ελεύθερο χρόνο από το αποξενωτικό σύστημα εργασίας. Το βήμα 2 μοιάζει μια ρεαλιστική και πραγματιστική πρώτη επιτάχυνση που θα μπορούσε να ακολουθηθεί από το βήμα 3. Αλλά και τα δύο θα έπρεπε να συνδυαστούν με σταδιακή εφαρμογή ενός Μέγιστου Αποδεκτού Εισοδήματος, και μια δημοκρατική επανοικειοποίηση του νομισματικού συστήματος (δημόσιο χρέος, δημιουργία χρήματος, φοροδιαφυγή, ή πώς να επανενσωματώσουμε την οικονομία).</p>

				δημιουργηθεί η αλληλεγγύη, αλλά επίσης μια καλή ισορροπία μεταξύ της λογικής της επικουρικότητας και αντίρροπων δυνάμεων.	
--	--	--	--	---	--

Το ΚαΒΑ είναι μια προοπτική μετάβασης. Μερικοί από τους κινητήριους μοχλούς είναι ήδη καθ'οδόν. Κάθε προτεινόμενο βήμα θα μπορούσε να είναι ένα άνοιγμα προς το επόμενο ώστε να έχουμε πάντα στο νου μας ότι η κύρια πρόκληση είναι πρώτα η πολιτισμική μεταμόρφωση της κοινωνίας. Από αυτή την προοπτική, το ΚαΒΑ είναι κυρίως ένα εργαλείο αποαποικιοποίησης του φαντασιακού μας παρά ένα τεχνικό εργαλείο επίλυσης όλων των θεσμικών, οικονομικών και πολιτικών προβλημάτων. Ο στόχος είναι πώς να επανοικειοποιηθούμε τις σωστές ερωτήσεις για μια χειραφετική, δημοκρατική και γαλήνια μετάβαση ώστε να ξεφορτωθούμε τον εθισμό μας στη μεγέθυνση και να βαδίσουμε προς νέα μοντέλα κοινωνιών, τα οποία θα είναι βιώσιμα, επιθυμητά, επανατοπικοποιημένα, αλλά συνδεδεμένα και ανοιχτά, χαρούμενα και αυτόνομα: ποιές είναι οι βασικές μας ανάγκες, τί παράγουμε, για ποιά χρήση. Δεν υπάρχει καμιά μαγική συνταγή, αλλά μία μεγάλη ποικιλία κατευθύνσεων. Το ΚαΒΑ προσφέρει μια συνεκτικότητα μέσα από τη σύγκλιση συμπληρωματικών επιπέδων και προσεγγίσεων.

Σύντομα βιογραφικά των συγγραφέων

Ο **Βασίλης Κωστάκης** είναι καθηγητής στο Πολυτεχνείο του Τάλιν (TalTech), ερευνητής στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ και επισκέπτης καθηγητής στο Αυτόνομο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης. Είναι ιδρυτής της ερευνητικής κολλεκτίβας P2P Lab και συντονιστής του ερευνητικού έργου Cosmolocalism- design global, manufacture local.

Η **Σοφία Αδάμ** είναι Υπεύθυνη Προγραμμάτων στον τομέα της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στο Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ στην Ελλάδα και διδάσκει στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Έχει ασχοληθεί ερευνητικά με το πεδίο του τρίτου τομέα, κοινωνικής & αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικής πολιτικής.

Ο **Αλέξανδρος Κιουπκιολής** είναι επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του ΑΠΘ με γνωστικό αντικείμενο «Σύγχρονες Πολιτικές Θεωρίες» και υπεύθυνος του ερευνητικού έργου ‘Heteropolitics. Refiguring the common and the political’. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζουν στη νεώτερη φιλοσοφία της ελευθερίας, τη φιλοσοφία του δικαίου, τις θεωρίες της δημοκρατίας, την ανάλυση και την κριτική της εξουσίας. Έχει πλήθος δημοσιεύσεων πάνω στο ζήτημα των κοινών σε διάφορες γλώσσες.

Ο **Πάνος Πετρίδης** είναι ερευνητής στο Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικολογίας του Πανεπιστημίου Φυσικών Πόρων και Βιοεπιστημών της Βιέννης, εστιάζοντας στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ κοινωνίας και φύσης και στον ρόλο της συμμετοχικής έρευνας σε μεταβάσεις αιεφορίας. Διατελεί συντονιστής του διεπιστημονικού ερευνητικού έργου “Sustainable Samothraki” που μελετά τις συνθήκες νησιωτικής αιεφορίας και υποστηρίζει μια διαδικασία μετάβασης για το νησί της Σαμοθράκης προς περισσότερο βιώσιμες κατευθύνσεις. Έχει δημοσιεύσει πάνω στις έννοιες του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού και της αποανάπτυξης, ως μιας συλλογικής προσπάθειας για τον επαναπροσδιορισμό της ευημερίας έξω από το πλαίσιο των οικονομικών επιταγών.

Η **Χριστίνα Παπαδοπούλου**, είναι μέλος της Ελληνικής και της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας για το Άνευ Όρων Βασικό Εισόδημα (UBIE) και υπεύθυνη για την οργάνωση των δικτύων αλληλεγγύης του Δήμου Βριλησίων. Επίσης, έχει συμμετάσχει στη διοργάνωση και στον συντονισμό του Φεστιβάλ Αλληλέγγυας & Συνεργατικής Οικονομίας (2012-2016), του Πανευρωπαϊκού συνεδρίου για το Άνευ Όρων Βασικό Εισόδημα (Αθήνα 2014), του Φεστιβάλ των Κοινών (2017) και του 4ου Πανευρωπαϊκού Συνεδρίου Κοινωνικής & Αλληλέγγυας Οικονομίας (UniverSSE 2017). Ασχολείται με εκπαιδευτικά προγράμματα για ενήλικες, εργάζεται στην Κοινωνική Επιχείρηση Birdland και παράλληλα ετοιμάζει το εγχείρημα Beehive Community.

Ο **Vincent Liegey**, συγγραφέας στο συλλογικό έργο A Degrowth Project, μηχανικός, σύμβουλος και διεπιστημονικός ερευνητής, είναι συντονιστής του κοινωνικού συνεταιρισμού Cargonomia που εμπνέεται από το παράδειγμα της αποανάπτυξης, πρόκειται για ένα συνεταιρισμό για μεταφορές και τοπική διανομή τροφής με τη χρήση ποδηλάτων (cargobikes) στη Βουδαπέστη. Επίσης είναι μέλος της ομάδας υποστήριξης των διεθνών συνεδρίων για την αποανάπτυξη.

Το **Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ** είναι το γερμανικό πολιτικό Ίδρυμα, το οποίο πρόσκειται στο κόμμα των Πράσινων της Γερμανίας (Bündnis 90/Die Grünen). Με έδρα στο Βερολίνο και με γραφεία σε όλο τον κόσμο, το διεθνές μας δίκτυο λειτουργεί ως δεξαμενή σκέψης και καταλύτης για την ανάπτυξη πράσινων ιδεών, πολιτικών και στρατηγικών προς την κατεύθυνση δημοκρατικών, κοινωνικών και οικολογικών μεταρρυθμίσεων της κοινωνίας και οικονομίας.

Από το 2012, το Ίδρυμα δραστηριοποιείται και στην Ελλάδα με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Το πρόγραμμά μας στοχεύει στην προώθηση του πολιτικού διαλόγου για την εμπάθυνση της δημοκρατίας και δημοκρατικής διακυβέρνησης, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ανάπτυξη νέων ιδεών και πρακτικών στην κατεύθυνση του κοινωνικο-οικολογικού μετασχηματισμού της οικονομίας με άξονες την ενεργειακή μετάβαση και την κοινωνική αλληλέγγυα οικονομία. Στις δράσεις μας δίνουμε επίσης έμφαση στην προώθηση της έμφυλης δημοκρατίας και της διαπολιτισμικής συμπερίληψης με στόχο τη χειραφέτηση και την κατάκτηση ίσων δικαιωμάτων για όλες τις ομάδες που βιώνουν διακρίσεις και απειλούνται με αποκλεισμό.

ISBN 978-618-84649-1-9

